

T. C.
İSTANBUL 29 MAYIS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI

EBÛ TÂLİB'İN İMANI KONUSUNDAKİ HADİSLERİN
TAHLİL VE TENKİDİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Tarık Furkan ÖZKAN

Danışman:
Prof. Dr. Zekeriya GÜLER

İSTANBUL
2024

T. C.
İSTANBUL 29 MAYIS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI

EBÛ TÂLİB'İN İMANI KONUSUNDAKİ HADİSLERİN TAHLİL VE TENKİDİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Tarık Furkan ÖZKAN

Danışman:
Prof. Dr. Zekeriya GÜLER

İSTANBUL
2024

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.

İSTANBUL 29 MAYIS ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Hadis Bilim Dalı'nda 200921 YL25 numaralı Tarık Furkan ÖZKAN'ın hazırladığı “*Ebû Tâlib'in İmanı Konusundaki Hadislerin Tahlil ve Tenkidi*” konulu yüksek lisans tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 13/12/2024 günü (14:⁰⁰ - 16:⁰⁰) saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin başarılı olduğuna oy birliği ile karar verilmiştir.

Prof. Dr. Zekeriya GÜLER
İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi
(Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)

Prof. Dr. Ahmet YÜCEL
İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Mesut ÇAKIR
Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Tarık Furkan ÖZKAN

13/12/2024

ÖZ

Ebû Tâlib'in imanı meselesi, gerek Ehl-i sünnet gerekse Şîî düşünce dünyasında önemlidir. İmâmiyye-İsnâaşeriyye, onun imanlı olarak öldüğü tezi üzerinden kendi inanç sistemlerini bir temele oturtmaya çalışmıştır. Nitekim onlara göre, Hz. Peygamber'in tüm neslinin temiz olması gerektiğinden, Ebû Tâlib'in iman edip bu hal üzere öldüğüne dair birçok rivayet kaynaklarında serdedilmiştir. Ehl-i sünnet kaynaklarında ise aksine, iman etmeden onun öldüğüne dair sahih rivayetler yer almıştır. Nitekim, bunlar arasında Müseyyib b. Hazn kanalıyla gelen “ölüm anı” rivayeti ile “Dahdâh” rivayeti öne çıkmaktadır. Bazı tarih kitaplarında, Ebû Tâlib'in imanlı öldüğüne dair bazı nakillere rastlanmakla beraber bunların sahih olmadığı dile getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler:

Ebû Tâlib, Dahdâh, Müseyyib b. Hazn, Ehl-i Sünnet.

ABSTRACT

The issue of Abu Talib's faith is important in both the Ahl al-Sunnah and the Shiite world of thought. Imamiyya-Ithnaashariyya tried to base their belief system on the thesis that he died as a believer. As a matter of fact, according to them, Hz. Since the entire generation of the Prophet had to be clean, many narrations are stated in the sources that Abu Talib believed and died in this state. On the contrary, there are authentic narrations in Ahl as-Sunnah sources that he died without believing. As a matter of fact, among them Müseyyib b. The "moment of death" narration coming through Hazn and the "Dahdah" narration come to the fore. Although there are some accounts in some history books stating that Abu Talib died a believer, it has been stated that these are not authentic.

Keywords:

Ebû Talib, Dahdâh, Müseyyib b. Hazn, Ahl as-Sunnah.

ÖNSÖZ

Hız. Peygamber'in amcalarından biri olan Ebû Tâlib, Hız. Peygamber'in çocukluk, gençlik ve peygamberliğinin geçtiğı Mekke yıllarında her türlü maddi ve manevi yardımı kendisinden eksik etmemiştir. Hız. Peygamber'e karşı Mekkeli müşriklerin tüm baskı ve eziyetlerine rağmen, yeğenini her zaman desteklemiştir.

Bu çalışmada Ebû Tâlib'in imanı hakkında kaynaklarda yer alan rivayetler incelenmiştir. Bu rivayetlerin tahriç ve değerlendirmeleriyle birlikte şârihlerin görüşlerine yer verilmiştir.

Giriş, iki bölüm ve sonuçtan oluşan çalışmanın Birinci bölümde, Ebû Tâlib'in hayatı, şahsiyeti, vefatı vb. konularına ilave olarak iman üzere vefat edip etmediğine dair rivayetlerde yer alan ravilerin cerh ve ta'dîl bilgileri başta olmak üzere rivayetlerin sıhhat durumunun tespiti amaçlanmıştır. Bu bölümde, rivayetlerde yer alan raviler ele alınırken onların güvenilirlikleri ve isnadların sıhhat durumu tespit edilmeye çalışılmıştır. İsnadda yer alan ravilerden güvenilirliği ma'ruf olanları incelemeye gerek duyulmamış, daha çok hakkında ihtilaf edilen raviler üzerinde durulmuştur. Konuya dair ele alınan rivayetlerin sıhhatleri hakkında ise genel bir değerlendirme yapılmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde ise hadis eserleri üzerine yazılan şerhlerde şârihlerin konuya dair görüşleri alt başlıklar halinde ele alınıp incelenmiştir.

Bu çalışmanın teşekkür ve tekemmül süreci için öncelikle danışman hocam Prof. Dr. Zekeriya GÜLER'e teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca jüri üyeleri Prof. Dr. Ahmet YÜCEL ve Dr. Mesut ÇAKIR'a, başta Doç. Dr. Ahmad SNOBAR olmak üzere emeği geçen tüm hocalarıma şükranlarımı sunarım. Tezimin çeşitli bölümlerinde yardımlarını esirgemeyen ve çeşitli ibarelerin daha kolay bir şekilde anlayıp ifade edebilmemde yardımcı olan değerli dostlarım; Emre YÜCEL, Muhammed SOFU, Ahmet Selçuk ŞEN'e teşekkürü bir borç bilirim.

Tarık Furkan ÖZKAN

13.12.2024

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
BEYAN.....	iii
ÖZ.....	iv
ABSTRACT.....	v
ÖNSÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR.....	ix
ŞEKİL LİSTESİ.....	x
GİRİŞ.....	1
1. Konunun Mahiyeti ve Önemi.....	1
2. Araştırmanın Yöntemi.....	1
3. Kaynaklar.....	3
I. BÖLÜM: EBÛ TÂLİB'İN HAYATI VE İMANI HAKKINDAKİ RİVAYETLERİN GÜVENİLİRLİĞİ.....	5
1.1. Ebû Tâlib'in Hayatı.....	5
1.1.1. Şahsiyeti.....	6
1.1.2. Hz. Peygamber'i Himayesi.....	7
1.1.3. Evliliği.....	11
1.1.4. Ticarî Hayatı.....	12
1.1.5. Habeşistan'a Hicret.....	13
1.1.6. Boykot.....	14
1.1.7. Şairliği.....	15
1.1.8. Ebû Talib'in Vefat Anı.....	16
1.1.9. Ebû Tâlib'in Vefatı.....	18
1.2. Ebû Tâlib'in İmanı Hakkındaki Rivayetler.....	19
1.2.1. İman Teklifini Kabul Etmediği Rivayet.....	19
1.2.1.1. Müseyyib b. Hazn Tariki.....	21
1.2.1.2. Ebû Hüreyre Tariki.....	32
1.2.2. Dahdâh Rivayeti.....	36
1.2.2.1. Abbas b. Muttalib Tariki.....	36
1.2.2.2. Ebû Saîd el-Hudrî Tariki.....	41
1.2.2.3. Câbir b. Abdullah Tariki.....	45
1.2.2.4. Enes b. Mâlik Tariki.....	46
1.2.2.5. Ümmü Seleme Tariki.....	47
1.2.3. Cenaze İle İlgili Rivayet.....	50
1.2.3.1. Nâciye b. Ka'b Tariki.....	51
1.2.3.2. Ebû Abdurrahman Tariki.....	55
1.2.3.3. Şa'bî Tariki.....	57
1.2.4. Miras Rivayeti.....	58
1.2.4.1. Üsâme b. Zeyd Tariki.....	59
1.2.5. En Hafif Azabı Göreceğine Dair Rivayet.....	63

1.2.5.1. Nu'mân Tariki	64
1.2.5.2. Ebû Hüreyre Tariki	68
1.2.5.3. Ebû Saîd el-Hudrî Tariki	69
1.2.5.4. İbn Abbas Tariki	69
1.2.5.5. İkrime Tariki	70
II. BÖLÜM: EHL-İ SÜNNET KAYNAKLARINDA EBÛ TÂLİB'İN İMANI	
MESELESİ	73
2.1. İman Ettiğini Gösteren Rivayetler	73
2.1.1. Şefaât Hadisi	73
2.1.2. Şehâdet Hadîsi	74
2.1.3. Ebû Tâlib'e Şefaât Hadisi	76
2.1.4. Ebû Bekir Rivayeti	76
2.1.5. İman Ettiğine Dair İleri Sürülen Şiir	77
2.2. İman Etmediğini Gösteren Rivayetler	78
2.2.1. İman Teklifini Kabul Etmediği Rivayet	78
2.2.1.1. Kelime-i Tevhid'in Geçerliliği	80
2.2.1.2. Lafız Farklılıklarının Delaletleri	83
2.2.1.3. Raviler ve Hadis Hakkında Değerlendirmeler	84
2.2.1.4. Tevbe (9/113), Kasas (28/56) Hakkında Değerlendirmeler	86
2.2.1.5. Kafir Hakkında İstiğfar Talebi	88
2.2.2. Cenaze İle İlgili Rivayet	89
2.2.3. Miras Rivayeti	90
2.2.4. Dahdâh Rivayeti	91
2.2.5. En Hafif Azabı Göreceğine Dair Rivayet	94
SONUÇ	95
KAYNAKLAR	97
ÖZGEÇMİŞ	104

KISALTMALAR

Kısaltma	Bibliyografik Bilgi
b.	bin (oğul)
Bkz. / bkz.	Bakınız
c.	Cilt
çev.	Çeviren
DİA	<i>TDV İslam Ansiklopedisi</i>
ed.	Editör
h.	Hicrî
İSAM	İslâm Araştırmaları Merkezi
ö.	ölüm tarihi
s.	Sayfa
sy.	Sayı
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	tahkik eden
t.y.	basım tarihi yok
vb.	ve benzeri
v.dğr.	ve diğeryeri
y.y.	basım yeri yok

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1: Müseyyib b. Hazn Tariki'nin İsnad Şeması.	31
Şekil 2: Ebû Hüreyre Tariki'nin İsnad Şeması.	35
Şekil 3: Abbas b. Muttalib Tariki'nin İsnad Şeması.	40
Şekil 4: Farklı Tariklerin İsnad Şeması.	44
Şekil 5: Cenaze İle İlgili Rivayetin İsnad Şeması.....	54
Şekil 6: Ebû Abdurrahman Tariki'nin İsnad Şeması.....	56
Şekil 7: Üsâme b. Zeyd Tariki'nin İsnad Şeması.	62
Şekil 8: Farklı Tariklerin İsnad Şeması.	72

GİRİŞ

1. Konunun Mahiyeti ve Önemi

Hız. Peygamber'in amcası ve hamisi olan Ebû Tâlib'in imanı hakkında Ehl-i Sünnet ve İmâmiyye Şîası'nın kaynaklarında birbirine zıt görüşler bulunduğundan konu önem arz etmektedir. Çünkü Şîa meseleye bir inanç telakkisi cihetinden bakarken Ehl-i Sünnet ilmi bir metotla yaklaşmaktadır. Bu yönüyle konu mukayeseli bir tetkiki düşündürmekle beraber ilgili malzemelerin fazla olması sebebiyle Ebû Tâlib'in imanı hakkındaki rivayetler, Ehl-i sünnet kaynakları çerçevesinde ele alınacaktır. Özellikle Ehl-i sünnet kaynakları arasında en muteberi olarak addedilen Sahîhayn'da bu rivâyetlerin yer alması, konunun en dikkat çekici taraflarından bir tanesini oluşturmaktadır.

Yapılan ön çalışmaya göre, Ehl-i sünnet kaynaklarında Ebû Tâlib'in iman ettiğine dair Hız. Abbas tariki ile nakledilen bir rivayet göze çarpmaktadır. Şüphesiz bu rivayetin cerh ve ta'dil âlimleri tarafından nasıl değerlendirildiği hususu da tez konusu açısından önemlidir. Esasen tezin temel amacı, ilgili rivayetlerin, bunlar üzerine dile getirilen görüş ve yorumların doğruluğunu tespit edebilmektir.

2. Araştırmanın Yöntemi

Ebû Tâlib, İslam tarihinin önemli şahsiyetlerinden biri olup, Hız. Peygamber'in amcasıdır ve İslam'ın ilk yıllarında önemli bir figür olarak yer almaktadır. Ancak kaynaklarda Ebû Tâlib'in imanının tartışmalı bir konu olduğu görülmektedir. Bazı kaynaklarda onun Müslüman olduğu ele alınırken, bazı kaynaklarda ise iman etmediği ifade edilmiştir. Ebû Tâlib'in imanı hakkındaki bu tartışmalar, tarihsel ve dini bağlamda bir inceleme gerektirmektedir. Bu nedenle, Ebû Tâlib'in imanı üzerine yapılacak akademik bir tezde izlenecek araştırma yönteminin doğru tesbit edilmesi önem taşımaktadır. Bu araştırmanın temel soruları şunlardır:

- Ebû Tâlib, Hz. Peygamber'e inanmış mıdır, yoksa sadece ona destek mi olmuştur?
- Ebû Tâlib'in imanı üzerine gelen rivayetler hadis şârihleri tarafından nasıl değerlendirilmiştir?
- İlgili rivayetlerin kaynak değeri (tahriç) nedir?

Araştırmanın ilk bölümünde; okuyucu açısından bir zemin oluşması amacıyla öncelikle Ebû Tâlib'in hayatına dair bilgiler verilecektir. Ayrıca Ebû Tâlib'in imansız öldüğüne dair nakledilen rivayetlerde yer alan ravilerin cerh, ta'dîl bilgilerine ilave olarak rivayetlerin sıhhat durumunun tespiti amaçlanmaktadır. İsnadda yer alan güvenilirliği ma'ruf ravileri incelemeye gerek duymaksızın, daha çok hakkında ihtilaf edilen raviler üzerinde durulacaktır. Bu raviler metinde okuyucu açısından kolaylık olması bakımından bolt yazı tipi ile verilecektir. Konuya dair ele alınan rivayetlerin sonunda, sıhhatleri hakkında genel bir değerlendirme yapılacaktır. Değerlendirmeler yapılırken rivayetin illel kitaplarında geçip geçmediği, hakkında tenkitin olup olmadığı dikkate alınacaktır. Ebû Tâlib'in imanı ile alakalı rivayetlerin sened tenkidi yapılırken her rivayet, yayıldığı sahabe ravisi özelinde incelendikten sonra rivayetin sonlarında isnad şeması verilmek suretiyle tamamlanacaktır.

Ayrıca çalışmanın birinci bölümünde, çalışmanın ikinci bölümünde aktarılabilecek olan Ebû Tâlib'in imanlı öldüğüne dair rivayetler ele alınmayacaktır. Bu rivayetlerin hadis kaynakları dışında tarih-tabakat türü eserlerde yer alması başta olmak üzere konu ile ilgili rivayetlerin az olmasından dolayı ikinci bölümde vermekle yetinilecektir. Çalışmanın ikinci bölümünde, Ebû Tâlib hakkında Ehl-i Sünnet tarih-tabakat türü eserlerde imanlı öldüğüne dair nakledilen rivayetler verilmek suretiyle mesele ele alınacaktır. Bu rivayetler münekkit alimlerin konu hakkında ifade etmiş oldukları görüşler çerçevesinde ele alınacaktır.

Bunlara ilaveten bu bölümde Ebû Tâlib'in imansız öldüğüne dair hadis kaynaklarında nakledilen rivayetler incelenecektir. Hadis şârihlerinin bu hadisler hakkındaki görüşlerine temas edilerek konu açıklığa kavuşturulmaya çalışılacaktır. Burada yer alan rivayetler ele alınırken herhangi bir sınırlandırmaya gidilmeyip, konuya temas eden tüm şerhler değerlendirmeye alınmak suretiyle meseleyi açıklığa kavuşturmak temel hedeflerden bir tanesi olacaktır. Şerhlerde temas edilen konular,

istifade bakımından kolaylık sağlaması açısından alt başlıklar şeklinde ele alınıp incelenecektir.

Çalışmada şahıs, yer ve kitap isimlerinin yazılışlarında Diyanet İslâm Ansiklopedisi'nin imlâsı esas alınacaktır. Araştırmada geçen ayetlerin meallerinde Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yayınları dikkate alınacaktır. Ayrıca tezde Temel İslam Bilimleri araştırmalarında kullanılan dokümantasyon yöntemi takip edilecek ve İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi'nin tez yazım kılavuzu esas alınacaktır.

3. Kaynaklar

Çalışmanın birinci bölümünde, Ebû Tâlib'in hayatı, şahsiyeti vb. konularda tarih-tabakat türü eserlere başvurulmuştur. Ebû Tâlib'in hayatının ele alındığı ilk bölümde, İbn Hişâm'ın (ö. 218/833) *Sîreti İbn-i Hişâm*'ı, Zehebî'nin (ö. 748/1348) *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*'sı, İbn Hacer'in (ö. 852/1449) *el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe*'si, Muhsin el-Emin'in (ö. 1952) *Âli Ebî Tâlib*'i, adlı eserlerden faydalanılacaktır. Ayrıca tezin birinci bölümünde sened tenkidi için, İbn Ebû Hâtim'in (ö. 327/938) *el-Cerh ve't-ta'dîl*'i, İbn Hibbân'ın (ö. 354/965) *es-Sikât*, Mizzî'nin (ö. 600/1203) *Tehzîbu'l-Kemâl fî esmâi'r-ricâl*'ı, Zehebî'nin (ö. 748/1348) *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*'sı, İbn Hacer'in (ö. 852/1449) *Tehzîbu't-Tehzîb*'i, adlı eserler başta olmak üzere birçok eserden istifade edilecektir.

Çalışmanın ikinci bölümünde, hadis şerhleri ağırlıkta olmak üzere bir takım mevzûât literatürüne dair eserlerden de faydalanılacaktır. İbn Abdülber'in (ö. 463/1071) *el-İstizkâr*'ı, Bâcî'nin (ö. 474/1081) *el-Müntekâ*'sı, Cûzekânî'nin (ö. 543/1148) *el-Ebâtîl ve'l-Menâkîr*'ı, Mâzerî'nin (ö. 536/1141) *İkmâlu'l-Mu'lim*'i, Kâdî İyâz'ın (ö. 544/1149) *İkmâlü'l-Mu'lim*'i, İbnü'l-Mülakkın'ın (ö. 804/1401) *et-Tavdîh lişerhi'l-Câmi' es-Sahîh*'i, İbn Hacer'in (ö. 852/1449) *Fethu'l-bârî*'si, Bedreddin el-Aynî'nin (ö. 855/1451) *Umdetü'l-kârî*'si, Süyûtî'nin (ö. 911/1505) *et-Tevşîh*'i ve *el-Leâli'l-Masnûa*'sı, Kastallânî'nin (ö. 923/1517) *İrşâdü's-sârî*'si, Şevkânî'nin, (ö. 1250/1834) *el-Fevâidu'l-mecmûa fî ehâdisi'l-mevzûa*'sı, Şinkîti'nin, (ö. 1974) *Kevseru'l-meânî el-derârî fî keşfi habâyâ Sahîh-i Buhârî*'si adlı eserlerden istifade edilecektir.

Buraya kadar zikredilen klasik türdeki eserlerin yanında, konuyu bir Mezhepler Tarihçisi gözü ile ele alan Halil İbrahim Bulut'un *Şii-Sünni Polemiğinde Ebu Talib ve Dini Konumu* adlı eserinden istifade edilmiştir. Eserin dili akıcı ve sistematik olduğu için

istifade etme oranı, okuyucu için artmaktadır. Ancak konu ile ilgili rivayetlerin tamamına yakını hadis kaynaklarında yer aldığı için rivayetlerin hadis ilmi açısından ele alınması gerekmektedir. Bulut'un bu çalışmasında, kendi alanının sınırları dahilinde meseleyi ele almak istemesinden dolayı, çalışmanın eksik yönleri bulunmaktadır.

Hadislerin rivayet zincirlerinin tespiti için el-Mektebetü's-Şâmile ve Câmi'u Hâdimi'l-Haremeyni's-Şerîfeyn adlı programlardan istifade edilecektir.

I. BÖLÜM:

EBÛ TÂLİB'İN HAYATI VE İMANI HAKKINDAKİ RİVAYETLERİN GÜVENİLİRLİĞİ

1.1. Ebû Tâlib'in Hayatı

Kaynaklarda Ebû Tâlib'in adının Abdülmenâf olduğu ifade edilmiştir. Nitekim Abdulmuttâlib, oğlu Ebû Tâlib'e vasiyetinde: “Ey Abdülmenâf benden sonra sana vasiyet ediyorum.” şeklindeki ifadeden hareketle ismi hususunda ihtilaflar olsa da, en sahih olanın Abdülmenâf olduğu görüşü ağır basmıştır.¹ Bunun yanı sıra, büyük oğlu Tâlib'e nispetle “Ebû Tâlib” künyesinin zamanla özel isim olarak kullanılmaya başlandığı ifade edilmiştir. Nitekim Hâkim en-Nisâburî'nin (ö. 405/1014) aktardığına göre, mütekaddim dönem alimlerinin çoğu, onun künyesinin isim olarak kullanıldığını belirtmiştir. Ayrıca “İmrân” künyesinin olduğu ifade edilmekle birlikte, ilgili rivayet zayıf kabul edilmiştir.² Ebû Tâlib'in toplum nezdindeki konumunu gösteren Seyyid-i Bethâ, Şeyhu Kureys, Reîsu Mekke gibi birtakım lakaplar hakkında kullanılmıştır.³

Ebû Tâlib'in doğum tarihi ile ilgili kaynaklarda farklı rivayetler bulunmaktadır. Bu rivayetler arasında ciddi farklar görülmemekle birlikte, Ebû Tâlib'in fil hadisesinden önce veya zenzem suyunun ortaya çıkarılmasından sonra doğduğu görüşü genel olarak kabul edilmiştir. Ünlü hadis âlimi ve hâfızı İbn Hacer (ö. 852/1449), Hz. Peygamber'den takriben 35 sene önce, miladi 536 yılı civarında doğduğunu nakletmiştir.⁴

¹ Ebû Muhammed Abdülmelik b. Hişâm el-Himyârî İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1992), I, 78; Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî İbn Hacer, *el-İsâbe fî temyizi's-sahâbe*, (Beyrut:Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415/1994), VII,196; Şemseddin el-Müsevî, *Kitâbu'l-Hucce ala'z-zâhib ilâ tekfiri Ebî Tâlib* (Kum: Seyyid eş-Şühedâ, 1410), 64; Seyyid Muhsin Emîn, *Âli Ebî Tâlib* (Beyrut: Dâru'l-Hâdi, 2002), I, 7.

² Muhsin Emîn, *Âli Ebî Tâlib*, I, 8; İbn Hacer, *el-İsâbe*, VII, 196.

³ Müsevî, *İmânu Ebî Tâlib*, I, 8.

⁴ İbn Hacer, *el-İsâbe*, VII,196; Seyyid Hasan Kabâncî, *Münyetu't-tâlib fî hayâtî Ebî Tâlib* (Necef: Müessetü İhyâi't-Turâsi eş-Şiî, 1428), 13.

Ebû Tâlib, Hz. Peygamber'in babası ile anne bir kardeşir. Bu yakınlık sebebiyle kardeşi Abdullah, oğlunu Ebû Tâlib'e emanet etmiştir. Ebû Tâlib, Hz. Peygamber'i kardeşinin kendisine olan vasiyetinin bir gereği olarak elinden geldiğince korumaya çalışmıştır.⁵ Hatta Ebû Tâlib, nerede olursa olsun yeğenini yanından ayırmamış, onu kendi öz çocuklarından daha çok sevmiş ve Hz. Peygamber'i yanına almadan uyumadığı dahi nakledilmiştir. Nitekim *Nehcû 'l-belâğa* şârihi, Mu'tezile kelamcısı ve şair İbn Ebû'l-Hadîd (ö. 656/1258), Ebû Tâlib'in Hz. Peygamber'i gördüğü zaman kardeşi Abdullah aklına geldiğinden dolayı bazen ağladığını ve bu sebeple yeğeninden ilgiyi bir an olsun eksik etmediğini nakletmiştir.⁶

Ebû Tâlib'in hayatında en çok etkilendiği kişi babasıdır. Bu durum, onun gibi lider bir karaktere sahip olmasını sağlamıştır. Nitekim babasının vefatının ardından, Mekke'nin hakemliği görevini devralmıştır. Ebû Tâlib'in, Cahiliye döneminde zararlı alışkanlıklardan uzak durarak, üstün ahlakı, yardımseverliği, zekası, ileri görüşlülüğü ve murûeti ile çeşitli kabileler ve Mekke eşrafı tarafından büyük saygı görmüş, bu da onun insanlar nezdindeki değerini arttırmıştır.⁷

1.1.1. Şahsiyeti

Ebû Tâlib zor durumda olan insanlara yardımcı olur ve onların durumlarını düzeltmek için uğraşırdı. Onun bu tutumu, Kâbe'nin yeniden inşa edilmesi sürecinde gerçekleşen bir olayda görülmektedir. Mekke halkı, Kâbe'nin yeniden inşasını gerçekleştirirken, Hz. Peygamber'in de müdahil olduğu Kâbe hakemliğinin ardından çatı kısmına kadar Kâbe inşa edilmişti. Çatı için yeterli malzeme olmadığından, çalışmalara ara verilmişti. İnşa faaliyetleri yürütülürken Kızıldeniz sahilinde yapı malzemeleriyle yüklü Rum bir tacire ait geminin Cidde sahiline vurduğu haberi Mekke halkına gelmiş, vakit kaybetmeden Ebû Tâlib'in yanına gelerek bu olayı kendisine haber vermişlerdi. Bunun üzerine hep birlikte

⁵ Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân el-Büstî İbn Hibbân, *es-Sîretü 'n-nebeviyye ve aḥbârü 'l-hulefâ* (Beyrut: Müessesetü'l-Kütübi's-Sekâf, 1417), I, 52; İbn Hacer, *el-İsâbe*, VII, 196.

⁶ Emîn, *Âli Ebî Tâlib*, I, 9; Seyyid Muhsin Emîn, *A'yânu 'ş-Şîa* (Beyrût: Dâru't-Teâruf), VIII, 114; Seyyid Ali Hân eş-Şîrâzî, *Derecâtü'r-refîa fî tabakâti 'ş-şîa* (Kum: Mektebetü Besiratî, 1397), 58.

⁷ Kabâncî, *Münyetu 't-tâlib*, 14.

geminin kıyıya vurduğu yere gittiler. Malzemelerin orada olduğunu görünce, bu malzemelerle Kâbe'nin eksik kalan çatı kısmı imar edildi.⁸

1.1.2. Hz. Peygamber'i Himayesi

Hz. Peygamber'in dedesi, vefatına yakın bir dönemde torununa sahip çıkması için Ebû Tâlib'e vasiyet etmiş. Bu vasiyet doğrultusunda Ebû Tâlib, Hz. Peygamber'i yanında tutarak ona sahip çıkmış ve onu hiç yalnız bırakmamıştır.⁹

Hz. Peygamber'e gösterilen bu özel ilgi ve hürmetin en güzel örneklerinden biri, amcası Ebû Tâlib'in, yemeğe oturmadan önce mutlaka yeğeninin sofraya oturmasını beklemesidir. Çünkü, Hz. Peygamber sofraya oturduğunda bereketin arttığı, onun yokluğunda ise ev halkı bir şeyler yeseler de doymadığı rivayet edilmiştir. Bu tür hikmetli olaylar, zamanla Ebû Tâlib'in dikkatinden kaçmamış ve aile üyelerine "Yeğenim gelmeden kimse karnını doyurmasın." şeklinde uyarılarda bulunmasına sebep olmuştur. Hz. Peygamber'e olan sevgisini ve saygısını her fırsatta gösteren Ebû Tâlib, ona özel bir yer verir ve "Sen çok hayırlı ve faziletli birisin." diyerek yeğenine duyduğu derin sevgiyi ifade ederdi. Bazı zamanlar Ebû Tâlib'in evlatları yemeye başladığında, Hz. Peygamber sofraya oturmaz, sadece beklerdi. Bunu fark eden amcası, yeğenine yemek ayırır, ona özel bir ikramda bulunurdu. Ayrıca, Mekke halkı yağmur duası için Ebû Tâlib'e başvurduklarında o, yeğenini yanına almadan dua etmeye gitmezdi. Bu, Ebû Tâlib'in Hz. Peygamber'e olan derin sevgisi ve saygısının bir başka örneğidir.¹⁰

İbn Hişâm, Hz. Peygamber'in amcasıyla ile beraberken belirli günlerde Lihb kabilesinden Mekke'ye bir kâhin geldiğini, o geldiği zaman halkın ona evlatlarını göstererek gelecekleri hakkında konuşmasını istediklerini aktarmıştır. Amcası, bu adamın geldiğine dair haber kendisine ulaşınca, yeğenini yanına alıp onun yanına götürmüş, adam

⁸ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmilî et-Taberî, *Târihu'l-ümem ve'l-mülûk*, (Beyrut: Mektebetü'l-Maârif, 1967), II, 287; Ömer Faruk Kiraz, "Hz. Peygamber'in Amcaları" (Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007), s. 60-61.

⁹ Kabâncî, *Münyetu't-tâlib*, 18; Emîn, *Âli Ebi Tâlib*, 8; İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, I, 96; Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habîb Mâverî, *A'lâmü'n-nübüvve* (Beyrut: Mektebetü'l-Hilâl, 1409), 175.

¹⁰ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, 1990, I, 96; Ebû Nuaym Ahmed b. Abdullah b. İshak el-İsfahânî, *Delâilü'n-nübüvve* (Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 1986), 166; Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed el-Bağdâdî İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fî târihi'l-mülûk ve'l-ümem*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1992), II, 283; Ebû'l-Fidâ İmâdüddîn İsmâîl b. Ömer ed-Dımaşkî İbn Kesîr, *es-Sîretü'n-nebeviyye* (Kâhire: İsa el-Bâbî el-Halebî, 1976), I, 242.

yeğenini inceledikten sonra bir şeylerle ilgilenir olmuş ve bu ilgilenmesi sona erince “O nerede, ise yanıma getirin.” şeklinde bir ifade kullanmıştır. Adamın aradığı kişinin yeğeni olduğunu fark eden amcası, yeğenini derhal oradan uzaklaştırmıştır. Nitekim Ebû Tâlib’i bu şekilde davranmasına sevk eden nedenlerin başında:

- a. Adamın Hz. Peygamber’deki farklılığı anlamasına binaen ona bir kötülük etmesinden korkması,
- b. Bu durumu oradaki herkese anlatmasından endişelenmesi,
- c. Hz. Peygamber’e orada bulunanların kötülük etmesinden korkmasıdır.¹¹

Buna benzer bir olay da amcası ile birlikte olduğu sırada Şam civarında vuku bulmuştur. Bu olay, siyer kaynaklarında “Rahip Bahîrâ” olarak adlandırılmıştır. Nitekim amcası Suriye bölgesine doğru giden kervana katılmıştır. Yeğeni, amcası ile bu seyahate katılmak için büyük bir çaba göstermiş, bu ısrarlarına daha fazla kayıtsız kalamayan amcası, Hz. Peygamber’i de yanına almıştır. Bu sırada Hz. Peygamber’in kaynaklarda değişiklik göstermekle birlikte 9,12,13 yaşları arasında olduğuna dair farklı rivayetler bulunmaktadır. Kervan, yolculuk esnasında Şâm civarına yaklaştığında, insanların dinlenmesi için konaklamıştı. Dinlenmek için durdukları yerde Bahîrâ isminde bir rahip olup, bu kişi eski kutsal kitaplar konusunda mütebahhir bir kimseydi. Kafil, yapmış olduğu seyahatlerde genellikle bu yerde mola verip, bu kişi ile irtibat kurmazlardı. Bahîrâ, kervanın üstünde onları koruyan bir bulut yığınının olduğunu ve her defasında kervana uygun hareket ettiğini fark edince, bu durumun kervanın içindeki bir şahıstan dolayı vuku’ bulduğu sonucuna ulaşmıştı. Rahip, bu kişiye ulaşabilmek için kervandaki herkese yetecek kadar yemek yaptırılmasını ve herkesin bu yemeğe iştirak edebilmesi adına davet etmek üzere bir kimseyi yolladı. Hedefi ise, bu kervan içerisindeki o üstün kişiyi keşfedebilmektir. Kervanda bulunan kimseler, daha önceleri irtibat ve ilişkilerinin olmadığı bu kişinin kendilerini davet etmesi üzerine bu olaya şaşırdılar. Ancak bu gelen teklifi de reddetmediler. Hz. Peygamber’i hayvanların yanında durması için bırakarak Bahîrâ’nın yanına gittiler. Kervandaki herkes yemek yerken, rahip kervanın durakladığı yerde görmüş olduğu o durumun yemek sırasında neşet etmediğini fark edince, kervana

¹¹ İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-nebeviyye*, I, 165; Ebû’l-Fidâ İsmâil b. Ömer b. Kesîr ed-Dimeşkî İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-nihâye* (Riyâd: Dâru Hicr, 2003), III, 433.

içlerinden herhangi bir kimsenin geride bırakılıp bırakılmadığını sordu. Eğer böyle bir durum varsa onu da davet etmelerini istedi.

Hız. Peygamber de yemeğe iştirak ettiği vakit Rahip onu uzunca bir süre inceledi. Vücudunun bazı azalarına dikkatini yoğunlaştırdı. İnsanlar yemeklerini sona erdirdiği zaman Rahip, Hız. Peygamber'e birtakım suallerde bulundu. Hız. Peygamber'in vermiş olduğu cevapları duyan Rahip şaşkınlıkla sonuna kadar dinledi. En sonunda Hız. Peygamber'in sırt kısmına bakıp onun iki kürek kemiği arasında nübüvvet işaretini fark edince, amcasına dönerek ona da birtakım suallerde sorup, yeğenini buralardan götürmesi gerektiği şeklinde tavsiyede bulundu. Bu sözler üzerine amcası yeğenini yanına alarak gerisin geriye Mekke'ye doğru gitti.¹²

Ebû Tâlib, Hız. Peygamber'in hayatının her alanında önemli bir etkiye sahip olmuştur. Özellikle Hız. Peygamber'in evlilik süreci, amcasının bu desteğinin belirgin bir örneğidir. Maddi imkânları evliliğin gereksinimlerini karşılamaya yeterli olmasa da, Ebû Tâlib, yeğeninin evlenmesi için tüm imkanlarını seferber etmiştir. Mekke eşrafından Hız. Hatice, Hız. Peygamber'e evlenme teklifinde bulunduğunda, Hız. Peygamber bu durumu önce amcalarıyla iştişare etmiş ve amcaları bu evliliği onayladıktan sonra, Ebû Tâlib ve diğer amcaları, özellikle Hamza, birlikte Hız. Hatice'nin evine gitmişlerdir. Ebû Tâlib'in Hız. Peygamber'e verdiği destek, evlilikten sonra da devam etmiş ve yaşamı boyunca ona duyduğu bağlılık hiçbir zaman kesintiye uğramamıştır. Ebû Tâlib, yeğeninin peygamberliğine inanmamış olsa da, ona her koşulda destek olmuş ve onu savunmada en ön saflarda yer almıştır. Ayrıca, yeni dine katılan oğlu Hız. Ali'yi bu inançtan asla geri çevirmemiştir. Bu tutum, Ebû Tâlib'in Hız. Peygamber'e olan derin sevgisini ve bağlılığını göstermektedir.¹³

¹² İbn Hiřâm, *es-Sire*, I, 165; Ahmed b. el-Hüseyin el-Beyhakî, *Delâilü'n-nübüvve ve ma'rifetu ahvâli sâhibi'ş-řeri'a* (Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1988), II, 24; Ebû'l-Feth Fethuddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-Ya'merî İbn Seyyidünnâs, *Uyûnu'l-eser fi funûni'l-megâzi ve'ş-šemâil ve's-siyer* (Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1993), I,52; Ebu'l-Ferec İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdu'l-meâd fi hedyi hayri'l-ibâd* (Kuveyt: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994), I, 75; İhsan Arslan, "Vahiy Bağlamında Rahib Bahîrâ Olayı'nın Deęerlendirilmesi", *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 8, (2018), 313-341. Konuya dair bu makalede Rahib Bahîrâ olayına ait rivayetlerin sıhhati hakkında değerlendirmelerde bulunulmuştur. Ayrıca konu ile ilgili Mustafa Fayda'nın "*Bahîrâ*" maddesine bakılabilir.

¹³ Ebû Abdillâh Muhammed b. İşhâk b. Yesâr b. Hıyâr el-Muttalibî el-Kureşî el-Medenî, *Sîretü İbn İşhâk* (Beyrut: Dar'ul-Fikr, 1978), 238; Beyhakî, *Delâilü'n-nübüvve*, II, 343.

Bir gün oğlu Ali'nin yeğeni ile namaz kıldığı haberi eşine söylediğinde Fâtıma bint Esed bu duruma karşı gelmek istemiş, Ebû Tâlib ise, engel olmaması yönünde ikazda bulunmuştu. Hz. Peygamber'in amcası, bunun üzerine yeğenin yanına gittiğinde, Hz. Peygamber ona "Bu Allah'ın razı olduğu dindir." şeklinde yanıt verince, Ebû Tâlib: "Eğer babamın dininden ayrılmak benim için kerih olmasaydı belki ben de o dine tabi olurum." demiştir.¹⁴

Hz. Peygamber, amcasının destekleri vasıtasıyla tebliğ çalışmalarına daha rahat devam edebilme imkanına kavuşmuştur. Ancak yeni dinin yayılmasından hoşnut olmayan müşrikler, bu dinin yayılmasını durdurmak için harekete geçmişlerdi. Bunun için amcasının sözünü dinler ümidiyle, Ebû Tâlib'in yanına gittiler. Kendisinden, yeğeni Hz. Peygamber'i tebliğ faaliyetinden vazgeçirmesini, onu muhafaza etmekten geri durmasını, ayrıca yeğenini kendi inançlarına yönelik hakaret ve ayıplamalardan dolayı ikazda bulunmasını istediler.¹⁵ Amcası yeğenini koruyabilmek adına uyarmaya gelen gruba, durumu anlatmış ve yeğenine zarar gelmemesi için çabalamıştır. Ancak müşrikler, bu ikazların herhangi bir sonuç vermediğini gördükleri zaman, Hz. Peygamber'in amcasının yanına tekrar gittiler. Bu sefer daha sert bir şekilde amcasını uyardılar. Ebû Tâlib, bu duruma karşı hem yeğenini muhafaza etmek istiyor, hem de kavmi ile arasının bozulmamasını istiyordu. İşte bu yaşanan hadise üzerine Hz. Peygamber'in yanına giderek: "Ey kardeşimin oğlu, Kavmimin önde gelen kimseleri yanıma geldiler ve bana şöyle söylediler: "Sen bana ve kendine merhamette bulun. Altından kalkamayacağım veya altından kalkamayacağımız bir sorumluluk ile beni muhatap kılma." şeklinde yeğenine durumun ne kadar kritik olduğunu anlatmaya çalıştı.¹⁶

Hz. Peygamber, amcası Ebû Tâlib'in bu şekildeki tavrından dolayı hüzünlenmişti. Hz. Peygamber, amcası Ebû Tâlib'e: "*Ey Amca! Allah'a yemin olsun ki, benim bu işi terk etmem için güneşi sağ elime, ayı da sol elime verseler, Allah beni bu uğurda muzaffer edene kadar ben bunu terk etmem.*" sözleri ile kararlılığını ifade etmiştir. Bu sözlerinin ardından amcasının yanından ayrılmaya doğru yeltendiğinde, amcası onun davasından

¹⁴ Ebû Nasr el-Mutahhar b. Tâhir (el-Mutahhar) el-Makdisî, *el-Bed' ve't-târih* (Pâris: Arnest Lerûm, 1919), V, 72.

¹⁵ İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 265; İbn İshâk, *es-Sîre*, 148; İbn Seyyidünnâs, *Uyûnu'l-eser*, I, 117; Yahyâ b. Ebû Bekir el-Âmirî, *Behçetü'l-mehâfil ve buğyetu'l-emâsil fî telhîsi'l-mu'cizâti ve's-siyer ve's-şemâil* (Beyrut: Daru's-Sadr, 1431), I, 77.

¹⁶ İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 266; Beyhakî, *Delâilü'n-nübüvve*, 66.

asla vazgeçmeyeceğini anladı. Yeğeni Hz. Peygamber'e karşı sarf etmiş olduğu sözlerden dolayı mahcup oldu. Bunun üzerine yeğenine: "Ey kardeşimin oğlu, git ve dilediğin şeyi konuş. Yemin olsun ki, ben seni asla terk etmem ve senden desteğimi asla kesmem." diye karşılıklı bulundu.¹⁷

Ebû Tâlib'in yeğeni ile yaptığı konuşmayı haber alan müşrikler, onun yeğenini her ne pahasına olursa olsun koruma kararlığını görünce, o hayatta olduğu sürece Hz. Peygamber'e zarar veremeyeceklerini fark ettiler. Bundan dolayı daha farklı bir taktik ile Hz. Peygamber'in amcasının yanına tekrar gittiler. Umâre b. Velid b. Muğire'ye karşılık olarak kendilerine Hz. Peygamber'i teslim etmesi şeklinde bir teklifte bulundular. Zira Umâre genç, yakışıklı bir kimseydi. Bundan dolayı Ebû Tâlib'e: "Sen bu kişiye al, yeğenini bize teslim et. Zira o senin ve bizim babalarımızın dinine muhalefet etti." Ancak bu sunmuş oldukları yeni teklife Ebû Tâlib hiddetlenerek: "Size onu öldürmeniz için mi vereyim!" diyerek karşı çıktı. Aralarındaki bu tartışma, karşılıklı tehdit etmeye varıncaya kadar devam etti. Hatta yapılan bu çirkin teklifi Ebû Tâlib'in reddetmesi üzerine, Mut'im b. Âdî: "Ey Ebû Tâlib, kavmin sana insafli davranışta bulundu." demesi üzerine Ebû Tâlib: "Yemin olsun ki, siz bana adaletli bir davranışta bulunmadınız. Sen, benim yalnız olarak bırakılmamı ve kavmimin benim aleyhimde harekette bulunmasını kesin olarak niyete koymuşsun. Elinden ne geliyorsa onu yap!" şeklinde Mut'im'e sert bir uyarıda bulunmuştur.¹⁸ İşte bu yaşanan hadiseler binaen, Mekke'de ortam çok gerginleşmişti. Mekke'li müşrikler, her ne kadar Ebû Tâlib'in yeğenini koruduğunu bilmelerine rağmen, Hz. Peygamber'i yalnız gördüklerinde ona karşı hakaret ve eziyet vermek suretiyle tebliğinden uzaklaştırmaya, hatta tamamen bırakması için çabalıyorlardı.

1.1.3. Evliliği

Ebû Tâlib, akrabası Fâtıma bint Esed ile evlenmiştir. Fâtıma bint Esed, kendisi gibi Hâşimî oğullarının önde gelen kimselerindendir. Ebû Tâlib ile olan evliliklerinden Akîl, Ca'fer, Alî, Tâlib, Ümmü Hânî, Cümâne adında altı tane çocukları olmuştur. Bazı

¹⁷ İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 266; Taberî, *Târih*, XVII, 326; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, II, 368; Ebû'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî İbn'ül-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih* (Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî), I, 662; Ebû Abdillâh Şemsüddîn b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, (Müessetü Risâle, 1985), I, 121.

¹⁸ Taberî, *Târih*, II, 327; İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 267.

kaynaklarda bu sayının sekize kadar çıktığı görülmektedir. Ebû Tâlib ile evliliği, Hâşimîler arasında o zamana kadar gerçekleşen ilk evlilik olmuştur. Fâtıma bint Esed, Hz. Peygamber zamanında yaşamış ve onun vasıtasıyla müslüman olmuştur. Abdülmuttalib'in vefatından sonra, Hz. Peygamber'in bakımını eşi ile üstlenmiştir. Onu kendi çocuklarından asla ayırmamış, bundan dolayı Hz. Peygamber, "Annemden sonra annem." şeklinde bir ifadeyi kullanmıştır.¹⁹ Fâtıma, Ebû Talib'in vefatının ardından Medine'ye hicret etmiştir. Burada bulunduğu süre boyunca Hz. Peygamber'e destek olmaya çalışmıştır. Nitekim Bedir Savaşı'na, Hz. Peygamber'in eşlerinin yanında iştirak ettiği nakledilmektedir. Kaynaklarda, Fâtıma bint Esed'in Medine'ye hicret ettikten dört yıl sonra vefat ettiği aktarılmıştır. Hz. Peygamber, Fâtıma'nın defin işlemini yerine getirip, cenaze namazını kıldırmıştır. Kendisini kabre koyarken, "*Ey Anneciğim! Allah sana güzel karşılığa bulunsun. Zira sen, en hayırlı annelerden birisisin. Kendin aç olduğun halde beni doyururdun. Kendine bir şey almayıp, bana alırdın.*" demiştir.²⁰

1.1.4. Ticarî Hayatı

Gündelik yaşamında ticaret ile meşgul olan Ebû Tâlib'e, Hz. Peygamber yardımcı olmuştur. Kazancı geçimini sağlamaya yeterli olsa da zamanla ailesindeki kişi sayısının artması, bölgeyi etkisi altına alan kuraklık ve kabileler arası savaş gibi sebeplerle ticareti bırakmak durumunda kalmıştır. Cahiliye Döneminden itibaren Kureyşliler arasında belirli kabilelere dağıtılan Sikâye görevi, Kusayy b. Kilâb tarafından başlatılmış ve nesilden nesile Abdüddâr ailesine geçmiştir. Bu görev, Kureyş'in bir boyu olan Abdümenâfoğullarına, yani Ebû Tâlib'e verilmiş ve babası Abdülmuttalib'ten devralınmıştır. Bu kutsal görevin getirdiği maddi sorumluluklar, Ebû Tâlib'in omuzlarına ağır bir yük yüklemiş ve görevini yerine getirebilmek için kardeşi Abbas'tan borç almasına neden olmuştur. Fakat borçlarını geri ödeyemeyen Ebû Tâlib, nihayetinde bu

¹⁹ Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd ez-Zühri İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ* (Kâhire: Mektebetu'l-Hâncî, 1442), III, 17; Kabâncî, *Münyetu't-tâlib*, 18; Mehmet Aykaç, "Fâtıma bint Esed", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, 1995). 225; Halil İbrahim Bulut, *Şii-Sünnî Polemiğinde Ebû Tâlib ve Dini Konumu* (Ankara: Araştırma Yayınları, 2011), 34.

²⁰ Süleyman b. Ahmed et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-evsat*, thk. Ebû Muaz Târik b. İvazullah b. Muhammed-Ebû'l-Fazl Abdü'l-Muhsin b. İbrahim el-Hüseynî (Kahire: Dâru'l-Haremeyn, 1415), I, 67; Kabâncî, *Münyetu't-tâlib*, 18; Aykaç, "Fâtıma bint Esed", 225.

sorumluluğu kardeşine devretmek zorunda kalmıştır.²¹ Hz. Peygamber, 36 yaşına geldiğinde Mekke civarında çok kuvvetli bir kıtlık meydana gelmiş, bu kıtlıktan Mekke halkının tamamına yakını etkilenmiştir. Etkilenenlerden biri olan Ebû Tâlib, aile efradının sayısının çok olmasından dolayı zorlu bir süreç geçirmiştir. Hz. Peygamber, Ebû Talib'e maddi anlamda destekçi olabilmek için, amcası Abbas'ın yanına ticaret yapmaya gitmiştir. Çünkü Hz. Abbas, zengin ve cömert bir tacirdi. Hz. Peygamber, amcası Ebû Tâlib'in zor durumda olduğunu bildiği için, amcası Abbas'a giderek hem kendisinin hem de onun Ebû Tâlib'in çocuklarından bir tanesinin bakımını üstlenmesi suretiyle Ebû Tâlib'in yükünü hafifletmeye yönelik bir teklif de bulunmuş ve Hz. Abbas da bu teklifi kabul etmiştir. Daha sonra Ebû Tâlib de kardeşi ve yeğeninden gelen bu teklifi kabul etmiş. Hz. Peygamber, Ebû Tâlib'in oğlu Ali'yi yanına alırken, Abbas da Cafer'i kendi yanına almıştır.²²

1.1.5. Habeşistan'a Hicret

Mekke Müşriklerinin artan zulüm ve baskıları karşısında, zayıf ve güçsüz durumda olan müslümanlar için bu durum dayanılmaz bir hal alınca, Hz. Peygamber, müminlerin Habeşistan'a doğru hicret etmelerini tavsiye etti. Zira Hz. Peygamber, orada halkına karşı hoşgörü ile davranan, zorba olmayan bir lider bulunduğu bahsetmişti. Müslümanlara hitaben: "O adaletli yöneticinin ülkesinde yaşayın ve orayı kendinize ikamet edinin ve böylece umulur ki, Allah sizlere bir huzur ve çıkış yolu verir." şeklinde bir hitapta bulunmuştur.²³ Mekkeli Müşrikler, bu durumu engelleyebilmek için kendi içlerinden Abdullah b. Rebîa ile Amr b. Âs'ı seçerek, Habeşistan kralına elçi olarak göndermişlerdi.²⁴ Bu durum karşısında Mekke reisi vasfıyla Necâşi'ye, Ebû Tâlib'in bir şiir yazdığı ifade edilmektedir. Ebû Tâlib şiirinde şunları dile getirmiştir:

²¹ Cevâd Alî, *el-Mufasssal fî târihi 'l-arab kable 'l-islâm* (Beyrût: Dâru'l-ilm, 1968), IV, 83.

²² Ebû Muhammed Abdulmelik b. Hişâm el-Ensârî İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye* (Mısır: Şirketü Mektebe, 1955), I, 246; Muhammed b. Cerîr b. Yezîd b. Kesîr Ebû Ca'fer et-Taberî, *Târihu 'l-Taberî* (Mısır: Dâru'l-Maârif, 1980), II, 313; Ebû'l-Abbâs Ziyâüddîn Ahmed b. Ömer b. İbrâhîm el-Ensârî el-Kurtubî, *el-İstiâb fî ma'rifeti 'l-ashâb* (Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1992). I, 38; Ebû'l-Kâsım es-Süheylî, *er-Ravzü 'l-ünüf fî şerhi's-Sîreti'n-nebeviyye li'bni Hişâm* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 2000), II, 288.

²³ İbn İshâk, *es-Sire*, 174; İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 321.

²⁴ İbn İshâk, *es-Sire*, 169.

“Ah keşke uzaklarda Ca’fer ve Amr’ın düşmanı olan kimselerin yakınlarının durumunu bilseydim.

Necâşi’nin, Ca’fer ve arkadaşlarına ne iyilikler yaptığını veya onu bu durumdan alıkoyan mâninin sebebini bilseydim.

Ey Hükümdar Necâşi! Bilki, sen lanetlenmeye sebep olacak işlere bulaşmadın.

Sen dürüst ve ahlaklı birisisin.”²⁵ şeklinde Necâşi’ye bir şiir kaleme alarak göndermiştir. Hz. Peygamber’in amcasının yapmış olduğu bu durum müslümanlar için artı bir durum sağlamıştır.

1.1.6. Boykot

Müşriklerin Ebû Tâlib üzerinden yürüttükleri bu davadan vazgeçirme çabası sonuçsuz kalınca, bu defa onlar durum hakkında bir toplantı yaptılar. Bu toplantıda müslüman olan kimselerle ilişkiyi kesmek suretiyle ambargo uygulaması yönünde karara vardılar. Hz. Peygamber’in amcası bu durumu öğrendiği vakit Hâşimoğulları ve müslüman olan herkesin Şi’bu Ebû Tâlib denen yerde toplanmasını ve yeğeni Hz. Peygamber’i korumaları gerektiğini haber verdi. Bu yapılan çağrıya herkes olumlu bir şekilde geri dönüşte bulundu. Hz. Peygamber’in akrabalarından bu çağrıya yanıt vermeyen sadece Ebû Leheb olmuştur. Amcası bu boykot süresince yeğenini daha titiz bir şekilde muhafaza etmek için yoğun bir çaba göstermiştir. Zira herhangi bir pusu, suikast vb. kötü bir hadisenin yaşanmaması adına çeşitli önlemler almaya çalışmıştır.²⁶

Boykot yıllarının başlarında Ebû Tâlib, Mekke’de bulunan müşrikleri uyarmıştı. Onların müslümanlara karşı iyi davranması gerektiğine dair onlardan ricada bulunmuş. Onun bu talebini Mekke’nin önde gelenleri kabul etmemişti. Boykot zamanında müşrikler, müslümanlara yiyecek ve içecek türünden temel ihtiyaç maddelerinin satışına engel oluyordu. Fahiş fiyatlar uygulayarak müslümanların pazarda dahi alışveriş yapma imkanını ortadan kaldırıyordu. İşte bu ortamda Hz. Peygamber ve amcası tüm mal varlıklarını bu zamanda sarf etmişti.²⁷ Hz. Peygamber’in soyundan amcası Ebû Leheb

²⁵ İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 334.

²⁶ Mehmet Azimli, “Mekke Dönemindeki Boykot Yılları Üzerine Bazı Mülâhazalar”, *İSTEM: İslâm San’at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikîsi Dergisi*, 4/7 (2006), 55-64; Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Delâilü'n-nübüvve*, 272.

²⁷ Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Delâilü'n-nübüvve*, 272.

hariç boykottan hepsi nasibini almıştı.²⁸ Her geçen zaman müslümanların sorunları büyüme başlıyor ve bölgede yer alan müslümanlar sadece haram aylar zamanında Mekke'nin etrafına gelebiliyorlar, az miktarda olan paraları ile de temel ihtiyaç maddelerini alıyorlardı. Öyle ki Mekkeli müşrikler dışarıdan gelen kervanların önünü keserek müslümanlarla alışveriş yapmamaları hususunda onlarla anlaşıyordu.²⁹ Ebû Tâlib başta yeğeni olmak üzere birçok müslümanla Kâbe'de asılı halde duran kağıdın olduğu yere beraber gelerek Mekkeli müşriklerle karşı bir konuşmada bulundu. Konuşmasında “Muhakkak ki yeğenim, sizin yazmış olduğunuz kâğıda bir kurdun musallat olduğunu ve onu yiyeceğini söyledi. Yeğenim asla yalan söylemez. Yeğenimin bana dediğine göre orada yazılı olan zalimlik, zorbalık, sıla-i rahim'e son verme gibi bütün kötü davranış ve tutumların yok olduğunu beyan etmektedir. Orada sadece Allah'ın adının kaldığını bildiriyor. Haydi sizlere güzel bir şans eğer söylemiş olduğu şeyler doğru ise o zaman bu takınmış olduğunuz kötü davranışları bırakırsınız. Ancak söylemiş olduğunuz şeyler doğru değilse o zaman ben Muhammed'i sizlere veririm. Sizler de ona dilediğiniz şeyi yaparsınız.” Şeklinde bir hutbe irat etti. Mekkeliler uzun zamandır bekledikleri ve hayalini kurdukları en sonunda gerçek olacaktı. Bundan dolayı Hz. Peygamber'in amcasının kendilerine yapmış olduğu bu teklifi kabul ettiler. Ancak kâğıdı açtıkları zaman ise istemedikleri bir durumla karşılaşmışlardı. Hz. Peygamber'in amcasına anlattığı şeyler aynen ortaya çıkmıştı.³⁰ Üç yıl devam eden boykot sonunda sona ermişti. İşte bu olay Hz. Peygamber'in amcasının yeğenine ne denli güvendiğinin en açık örneklerinden birini göstermektedir.

1.1.7. Şairliği

Ebû Tâlib, Mekke toplumunda ahlaki değerleri, sosyal ve siyasal gücü kadar, şairlik yeteneği ile de tanınan önemli bir figürdü. Şiir, o dönemde Mekke toplumunda toplumsal prestiji etkileyen ve sosyal statüye önemli ölçüde katkı sağlayan bir alan olarak kabul edilmekteydi. Bu bağlamda, edebiyat ve şiirle ilgilenen kimseler, diğer kabileler

²⁸ Azimli, “Mekke Döneminde Boykot”, 55-64.

²⁹ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Züraî ed-Dımaşkî el-Hanbelî İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü'l-meâd fî hedyi hayri'l-ibâd* (Kuveyt: Müessesetü'r-Risâle, 1994), III, 27.

³⁰ İbn İshâk, *es-Sire*, 161-162; İbn Hişâm, *es-Sire*, II, 19; Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Delâilü'n-nübüvve*, 266; İbn Seyyidünnâs, *Uyûnu'l-eser*, I, 148.

karşısında üstünlük elde edebiliyor ve itibar kazanabiliyorlardı. Ebû Tâlib'in şiirsel yeteneği, onun bu toplumsal konumunu pekiştiren bir faktör olmuştur. Şiirleri, klasik dönemin kaynakları başta olmak üzere, günümüze kadar çeşitli metinlerde yer almakta ve bu sayede onun edebi mirası günümüze ulaşabilmiştir.³¹

1.1.8. Ebû Talib'in Vefat Anı

Ebû Tâlib'in vefatı Şîi ve Sünni kaynaklar açısından farklılıklar barındırmaktadır. Ebû Tâlib'in vefatı ile ilgili en çok öne çıkan rivayet ölüm döşeği esnasında meydana gelen hadisedir. Bu rivayet Ebû Tâlib'in imansız vefat ettiğine dair Ehl-i sünnet'in delillerinden bir tanesini oluşturmaktadır. Bu konu hadis kaynaklarında şu şekilde varit olmuştur.

حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ: أَخْبَرَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ قَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي، عَنْ صَالِحٍ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ: أَخْبَرَنِي سَعِيدُ بْنُ الْمُسَيَّبِ، عَنْ أَبِيهِ: أَنَّهُ أَخْبَرَهُ: «أَنَّهُ لَمَّا خَضَرَتْ أَبَا طَالِبٍ الْوَفَاةُ، جَاءَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَوَجَدَ عِنْدَهُ أَبَا جَهْلَ بْنَ هِشَامٍ، وَعَبْدَ اللَّهِ بْنَ أَبِي أُمَيَّةَ بْنِ الْمُغِيرَةِ، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِأَبِي طَالِبٍ: يَا عَمُّ، قُلْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، كَلِمَةً أَشْهَدُ لَكَ بِهَا عِنْدَ اللَّهِ. فَقَالَ أَبُو جَهْلٍ وَعَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي أُمَيَّةَ: يَا أَبَا طَالِبٍ، أَتَرْغُبُ عَنْ مِلَّةِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ؟ فَلَمْ يَزَلْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَغْرِضُهَا عَلَيْهِ، وَيَعُودَانِ بِتِلْكَ الْمَقَالَةِ، حَتَّى قَالَ أَبُو طَالِبٍ آخِرَ مَا كَلَّمَهُمْ: هُوَ عَلَى مِلَّةِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ. وَأَبَى أَنْ يَقُولَ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَمَا وَاللَّهِ لَأَسْتَغْفِرَنَّ لَكَ مَا لَمْ أَنُكِرْهُ عَنكَ. فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى فِيهِ: {مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ} الْآيَةَ

İshâk > Ya'kûb b. İbrâhîm > Babası > Sâlih > İbn Şihâb ez-Zührî > Saîd b. Müseyyib > Babası isnadıyla rivayet edildiğine göre;

Müseyyib Hazn şöyle haber vermiştir:

Ebû Tâlib'e ölüm vakti yanaştığında, Peygamber Efendimiz onun yanına geldi. Ebû Tâlib'in yanında Ebû Cehil b. Hişâm ve Abdullah b. Ümeyye bulunuyordu. Hz. Peygamber: “*Ey amca! Lâ ilâhe illallah kelimesini söyle ki, ben, Allah'ın katında bununla senin lehine şehâdet edeyim.*” dedi. Ebû Cehil ile Abdullah b. Ümeyye: “*Ey Ebû Tâlib! Abdülmuttalib milletinden (dininden) yüz mü çeviriyorsun?*” dediler. Hz. Peygamber, tevhid kelimesini söylemeye devam ediyordu. Onlar da sözlerini söylemeye devam ediyorlardı. Nihayet Ebû Tâlib'in bunlara söylediği son söz: “*Ben, Abdülmuttalib'in milleti üzerineyim.*” demek oldu. Bunun üzerine Hz. Peygamber: “*Ben Allah tarafından*

³¹ Seyyid Fahhâr İbn Ma'd, *el-Hucce ala'z-zâhib ilâ tekfiri Ebî Tâlib* (Kum: Seyyid eş-Şühedâ, 1410), 25; Necmeddîn el-Askerî, *Ebû Tâlib hâmi'r-rasûl* (Necf: Matbaatü'l-Adâb, 1380), 32.

*nehyolunmadığım müddetçe senin için muhakkak mağfiret isteyeceğim.” dedi. Bunun üzerine (Tevbe 9/113) nâzil oldu.*³²

Aktarılan rivayetten anlaşılacağı üzere, Hz. Peygamber amcasının iman etmesini çok istiyordu. Hatta o, bu teklife olumlu bir cevap vermese bile, nehyoluncaya kadar amcası için rabbinden istiğfar talebinde bulunmaya devam edeceğine dair ifade, bunu açıkça gözler önüne sermektedir. Ancak amcası, bu teklife karşı, Mekke eşrafının kınaması ihtimaline binaen her seferinde geri çevirerek olumsuz bir yanıtta bulunduğunu açıkça görülmektedir. Hz. Peygamber, kendisini hayatının sonuna kadar koruyan amcasının kurtuluşuna vesile olabilmek adına birçok girişimde bulunsa da, bu ona herhangi bir fayda vermemiştir. Vefat hadisesi ile ilgili siyer kaynaklarında, olayın öncesine dair şu bilgiler yer almaktadır:

Ebû Tâlib’in hastalığının ağırlaştığı haberi, Kureyşlilere ulaştığı zaman, onlar kendi aralarında Hamza ve Ömer başta olmak üzere önemli kimselerin iman ettiğini ve Hz. Peygamber’in yaymış olduğu dinin tüm Kureyş kabilelerinde yayıldığını kendi aralarında konuşmaya başladılar. Bunun üzerine, onlar Ebû Tâlib’in yanına gidelim ve yeğeni hakkındaki hükmü o versin diyerek harekete koyuldular. Ebû Tâlib ile konuşmaya Mekke eşrafının önde gelenlerinden olan Utbe b. Rebia, Şu’be b. Rebia, Ebû Cehil b. Hişâm, Ümeyye b. Halef, Ebû Süfyân b. Harb gittiler. “Ey Ebû Tâlib! Sen bizim aramızda önde gelenlerdensin, olanları biliyorsun, sana getirdiği şeyleri gördün, biz senin adına endişelendik. Sen, kardeşinin oğlu ile bizim aramızda olanları biliyorsun. Onu çağır, onunla bizim aramızda olan şeyler için hakem ol.” dedi? Bunun üzerine Ebû Tâlib yeğenini çağırdı. “Ey Kardeşimin oğlu bunlar Kureyş’in önde gelenleri, senin için bir araya geldiler ve seninle anlaşmak istiyorlar.” Bunun üzerine Resulullah: “Bir kelime söylerseniz olur. Zira bu kelime ile Araplara hâkim olur, acemleri dininize katarsınız dedi.” Ebû Cehil bunun üzerine “Bir değil on kelime bile deriz.” diye karşılık verdi. Resulullah burada: “Kendisinden başkasına ibadet edilemeyen Allahtan başka ilah yoktur deyin” dedi. Bunun üzerine, “Ey! Muhammed sen bizim tek bir ilaha mı ibadet etmemizi istiyorsun? Gerçekten senin emrine şaşılır! Allah, onunla bizim aramızda hüküm verene

³² Buhârî, *Cenâiz*, 95; Müslim, *İmân*, 24.

kadar, haydi gidelim babalarımızın dininde devam edelim.” dediler. Daha sonra ayrılıp gittiler.³³

Ebû Tâlib, bu yaşanan olayın ardından yeğenine: “Vallahi, senin onların sapkınlıklarını terk etmelerini isterken gördüm.” Hz. Peygamber, amcasından bu sözleri duyduğu zaman, onun İslâm’a girebileceğine dair ümitlendi. Ona şöyle demeye başladı: “Ey amcacığım! Sen sana şu aktarmış olduğum sözü söyle ki sana kıyamet günü rabbimin katında şefaatte bulunmam mümkün olsun.” Ebû Tâlib ise, yeğeninin kendisini İslâm’a sokmak için çabasını gördüğü zaman ona: “Ey Kardeşimin oğlu, yemin olsun ki, eğer benden sonra Kureyş’in seni ve akrabalarımı ayıplamayacağını ve bunu ölüm korkusu ile söylediğim yönünde bir zanları olmayacağını bilseydim, elbette seni diyeceğim şeyle sevindirmek için söylerdim.” Ebû Talib’e ölüm yaklaştığı zaman, Hz. Abbas kendisine baktığında dudaklarını oynatırken görmüş ve iman ettiğine dair lafızları işitmiştir. Hz. Abbas, Hz. Peygamber’e: “Vallahi, kardeşim emrettiğin o kelimeyi söyledi.” Demiştir.” Hz. Peygamber ise “ben duymadım” şeklinde bir karşılıkta bulunmuştur.³⁴ Bu olayın ardından, ilk başta aktarmış olduğumuz Saîd b. Müseyyib ve babası aracılığı ile gelen hadise vuku bulmuştur.

1.1.9. Ebû Tâlib’in Vefatı

Hz. Peygamber’in amcasının ölümü hususunda farklı rivayetler olmakla beraber, tercih edilen görüşe göre boykotun bitiminden sonra vefat ettiği dir. Aynı şekilde, Ebû Tâlib’in Hz. Hatice’den üç gün sonra vefat ettiği veya aralarında 35 gün fark bulunduğu kaynaklarda gelen bilgiler arasındadır.³⁵ Rivayetleri incelediğimiz zaman, her ikisinin de aynı yıl içerisinde vefat ettiği görülmektedir.³⁶ Ebû Tâlib’in kaynaklarda seksen küsur

³³ İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 417; Ebû'l-Ferec Nûrüddîn Alî b. Burhâniddîn İbrâhîm b. Ahmed el-Halebî, *es-Sîretü'l-Halebiyye* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1427), I, 492-93.

³⁴ İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 418; Süheylî, *er-Ravzü'l-ünüf*, IV, 17; Ebû'r-Rebî Süleymân b. Mûsâ b. Sâlim el-Kelâî, *el-İktifâ bimâ tedammenehû min megâzî Resûlillah ve's-selâseti'l-hulefâ* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1420), I, 243-44; İbn Seyyidünnâs, *Uyûnu'l-eser*, I, 152; İbn Kesir, *es-Sîre*, II, 124; Muhammed Yusûf Kandehevî, *Hayâtü's-sahâbe* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1999), I, 65; Ebû Zehrâ, *Hâtemü'n-nebiyyin* (Kâhire: Dâru'l-Fikr, 1425), I, 392; Münir el-Gadbân, *Fıkhu's-sîre* (Câmiatü Ümmü'l-Kurâ, 1992), 215.

³⁵ Beyhakî, *Delâilü'n-nübüvve*, II, 353; Ebû'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe fî ma'rifeti's-sahâbe* (Beyrut: Daru'l-Fikr, 1989), I, 26.

³⁶ İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 416; Ebû'l-Hasen Alî b. el-Hüseyn b. Alî el-Mes'ûdî el-Hüzelî, *et-Tenbîh ve'l-işrâf* (Kâhire: Dâru's-Sâvî, 1431), I, 200.

yaşlarda iken vefat ettiği aktarılmıştır.³⁷ Amcasının vefatının ardından, Mekkeli müşrikler, amcası hayattayken yapamadıkları fiilleri yapabilecekleri bir fırsat elde etmiş. Nitekim Ebû Leheb'in tehditkâr söyleminin olduğuna dair ifadeler kaynaklarda nakledilmiştir.³⁸ Hz. Peygamber, sevdiği bu iki kıymetli kişi ile ilgili olarak: “Ümmet üzerine bu günlerde toplanan iki beladan hangisine daha çok üzüleyim bilemiyorum.” diyerek olayın ne kadar sarsıcı olduğuna dikkatleri çekmektedir. Müslümanlar arasında bu yıl “Hüzün yılı” adıyla meşhur olmuştur.³⁹

1.2. Ebû Tâlib'in İmanı Hakkındaki Rivayetler

Bu başlık altında, Ebû Tâlib'in imanı hakkındaki rivayetler, isnad analizine tabi tutularak incelenecektir. Ele alınan rivayetler içerisinde, Buhârî başta olmak üzere herhangi bir hadis kaynağında yer alan rivayetin, öncelikle Arapça metinleri ile Türkçe çevirileri verilecektir. Hadisler ele alınırken sıhhat şartları göz önünde bulundurulacaktır. Özellikle hadisin isnadın da yer alan raviler ve bunlardan eleştiri konusu yapılan ve bold olarak verilenlerin hakkında genel bir değerlendirme yapıldıktan sonra hadislerin isnad şemaları verilecektir.

1.2.1. İman Teklifini Kabul Etmediği Rivayet

Burada, Ebû Tâlib'in iman teklifini kabul etmediği diye isimlendirmiş olduğumuz hadisin, sahabe ravilerinden Müseyyib b. Hazn vasıtasıyla bize ulaşan hadisin sıhhati, ravilerin cerh ve ta'dil durumları incelenecektir. Müseyyib b. Hazn kanalıyla gelen rivayet, sekiz farklı müellife ait eserde on bir farklı rivayet olarak tespit edilmiştir. Müseyyin b. Hazn kanalıyla gelen rivayetlerin kronolojik olarak yer aldığı kaynaklar şu şekildedir:

³⁷ İbn Abdülber en-Nemerî, *el-İstîâb*, I, 38.

³⁸ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, III, 11.

³⁹ Nûreddin el-Halebî, *es-Sîretü'l-Halebiyye*, II, 41; Bulut, *Şîf-Sünnî Polemiğinde Ebû Tâlib ve Dini Konumu*, 80-81.

1. Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), *el-Müsned*.⁴⁰
2. Buhârî (ö. 256/870), *el-Câmiu's-sahîh*.⁴¹
3. Müslim (ö. 261/874), *es-Sahîh*.⁴²
4. Nesâî (ö. 303/915), *es-Sünenü'l-kübrâ*.⁴³
5. Tahâvî (ö. 321/933), *Şerhu Meâni'l-âsâr*.⁴⁴
6. İbn Hibbân (ö. 354/967), *Sahîhu İbn Hibbân*.⁴⁵
7. Taberânî (ö. 360/971), *el-Mu'cemu'l-kebîr*.⁴⁶
8. Hâkim en-Nîsâbü'rî (ö. 405/1014), *el-Müstedrek*.⁴⁷

حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ: أَخْبَرَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ قَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي، عَنْ صَالِحٍ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ: أَخْبَرَنِي سَعِيدُ بْنُ الْمُسَيَّبِ، عَنْ أَبِيهِ: أَنَّهُ أَخْبَرَهُ: «أَنَّهُ لَمَّا حَضَرَتْ أَبَا طَالِبٍ الْوُفَاةُ، جَاءَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَوَجَدَ عِنْدَهُ أَبَا جَهْلَ بْنَ هِشَامٍ، وَعَبْدَ اللَّهِ بْنَ أَبِي أُمَيَّةَ بْنِ الْمُغِيرَةِ، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِأَبِي طَالِبٍ: يَا عَمُّ، قُلْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، كَلِمَةً أَشْهَدُ لَكَ بِهَا عِنْدَ اللَّهِ. فَقَالَ أَبُو جَهْلٍ وَعَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي أُمَيَّةَ: يَا أَبَا طَالِبٍ، أَتَرَعُبُ عَنْ مِلَّةِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ؟ فَلَمَّ يَزَلْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَغْرِضُهَا عَلَيْهِ، وَيَعُودَانِ بِتِلْكَ الْمُقَالَةِ، حَتَّى قَالَ أَبُو طَالِبٍ آخِرَ مَا كَلَّمَهُمْ: هُوَ عَلَى مِلَّةِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ. وَأَبَى أَنْ يَقُولَ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَمَّا وَاللَّهِ لَأَسْتَغْفِرَنَّ لَكَ مَا لَمْ أَنُكَ عَنْكَ. فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى فِيهِ: {مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ} الْآيَةُ».

İshâk > Ya'kûb b. İbrâhîm > Babası > Sâlih > İbn Şihâb ez-Zührî > Saîd b. Müseyyib > Babası isnadıyla rivayet edildiğine göre;

Müseyyib b. Hazn şöyle haber vermiştir: “Ebû Tâlib’e ölüm vakti yanaştığında Peygamber Efendimiz onun yanına geldi. Ebu Tâlib’in yanında Ebû Cehil b. Hişâm ve Abdullah b. Ümeyye bulunuyordu. Hz. Peygamber: “*Ey amca! Lâ İlâhe İllallah kelimesini söyle ki ben, Allah’ın katında bununla senin lehine şehâdet edeyim.*” dedi. Ebû Cehil ile Abdullah b. Ümeyye: “*Ey Ebu Tâlib! Abdülmuttalib milletinden (dininden) yüz mü çeviriyorsun?*” dediler. Hz. Peygamber tevhid kelimesini söylemeye devam ediyordu. Onlar da sözlerini söylemeye devam ediyorlardı. Nihayet Ebû Tâlib’in bunlara söylediği son söz: “*Ben, Abdülmuttalib’in milleti üzerineyim.*” demek oldu. Bunun üzerine Hz.

⁴⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, X, 5638.

⁴¹ Buhârî, “Cenâiz”, 95.

⁴² Müslim, “İmân”, 24.

⁴³ Nesâî, “Cenâiz”, 102.

⁴⁴ Tahâvî, *Meâni'l-âsar*, VI, 283.

⁴⁵ İbn Hibbân, *Sahîhu İbn Hibbân*, III, 262.

⁴⁶ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebîr*, 20, 349.

⁴⁷ Hâkim, *el-Müstedrek*, II, 335.

*Peygamber: “Ben Allah tarafından nehyolunmadığım müddetçe senin için muhakkak mağfiret isteyeceğim.” dedi. Bunun üzerine (Tevbe 9/113) nâzil oldu.*⁴⁸

1.2.1.1. Müseyyib b. Hazn Tariki

1. Buhârî’nin el-Câmi adlı kitabında konu ile alakalı hadis, Hz. Peygamber > Müseyyib b. Hazn > Saîd b. Müseyyib > İbn Şihâb ez-Zührî > Sâlih > Babası (İbrâhîm b. Sa’d) > Ya’kûb b. İbrâhîm > İshâk > Buhârî isnadıyla yer almıştır.

İbrâhîm b. Sa’d, hakkında bir takım cerh ifadeleri bulunmaktadır. **İbrâhîm b. Sa’d (ö. 182/798)**, Muhammed b. Sa’d (ö. 230/845), İbrâhîm’in çok hadis rivayet eden *sika* bir ravi olduğunu, bundan dolayı bazen aktarmış olduğu rivayetlerde hatalar yaptığını söylemiştir.⁴⁹ Yahyâ b. Maîn, *sika* ve *lâ be’s bihi* ifadesini kullanmıştır.⁵⁰ Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), *sika*, hadislerinin sağlam olduğunu belirtmiştir.⁵¹ İbrâhîm b. Sa’d, Ebû Hâtim (ö. 277/890) ve İbn Adî (ö. 365/976), kendisinden birçok kimsenin hadis naklettiğini, aktarmış olduğu hadisler hususunda *müstakîm* bir kimse olduğunu belirttikten sonra, hakkında birtakım kimselerin cerh ifadelerinde bulunduğunu nakletmiştir. Ancak onun Zührî’den olan rivayetlerinde herhangi bir problemin olmadığını, zira Zührî’den Bağdad, Kûfe, Basra şehirlerinde kitabette bulunduğunun sabit olduğunu aktarmıştır.⁵² İbn Hacer, *sika* ve *hüccet* bir ravi olup hakkında zedeleyici olmayan bir takım cerh ifadelerinin olduğu aktarmıştır.⁵³ İsnad şemasında görüleceği üzere, Zührî’den yayılan hadisi alan râvilerden bir tanesi Ma’mer b. Râşid’dir. Ma’mer b. Râşid’den yayılan rivayet, farklı râviler aracılığıyla Buhârî, Ahmed b. Hanbel, Taberânî ve Nesâî’nin kitaplarında yer almıştır. İbrâhîm b. Sa’d güvenilirliği hakkında herhangi bir ihtilaf tespit edilmemiştir. Dolayısıyla onun güvenilir bir râvi olduğu kanaati oluşmuştur.

⁴⁸ Buhârî, “Cenâiz”, 79.

⁴⁹ Ebû Abdillâh Alâüddîn Moğoltay b. Kılıç b. Abdillâh el-Bekcerî el-Hikrî, *İkmâlü Tehzîbi’l-Kemâl* (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2011), I, 206.

⁵⁰ İbn Hacer, *Tehzîbu’t-Tehzîb*, I, 66; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, II, 101.

⁵¹ Mizzî, *Tehzîbu’l-Kemâl*, II, 88.

⁵² Ebû Ahmed Abdullâh b. Adî b. Abdillâh el-Cürcânî İbn Adî, *el-Kâmil fî duafâi’r-ricâl* (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1997), I, 399.

⁵³ İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 108.

2. Buhârî, Ma'mer'den gelen rivayeti Müseyyib b. Hazn > Saîd b. Müseyyib > Zühri > Ma'mer > Abdurrezzâk > Mahmûd ve İshâk b. İbrâhim > Buhârî tarikiyle eserine almıştır.

Buhârî'nin kitabına almış olduğu bu isnad da yer alan Abdürrezzâk birtakım tenkitlerin odağı olmuştur. **Abdurrezzâk b. Hemmâm (ö. 211/826-27)**, küçük yaşlarda ilim hayatına başlamıştır. Hicaz, Şam ve Irak gibi ilim noktalarında dönemin önde gelen alimlerinden olan Ma'mer b. Râşid, Süfyân b. Uyeyne, Ahmed b. Hanbel, Ali b. Medînî, Yahyâ b. Maîn'den ders almıştır. Münekkit alimler, genel olarak Abdürrezzâk'tan övgü ile bahsetmişler. Ancak Abdürrezzâk hakkında teşeyyü' iddiasından dolayı bazıları ondan hadis almaktan sakınmıştır.⁵⁴ Münekkit alimlerin hakkındaki ifadelerini aşağıda sırasıyla vereceğiz:

Ali b. Medînî, Hişâm b. Yusuf'un, "Abdurrezzâk'ın, aralarındaki en bilgili ve hıfzının en kuvvetli olanıdır." dediğini nakletmiştir.⁵⁵ Ahmed b. Hanbel'in oğlu, babasına Abdurrezzâk'ın kendisinde teşeyyü' olup olmadığına dair soru sorduğu zaman babası ona, "Ben bu hususta ondan hiçbir şey işitmedim." şeklinde bir yanıt vermiştir. Abdullah, Seleme b. Şübeyb'in, Abdurrezzâk'tan: "Ben Ali'yi Ebûbekir, Ömer ve Osman'a üstün tutuyorum. Fakat onları sevmeyen kimseler mümin değildir. Benim en sağlam amelim onları sevmemdir," dediğini nakletmiştir.⁵⁶ Nesâî, Abdürrezzâk'tan, kendisi kör olduktan sonra hadis yazan kimselerin hadislerinde problem olduğunu, zira ondan bu dönemde pek çok münker hadis yazıldığını beyan etmiştir. Nesâî, Abbâs b. Abdi'l-Azîm'in, Abdürrezzâk'ın San'a'ya geldikten sonra onun hakkında *kezzâb* ifadesini kullanmasının bundan dolayı olduğunu belirtmiştir.⁵⁷ Ahmed b. Sâlih el-Mısrî, Ahmed b. Hanbel'e, "Abdurrezzâk'ın hadisinden daha güzel hadisi olanı gördün mü?" Şeklinde sual edince Ahmed b. Hanbel ona, "Hayır," cevabını vermiştir. Ebû Zür'a, benzer şekilde, Abdurrezzâk'ın rivayet ettiği hadislerin sağlam olduğunu belirtmiştir.⁵⁸ Ebû Avâne (ö. 316/929), Abdürrezzâk'ın kitabından rivayette bulunduğu zaman hadisiyle ihticâc

⁵⁴ Ali Akyüz, "Abdürrezzâk es-San'ânî", *DİA*, 1, s. 298-299; Mirza Tokpınar, "Abdürrezzak b. Hemmam ve Musannıf'ı", (Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998), s. 56-59.

⁵⁵ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XVIII, 58; Zehebî, *Tehzîbu Tehzîbi'l-Kemâl*, VI, 87; İbn Hacer, *Tehzîb* VI, 313.

⁵⁶ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XVIII, 58.

⁵⁷ İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 572.

⁵⁸ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî, *Tehzîbü Tehzîbi'l-Kemâl fî esmâ'i'r-ricâl* (el-Fâruk el-Hadîsiye, 2004), XVIII, 57.

edileceğini söylemiş.⁵⁹ İbn Hibbân, hafızasından hadis rivayet ettiği zaman bazen hata yaptığını ve kendisinde şîlik alameti olduğunu belirtmiştir.⁶⁰ İbn Adî, Abdurrezzâk'ın çokça hadis nakleden bir kimse olduğunu, bu sebeple münekkit alimlerin teveccühüne mazhar olduğunu ifade etmiştir. İbn Adî, Abdurrezzâk'ın en çok eleştirildiği noktanın, ehl-i beytin faziletine dair aktarmış olduğunu rivayetlerin olduğunu ifade etmiştir. Çünkü aktarmış olduğu rivayetlerin herhangi bir mütâbisi bulunmamaktadır.⁶¹ İbn Halfûn, Abdurrezzâk'ı *es-Sikât* adlı eserinde mezhebi görüşleri noktasında eleştirilerde bulunmuştur. Teşeyyü' olmaya Abdurrezzâk'ı nispet etmiştir. Bu ifadeleri kullanmasının ardından Abdurrezzâk'ın *sika* ve *hüccet* bir kimse olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Ahmed b. Sâlih ve Bezzâr'ın onun hakkında, Ma'mer'in ashabı içerisinde hıfzı en kuvvetli ve San'a ehlinin en *esbet* olanının Abdurrezzâk olduğunu nakletmiştir.⁶² İbn Hacer, Abdurrezzâk'ın *sika*, *hâfız* olduğunu söyledikten sonra kendisinde teşeyyü' hallerin olduğunu ifade etmiştir. İbn Hacer, Abdurrezzâk'ın bir gün haccetmek için Mekke'ye geldiğinde, üç gün geçmesine rağmen hadis ehlinin kimsenin yanına gelmemesi üzerine Kâ'be'ye gittiğini ve orada rabbine: “Ya Rabbi, bana ne oluyor? Ben yalan söyleyen veya tedlis de bulunan bir kimse miyim? Yoksa ben Bakıyye b. el-Velîd gibi miyim?” dediğini nakletmiştir. Abdurrezzâk, Kâbe'den ayrıldıktan sonra evine dönünce hadis ehlinin kendisine geldiğini görmüş. İbn Hacer bu rivayetten hareketle Abdurrezzâk'ın çokça tedlis yapmadığının delili olarak Bakıyye'nin adını zikretmesini nakletmiştir.⁶³ İbn Hacer, kitabında Abdurrezzâk'ı tedlis yapan kimseler içinde ikinci tabaya yerleştirmiştir. İbn Hacer *Ta'rîfu ehli't-takdis* adlı eserinin mukaddimesinde ikinci tabakada yer alan kimselerin az sayıda tedlis yaptıklarını veya ancak *sika* bir kimseden tedlis yapan kimseler olduklarını ifade etmiştir. İmamların bu grupta yer alan kimselerin rivayetlerini kullandıklarını belirtmiştir.⁶⁴ Nitekim Abdurrezzâk'ın rivayetleri ona göre muteberdir.

⁵⁹ Ebü'l-Berekât Zeynüddin Muhammed (Berekât) b. Ahmed b. Muhammed el-Hatîb ed-Dımaşkî, *el-Kevâkibü'n-neyyirât fî ma'rifeti men ihtelata mine'r-ruvâti's-sikât* (Beyrut: Dâru'l-Me'mûn, 1981), I, 266.

⁶⁰ Ebü Hâtim Muhammed b. Hibbân el-Büstî İbn Hibbân, *es-Sikât* (Haydarabad: Dâiretü'l-Maârifî'l-Osmaniyye, 1973), 7, 333.

⁶¹ Mizzi, *Tehzibu'l-Kemâl*, XVIII, 60-61; Zehebî, *Tehzibu Tehzibi'l-Kemâl*, VI, 88; İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 572.

⁶² Moğoltay b. Kılıç, *İkmâl*, VIII, 266.

⁶³ Ebü'l-Fazl Şihâbüddin Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî İbn Hacer, *Ta'rîfu ehli't-takdis bi-merâtibi'l-mevsûfine bi't-tedlis*, thk. Asım b. Abdullah el-Karyûtî (Amman: Mektebetü'l-Menâr, 1983), 134.

⁶⁴ İbn Hacer, *Ta'rîfu ehli't-takdis*, s.13.

Tehzibu't-Tehzib adlı eserde İbnü'l-Enbârî (ö. 328/940), Abdürrezzâk'ın yalancı ve serikatü'l-hadîs olduğunu söylemiştir. İbn Hacer, bu ifadenin doğru olmadığını ifade etmiştir.⁶⁵ Buhârî, kendisinden 113 tane hadis rivayetinde bulunmuştur. Burada dikkat çekici husus, Tirmizî'nin (ö. 279/892) *Sünenü't-Tirmizî* adlı eserinde Abdürrezzâk'tan kaynaklanan hatayı Tirmizî'nin sorması üzerine Buhârî'nin cevaplamasıdır.⁶⁶ Bu durum, bir ravinin rivayetini ele alırken muhaddislerin ne kadar titiz hareket ettiklerinin göstergesidir. Ebû Tâlib'in imansız olduğuna dair nakledilen bir rivayette teşeyyü' ile itham edilen bir ravinin yer alması dikkat çekmektedir.

3. İsnad şemasında görüleceği üzere, Yûnus vasıtası ile gelen rivayeti Müslim ve İbn Hibbân kitaplarında aktarmıştır. Babası > Saîd b. Müseyyib > İbn Şihâb > Yûnus > Abdullah b. Vehb > Harmele b. Yahyâ > İbn Kuteybe > İbn Hibbân tariki ile yer almıştır.

4. Babası > Saîd b. Müseyyib > İbn Şihâb > Yûnus > Abdullah b. Vehb > Harmele b. Yahyâ > Müslim tariki ile yer almıştır.

Senedde yer alan Yûnus hakkında bir takım cerh ifadeleri yer almaktadır. **Yûnus b. Yezid (ö. 159/775)**, hakkında cerh ifadelerinin en temel sebebi kendisinin çok rivayet etme teşebbüsü ve hafızasından kaynaklanan birtakım durumlardır. Münekkî alimler, ravinin Zührî ile Şâm'da 12 yıl arkadaşlık yapmasından dolayı ondan olan rivayetlerinde problem olmadığı kanaatindedir.⁶⁷ İbn Mübârek (ö. 181/798), Zührî'nin rivayetlerini Yunus'tan daha iyi aktaran başka bir kimseyi görmediğini, bunun sebebini olarak Yûnus'un senetleri olduğu gibi yazmasına bağlamıştır.⁶⁸ Yahyâ b. Maîn, Zührî'nin rivayetlerini Mâlik (ö. 179/795), Ma'mer, Yûnus, Ukayl, Süfyân b. Uyeyne'nin en iyi aktardığını, Ebû Zür'a kendisinden rivayette bir beis olmadığını söylemiştir.⁶⁹ Alî b. Medînî (ö. 234/848-49), Abdurrahman b. Mehdi'ye (ö. 198/314), Yûnus b. Yezîd hakkında sorduğunda, onun da kendisine Yûnus'un kitabının sahih olduğu şeklinde bir ifade kullandığını nakletmiştir. Aynı şekilde Abdullah b. Mübârek de kitabından aktarmış

⁶⁵ İbn Hacer, *Tehzib*, II, 572.

⁶⁶ Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre es-Sülemî et-Tirmizî, *el-Câmiu's-sahîh (Sünenü't-Tirmizî)*, (Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1996), III, 161-1532.

⁶⁷ Ebû'l-Kâsım Ali b. Hasan b. Hibetullah İbn Asâkir, *Târihu Dimaşk*, thk. Amr b. Ğarâme el-Umerî (Dâru'l-Fikr, 1995), LIII/302; Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî, *Muhtasaru Târihu Dimaşk* (Dimeşk: Daru'l-Fikr, 1984), XXVIII, 119; Mizzî, *Tehzibu'l-Kemâl*, XV VII, 553; Zehebî, *Siyer*, VI, 301.

⁶⁸ Ebû Muhammed Takıyyüddîn Abdülganî b. Abdilvâhid b. Alî el-Makdisî el-Cemmâilî, *el-Kemâl fi esmâi'r-ricâl* (Kuveyt: Heyetü'l-âmmeh, 2016), IX, 489; Zehebî, *Siyer*, VI, 301.

⁶⁹ Makdisî, *el-Kemâl*, IX, 489; Zehebî, *Siyer*, VI, 301.

olduğu rivayetlerin sahih olduğuna dikkat çekmiştir.⁷⁰ Ahmed b. Hanbel, Zührî'nin Eyle şehrine geldiği zaman Yûnus'un yanında konakladığını, Medine'ye gittiği zaman Yûnus'un ona orada arkadaşlık ettiğini belirtmiştir. Ayrıca kendisinin sıkâ bir ravi olduğunu eklemiştir.⁷¹ Buhârî, *et-Târihu'l-kebîr* adlı eserinde Zührî'den olan rivayetlerinin semâ yolu ile olduğunu söylemiştir.⁷²

Ahmed b. Hanbel, Veki'nin (ö. 197/812) onun hakkında hafızasının kötü olduğunu; İbn Sa'd (ö. 230/845) ise birçok hadis aktardığını, ancak bunların hüccet olmadığını ifade etmiştir.⁷³ Ahmed b. Hanbel'e, Zührî'den rivayet etme hususunda insanların *esbet* olanı sorulduğunda, Ma'mer cevabını verdiğini, ardından Yûnus'un Zührî'den rivayet etme durumu sual olunca ondan pek çok *münker* rivayet geldiğini aktarmıştır. Ebû Zur'a, Yûnus'un Zührî'den olan rivayetlerinde bir takım münker hadisin olduğunu belirtmiştir. Bu duruma örnek olarak, Sâlim ve babası kanalıyla aktardığı "gökyüzü suladığında" diye başlayan hadisi zikretmiştir.⁷⁴ Yûnus b. Yezîd'in güvenilirliği hakkında herhangi bir ihtilafa rastlanmamıştır. Dolayısıyla onun güvenilir bir râvi olduğu kanaatine ulaşılmaktadır.

İsnad da yer alan Abdullah b. Vehb hakkında eleştiriler bulunmaktadır. **Abdullah b. Vehb (ö. 197/812)**, hakkında *sika* olduğuna yönelik ta'dil lafızları yer almaktadır. Muhammed b. Sa'd, onun *sika* olmakla birlikte rivayetlerinde tedlis yaptığını söylemiştir.⁷⁵ Yahyâ b. Maîn, *sika* ve *leyse bihi be's* ifadesini kullanmıştır.⁷⁶ Nesâî (ö. 303/915) onun hadis tahammül hususunda *tesâhül* ehli olduğunu ifade ettikten sonra, bu durumun aktarmış olduğu rivayetler açısından bir sorun oluşturmadığı belirtmiştir. Sâcî (ö. 307/920), Muhammed b. Sa'd'ın ifadesini açıklar mahiyette, bunu söylemesinin nedeninin Abdullah b. Vehb'in rivayet ederken beldesinin adetine göre icazetle rivayette

⁷⁰ Makdisî, *el-Kemâl*, IX, 489, Zehebî, *Siyer*, VI, 301, İbn Hacer, *Tehzîb*, XI, 450.

⁷¹ Makdisî, *el-Kemâl*, IX, 490; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî *et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dimaşkî, Tezkiretü'l-huffâz* (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998), I, 122.

⁷² Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî, *Târihu'l-kebîr* (Riyâd: en-Nâşir el-Mütemeyyiz, 2019), X, 483.

⁷³ İbn Manzûr, *Târihu Dimaşk*, XXVIII, 119; Makdisî, *el-Kemâl*, IX, 489; Zehebî, *Tehzîbu Tehzibi'l-Kemâl*, X, 171; İbn Hacer, *Tehzîb*, XI, 452.

⁷⁴ Ebû'l-Fidâ İmâdüddîn İsmâîl b. Ömer ed-Dimaşkî İbn Kesîr, *et-Tekmil fi'l-cerh ve't-ta'dîl ve ma'rifeti's-sikât ve'd-duafâ ve'l-mecâhil*, thk. Şâdî b. Muhammed b. Sâlim (Yemen: Merkezu'n-Nu'mân, 1432), II, 493.

⁷⁵ İbn Hacer, *Tehzîb*, II/453; İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, V, 189.

⁷⁶ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Maîn b. Avn el-Mürri el-Bağdâdî Yahyâ b. Maîn, *Suâlatü İbni'l-Cüneyd li-Yahyâ b. Maîn*, thk. Ahmed Muhammed Nur Seyf (Medine: el-Mektebetü't-Dâr, 1988), s. 384.

bulunmayı caiz görmesinden kaynaklandığını aktarmıştır.⁷⁷ İbn Adî, sika ravilerin Abdullah'tan rivayette bulundukları zaman rivayetlerinde problem olmadığını belirtmiş.⁷⁸ Abdullah b. Vehb hakkında tenkid için kullanılan ifadeler incelendiğinde onun güvenilirliği hakkında herhangi bir ihtilafın bulunmadığı tespit edilmiştir.

Harmele hakkında da cerh ifadeleri yer almaktadır. **Harmele b. Yahyâ (ö. 243/857)**, Harmele hakkında cerh ve ta'dil kitaplarında cerhine ve ta'diline yönelik münekkitt alimler tarafından ifadeler yer almaktadır. Yahyâ b. Maîn, Harmele'nin İbn Vehb'den rivayet etme hususunda insanların en bilgilisi olduğunu söylemiştir.⁷⁹ Ebû Hâtim er-Râzî, rivayet etmiş olduğu hadislerle ihticâc edilmeyeceğini beyan etmiştir. Ebû Zur'a er-Râzî, hadislerinin yazılacağını fakat ihticâc edilmeyeceğini ifade etmiştir.⁸⁰ Ahmed b. Sâlih, Harmele'nin hocası İbn Vehb'den dinlemiş olduğu rivayetleri yazıya geçirmiş olduğu bir kitabın olduğunu duyunca yanına gittiğini, ancak Harmele'nin hocası İbn Vehb'den işitmiş olduğu rivayetlerin yarısını kendisine aktardığını, diğer yarısını ise aktarmak istemediğini belirtmiştir. Bundan dolayı aralarında bir düşmanlık meydana gelmiştir. Aralarında gerçekleşen bu sorundan dolayı Ahmed b. Sâlih, bir kimsenin Mısır'a gelip Harmele'nin hadislerini aldığını gördüğü zaman ona hadis aktarmadığını, İbn Adî ifade etmiştir.⁸¹ Ukaylî (ö. 322/934), İbn Vehb'den aktarmış olduğu rivayetlerde bir problemin bulunmadığını, zira onu en yakından tanıyanın o olduğunu söyledikten sonra Harmele'nin sika olduğunu söylemiştir. İbn Şâhîn (ö. 385/996) ve İbn Hibbân, *es-Sikât* adlı eserlerinde sika raviler arasında Harmele'yi zikretmiştir.⁸² Hâkim (ö. 405/1014), aktarmış olduğu bir rivayetin ancak müfesser bir cerh ile terk edileceğini belirtmiştir. Halîl, Buhârî'nin hakkında duymuş olduğu mezhepsel görüşleri dolayısıyla rivayetlerini eserine almadığını belirtmiştir.⁸³ İbn Halfûn, Harmele'nin adaleti hususunda ihtilaf edildiğini, bazısının onu tevsik ettiğini, bazısının da cerh ettiğini; ancak Mısır'da İbn Vehb'den aktarılan rivayetlerde ondan daha iyisi olmadığını belirtmiştir.⁸⁴ İbn Adî, Harmele'nin hadislerini derinlemesine inceledikten sonra, aktarmış olduğu hadislerin

⁷⁷ İbn Hacer, *Tehzib*, II, 453.

⁷⁸ Mizzî, *Tehzibu'l-Kemâl*, XVI, 277; İbn Hacer, *Tehzib*, II, 453; Cürcânî, *el-Kâmil*, V, 336.

⁷⁹ İbn Hacer, *Tehzib*, II, 372.

⁸⁰ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, III, 274.

⁸¹ İbn Hacer, *Tehzib*, I, 372.

⁸² Moğoltay b. Kılıç, *İkmâl*, IV, 34.

⁸³ Moğoltay b. Kılıç, *İkmâl*, IV, 34.

⁸⁴ Moğoltay b. Kılıç, *İkmâl*, IV, 34.

zayıf olarak nitelenmesine neden olacak bir şey bulamadığını belirtmiştir. İbn Hacer, et-*Takrîbü't-tehzîb* adlı eserinde Harmele'nin saduk olduğunu kaydetmiştir.⁸⁵ Bu rivayette Harmele'nin yukarıda ifade edildiği üzere İbn Vehb'den olan rivayetlerinin sağlamlığından dolayı herhangi bir sorun bulunmamaktadır.

5. İbn Hibbân konu ile ilgili hadisi, Müseyyib b. Hazn > Saîd b. Müseyyib > Zührî > Yûnus > İbn Vehb > Harmele b. Yahyâ > İbn Kuteybe > İbn Hibbân tariki ile aktarmıştır. Bu raviler aynı zamanda Müslim'in eserine aldığı ravilerdir. Bu yüzden herhangi bir sorun bulunmamaktadır.

6. Ahmed b. Hanbel'in kitabına aldığı isnada gelecek olursak, Müseyyib b. Hazn > Saîd b. Müseyyib > Zührî > Ma'mer > Abdurrezzâk > Ahmed b. Hanbel şeklinde gelmektedir. Ahmed b. Hanbel'in kitabına almış olduğu ravileri daha öncesinde ele almıştık. Bunlar aynı zamanda Buhârî'nin eserine aldığı ravilerle aynıdır.

7. Taberânî'nin (ö. 360/971) kitabına almış olduğu isnad, Müseyyib b. Hazn > Saîd b. Müseyyib > Zührî > Ma'mer > Abdurrezzâk > Muhammed b. Salt > Ebû Hâlife > Taberânî şeklindedir.

Bu isnadda yer alan Muhammed b. Salt hakkında birtakım eleştiriler bulunmaktadır. Eleştiriler daha çok hafızasından aktardığı zaman hatalarda bulunduğu yöneliktir. Ancak ravinin sadûk bir kimse olduğu ifade edilmiştir. **Muhammed b. Salt (ö. 228/842)**, Ebû Zur'a, sadûk bir kimse olup, kendisinin hafızasından bazen birtakım şeyler yazdığını; ancak bunlarda bazen vehme düştüğünü belirtmiştir.⁸⁶ İbn Hibbân, Dârekutnî, sikâ; İbn Hacer, sadûk olup bazen hatalar yaptığını belirtmiştir.⁸⁷

8. İsnad şemasında görüleceği üzere, Ma'mer'den aktarılan rivayeti Nesâî eserinde Müseyyib b. Hazn > Saîd b. Müseyyib > Zührî > Ma'mer > Muhammed b. Sevr > Muhammed b. Abdu'l A'lâ > Nesâî şeklinde almıştır.

Ravilerinin sika, isnadın muttasıl olup ilel kitaplarında hakkında herhangi bir bilgi yer almadığı için isnad da bir sorun bulunmamaktadır. Zührî'den yayılan hadisi aktaran râvilerden bir tanesi Şuayb b. Ebî Hamza'dır. Şuayb'dan yayılan rivayet, farklı râviler aracılığıyla Buhârî ve Tahâvî'nin eserlerinde yer almıştır.

⁸⁵ İbn Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 229.

⁸⁶ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VII, 289.

⁸⁷ İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 595; İbn Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 856; Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXV, 400.

9. Buhârî, Müseyyib b. Hazn > Saïd b. Müseyyib Zührî > Şuayb > Ebu'l Yemân > Buhârî şeklinde eserine almıştır.

İsnad da yer alan Ebû'l-Yemân hakkında bir takım cerh ifadeleri bulunmaktadır. **Ebû'l-Yemân (ö. 221/835)**, münekkit alimler tarafından hakkında ta'dil ifadeleri yer almaktadır. Kendisi ile ilgili üzerinde durulan mesele, Şuayb'den aldığı rivayetlerin keyfiyetidir. Bununla ilgili, Ahmed b. Hanbel, Hakem b. Nâfi' ye, Şuayb'ın rivayetlerini kitabından nasıl işittin? diye sorunca, bazısını kıraat yoluyla, bazısını icazet yoluyla, bir kısmını da münâvele yoluyla elde ettiğini belirtmiştir. Ahmed b. Hanbel bunun üzerine tamamı için "ahberana" lafzını kullanmasını söylemiştir.⁸⁸ Ebû Zür'a er-Râzi, Ebu'l Yemân'ın, Şuayb'den bir hadis dışında semâ yoluyla hiç hadis almadığını aktarmıştır. Onun Şuayb'den almış olduğu rivayetlerin biçimi icazet üzerinedir, demiştir.⁸⁹ Ebû Zür'a ed-Dimeşki, Ebu'l-Yemân'ın hadis ilmine çok düşkün bir kimse olduğunu, vefatına yakın bir zamanda yanına gittiğini ve onlara kitabını tashih ettiğini ifade edip, isteyen kimsenin onu alabileceğini, dileyenin de ondan yüz çevirebileceğini, kim de oğlundan işitmek isterse işitebileceğini söylemiştir. Zira oğlunun rivayetleri kendisinden semâ yolu ile aldığını beyan etmiştir.⁹⁰ Ebû Hâtim ve İbn Hacer sika ve sadûk olduğunu ifade etmiştir.⁹¹ Ebû'l-Yemân'ın güvenilirliği hakkında herhangi bir ihtilafa rastlanmamıştır. Dolayısıyla onun güvenilir bir râvi olduğu kanaati oluşmaktadır.

10. Tahâvî eserine bu hadisi Müseyyib b. Hazn > Saïd b. Müseyyib > Zührî > Şuayb b. Ebî Hamza > Ebu'l Yemân > Fehd b. Süleymân > Tahâvî isnadıyla ile yer vermiştir. Buhârî'nin ravileri ile aynı olduğu için ravilerde bir problem bulunmamaktadır.

11. İsnad şemasında görüleceği üzere, Zührî'den yayılan hadisi alan râvilerden bir tanesi Süfyân b. Hüsey'n'dir. Süfyân b. Hüsey'n'den yayılan rivayeti Hâkim en-Nîsâbü'rî kitabına, Müseyyib b. Hazn > Saïd b. Müseyyib > Zührî > Süfyân b. Hüsey'n > Yezîd b. Ebî Hârûn > Yahyâ b. Ebî Tâlib > Ebu'l Fadl el-Hasan > Hâkim en-Nîsâbü'rî tariki ile almıştır.

⁸⁸ İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 470; Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, VII, 146.

⁸⁹ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, VII, 146.

⁹⁰ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, VII, 146; İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 470.

⁹¹ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, III, 129; İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 470; İbn Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 264.

İsnad da yer alan **Süfyân b. Hüseyin** hakkında tenkitler yer almaktadır. Muhammed b. Sâ'd, Zührî'den olan rivayetlerinde problem olmakla birlikte sika bir ravi olduğunu ve çokça hata yapan bir kimse olduğunu belirtmiştir.⁹² Yahyâ b. Maîn, Süfyân'ın Zührî ve diğer kimselerden rivayetinin fazla olduğunu, fakat Zührî dışında kimselerden naklettiği zaman “*sâlihu'l-hadîs*” olduğunu belirtmiştir. Çünkü Zührî'den rivayet ettiği birtakım haberlerde sened ve metin yönünden insanlara muhalefet ettiğini ifade etmiştir.⁹³ Hatta Süfyân'ın sika bir ravi olmasına rağmen, Zührî'den hadis naklettiği zaman, “da'ful hadistir” demiştir.⁹⁴ Sonuç olarak, Münekkit alimler sika olmasına rağmen Zührî'den olan rivayetlerinin problemliliğini ifade etmiştir. Osman b. Ebû Şeybe (ö. 239/853), Süfyân'ın hadis rivayetinde az da olsa muhtarib olarak aktardığını nakletmiştir.⁹⁵ Ahmed b. Hanbel, Zührî'den olan rivayetlerini *leyse bizâke*” diyerek cerh etmiştir.⁹⁶ Ebû Dâvud (ö. 275/889) Süfyân'ın, Zührî'nin ashabının büyüklerinden olmadığını belirtmiştir.⁹⁷ Ebû Hâtim er-Râzî, Süfyân'ın rivayet ettiği hadislerin yazılacağını, fakat delil olarak kullanılmayacağını söylemiştir.⁹⁸ Nesâî, Zührî dışındaki kimselerden aktardığı zaman bir problem olmadığını ve Süfyân'ı kitabında, Zührî'nin altıncı tabakadan ashabı kategorisinde yer vermiştir.⁹⁹ İbn Hacer, Zührî dışındaki kimselerden aldığı rivayetlerde ittifakla sika olduğunu belirtmiştir.¹⁰⁰

Sonuç olarak hadisin önemli bir kısmı Müseyyib b. Hazn > Sâid b. Müseyyib kanalıyla gelmiştir. Hadisin medar ravisi olan Zührî tarafından nakledilen hadiste sadece, Hâkim'in eserine almış olduğu Süfyân b. Hüseyin tariki ile gelen hadisin problemliliği ortaya çıkmıştır. Ancak geriye kalan isnadların sahih olmasından dolayı bu durum hadisin geneline olumsuz bir etkisi olmamaktadır. Hadisin Ebû Hüreyre kanalından gelen şahidinin bulunması durumu kuvvetlendirmektedir. Konu ile ilgili alimlerin birtakım görüşleri bulunmaktadır. Elbânî (1914-1999) Sâid b. Müseyyib tariki ile gelen

⁹² Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed ez-Zehbî, *el-Kâşif fî ma'rifeti men lehû rivâye fî'l-Kütübi's-sitte*, thk. Muhammed Avvâme- Ahmed Muhammed Nemr Hatîb (Cidde :Dârü'l-Kıble li's-Sekâfeti'l-İslâmiyye, 1992), II, 503.

⁹³ Cürcânî, *el-Kâmil*, IV, 475.

⁹⁴ Cürcânî, *el-Kâmil*, IV, 475; İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 393.

⁹⁵ Moğoltay b. Kılıç, *İkmâl*, V, 381; Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XI, 139.

⁹⁶ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XI, 139; İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 54.

⁹⁷ İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 54.

⁹⁸ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, IV, 227.

⁹⁹ Ebû Abdurrahman Ahmed b. Ali b. Şuayb en-Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Şuayb el-Arnaut (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001), I, 204; Zehbî, *el-Kâşif*, II, 503.

¹⁰⁰ İbn Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 393.

rivayetlerin sahîh hükmünde olduğunu belirtmiştir.¹⁰¹ Aynı şekilde, Abdülkâdir es-Sekkâf da Saîd b. Müseyyib tarikiyle gelen rivayet ile Ebû Hüreyre tarikiyle gelen rivayetlerin sahîh olduğunu ifade etmiş.¹⁰² Müseyyib b. Hazn > Saîd b. Müseyyib > Zührî tariki ile aktarılan rivayete baktığımız zaman, Zührî'den sonra rivayetin Ma'mer b. Râşid, Şuayb b. Ebî Hamza, Yûnus b. Yezîd ve benzeri kimseler tarafından nakledilmiştir. Aynı şekilde hadisi Zührî'den nakleden Süfyân b. Huseyn, sika olan ravilere muhalefet etmiş ve rivayeti şâz konumuna düşmüştür. Bundan dolayı bu tarikten gelen rivayet kabul edilmemiştir. Ancak Hâkim, bu hadisi kitabına alıp, sahîh olduğunu belirtmiştir. Zehebî de bu hususta ona muvafık olmuştur. Süfyân b. Huseyn, Zührî dışında aktarmış olduğu rivayetler hususunda sika olduğu belirtilen bir ravidir. Nitekim bu hadiste Süfyân, Zührî'nin sağlam ve güvenilir olan ashabına muhalefet etmiştir. Ebû Hüreyre'den yayılan hadise gelecek olursak, Tirmizî hadis hakkında "hasenun garîb" ifadesini kullanmış ve bu hadisin sadece Yezîd b. Keysân tariki üzerinden bilindiğini söylemiştir.

Ebû Hüreyre > Saîd b. Müseyyib tariki ile gelen bir rivayet bulunmaktadır. Bu rivayet, Ebû Hüreyre > Ebû Hâzim kanalıyla nakledilen rivayete muhalefet etmesinden dolayı problemlidir. İbn Mende, Ebû Hüreyre > Ebû Hâzim kanalı ile nakledilen hadis ile ilgili olarak, sâbit ve sahîh olduğunu; ancak bu hadisi bir çok topluluğun nakletmesine rağmen Buhârî'nin kitabına almadığını belirtmiştir.¹⁰³ Ayrıca, Ebû Hüreyre > Saîd b. Müseyyib rivayeti hakkında Hâkim, sahîh olduğunu; ancak Buhârî ve Müslim'in eserine almadığını söylemiştir. Çünkü ona göre, Yûnus ve Akîl, Zührî'den rivayeti aktarırken irsalde bulunmuştur.¹⁰⁴

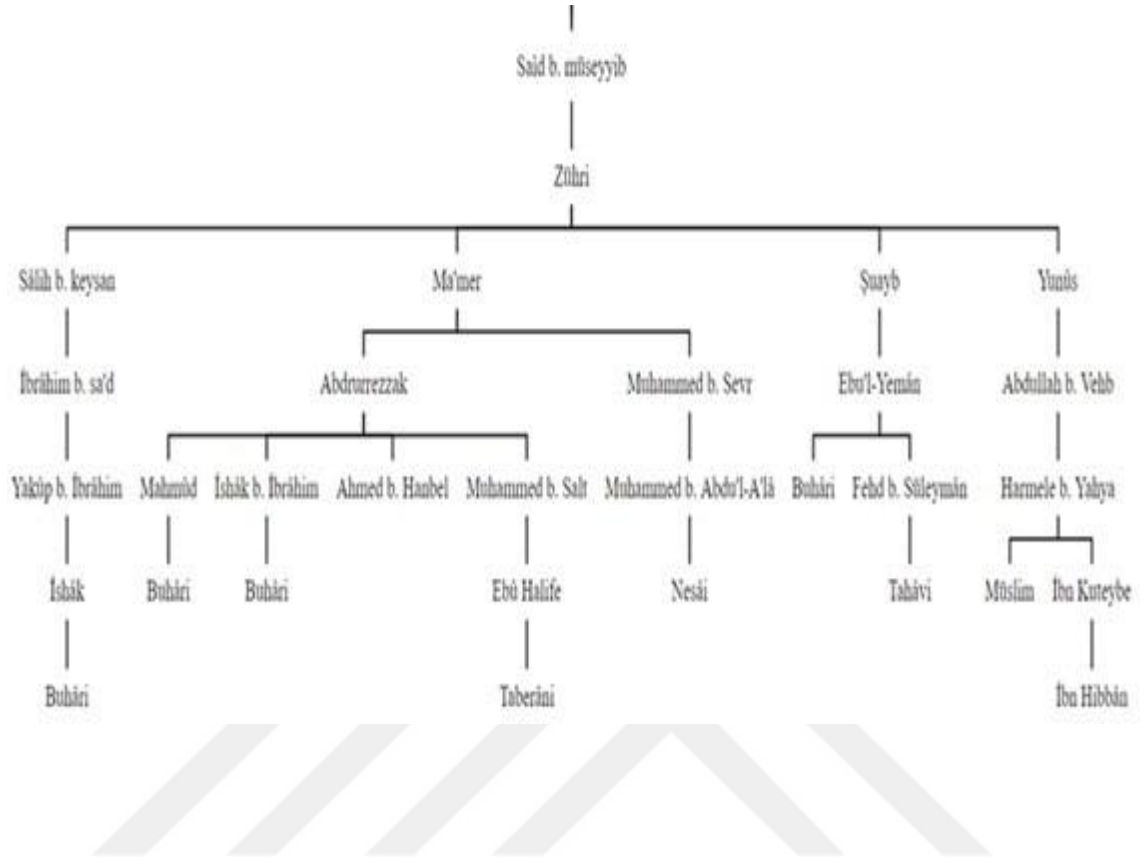
¹⁰¹ Muhammed Nâsiruddin Elbânî, *İrvâuü'l-ğalil fî tahrîci ehâdisi Menâri's-sebîl* (Beyrut:el-Mektebü'l-İslâmî, 1985), VIII, 320.

¹⁰² Abdülkâdir es-Sekkâf, *Tahrîcü ehâdis ve âsâr* (Dâru'l-Hicre, 1995), s. 337-38.

¹⁰³ Ebû İshâk eş-Şerîf, *en-Nâfile fî ehâdisi ed-daîfe ve'l-bâtule* (Dâru's-Sahabe, 1988), II/47.

¹⁰⁴ Muhammed b. Mahmûd İbrâhîm Atiyye, *el-İntibâh limâ kâle'l-Hâkim ve lem yuhricâhu ve huve fî ehadihimâ ev râviyâhû* (Sûriye: Dâru'n-Nevâdir, 2008), s. 188-90.

Şekil 1: Müseyyib b. Hazn Tariki'nin İsnad Şeması.

1.2.1.2. Ebû Hüreyre Tariki

Bu başlık altında, Ebû Tâlib'in iman teklifini kabul etmediği diye isimlendirmiş olduğumuz hadisin sahabe ravisinden biri olan Ebû Hüreyre tarikiyle bize ulaşan hadiste yer alan ravilerin cerh ve ta'dil durumları incelenecektir. Ebû Hüreyre kanalıyla gelen rivayetin dört farklı müellife ait yedi farklı rivayetin olduğu tespit edilmiştir. Ebû Hüreyre kanalıyla gelen rivayetlerin kronolojik olarak yer aldığı kaynaklar şu şekildedir;

1. Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), *el-Müsned*.¹⁰⁵
2. Müslim (ö. 261/874), *es-Sahîh*.¹⁰⁶
3. Tirmizî (ö.279/892), *el-Câmiu's-sahîh*.¹⁰⁷
4. Bezzâr (ö. 292/905), *el-Müsned*.¹⁰⁸
5. İbn Huzeyme (ö. 311/924), *Sahîhu İbni Huzeyme*.¹⁰⁹
6. İbn Hibbân (ö. 354/967), *Sahîhu İbn Hibbân*.¹¹⁰
7. Hâkim en-Nîsâbûrî (ö. 405/1014), *el-Müstedrek*.¹¹¹

İsnad şemasında görüleceği üzere, Yezîd'den rivayeti Mervân, Yahyâ b. Saîd ve Muhammed b. Ubeyd almaktadır.

1. Müslim kitabına Ebû Hüreyre > Ebî Hâzim > Yezîd > Mervân > Muhammed b. Ebû Ömer > Müslim

2. Ebû Hüreyre > Ebî Hâzim > Yezîd > Mervân > Muhammed b. Gaylân > Müslim isnadıyla eserine almıştır.

İsnadda yer alan Yezîd b. Keysân hakkında birtakım tenkitler bulunmakla beraber, bunlar ravinin adaletini etkileyecek düzeyde değildir. Zabtından kaynaklan bir takım sorunlardan dolayı rivayetlerinin derecesinin düşeceği anlaşılmaktadır. **Yezîd b. Keysân (ö. 150/767)**, Yahyâ el-Kattân, Yezîd hakkında kendisine itimat edilen bir kimse olmayıp, onun sâlih ve orta halli bir kimse olduğunu ifade etmiştir.¹¹² Buhâri, Yezîd'i el-Duafâ

¹⁰⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 2008.

¹⁰⁶ Müslim, "Kader", 25.

¹⁰⁷ Tirmizî, "Tefsîr", 29.

¹⁰⁸ Bezzâr, *Müsned*, XVII, s. 150.

¹⁰⁹ İbn Huzeyme, *Sahîh*, IV, s. 226.

¹¹⁰ İbn Hibbân, *Sahîh*, XIV, s. 167.

¹¹¹ Hâkim en-Nîsâbûrî, *el-Müstedrek*, II, s. 335.

¹¹² İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, IX, 285.

eserinde zikretmiştir.¹¹³ Nesâî ve Ahmed b. Hanbel, sika olduğunu belirtmiştir.¹¹⁴ İbn Hibbân, Yezîd'in rivayet etmiş olduğu hadislerde bazen hata yaptığını, bazen de sika ravilere muhalefet ettiğini nakletmiştir. Rivayetlerinde hatası fahiş derecede ve inkâr edilecek seviyede bulunmadığını ifade ettikten sonra, eğer rivayet ederken yapmış olduğu hatası bilirse rivayetinin makbul olacağını, fakat rivayeti sika kimselerin rivayetleri ile ters düştüğünde rivayetinin terkedileceğini belirtmiştir.¹¹⁵ İbn Hacer, İbn Ebû Hâtim'in babasına Yezîd hakkında sual edince, babası ona cevaben: "Sâlihu'l-hadîs ve sâdk mahallindedir. Bundan dolayı hadisleri yazılır." demiştir. İbn Ebû Hâtim, babasının cevabına karşılık olarak: "Onun rivayet ettiği hadis ile ihticâc edilir mi?" diye tekrar sual edince babası: "Hayır," cevabını vermiştir. İbn Hacer, sadûk bir ravi olup, bazen rivayetlerinde hata yaptığını tespit etmiştir.¹¹⁶ Zehebî, hasenü'l-hadîs olduğunu ifade etmiştir.¹¹⁷

Mervân b. Muâviye (ö. 100/718), hakkında, Muhammed b. Sa'd, Yahyâ b. Maîn, Ahmed b. Hanbel, sika olduğunu ifade etmiştir.¹¹⁸ Alî b. Medînî ve Aclûnî, ma'ruf kimselerden rivayette bulununca sika bir kimse olduğunu belirtmiştir. Meçhul kimselerden rivayette bulununca onu zayıf saymıştır.¹¹⁹ Ebû Dâvud, isimleri söylerken maklub yaptığı aktarmıştır.¹²⁰ Ebû Hâtim er-Râzî, sadûk bir ravi olup, meçhul kimselerden rivayetinin çok olduğunu belirtmiştir.¹²¹ İbn Hacer, sika, tedlis yapmakla meşhur bir ravi olduğunu ifade etmiştir. Zira Mervân'ın, hocalarının isimlerini söylerken tedlis yaptığı kaydedilmiştir.¹²² Mervân b. Muâviye'nin güvenilirliği hakkında herhangi bir ihtilafa rastlanmamıştır. Dolayısıyla onun güvenilir bir ravi olduğu kanaati oluşmaktadır.

¹¹³ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXXII, 230.

¹¹⁴ İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 426.

¹¹⁵ İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 426; Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXXII, 230; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VII, 628.

¹¹⁶ İbn Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 1081.

¹¹⁷ Zehebî, *el-Kâşif*, IV, 526.

¹¹⁸ İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 5.

¹¹⁹ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXVII, 403.

¹²⁰ Moğoltay b. Kılıç, *İkmâl*, XI, 136.

¹²¹ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VIII, 272.

¹²² İbn Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 932; İbn Hacer, *Ta'rîfû ehli't-takdîs*, I, 153.

3. Müslim eserine bu hadisi Ebû Hüreyre > Ebû Hâzim > Yezid b. Keysân > Yahyâ > Muhammed b. Hâtim > Müslim isnadıyla almıştır. Rivayette yer alan raviler hakkında bir problem bulunmamaktadır.

4. Tirmîzî ise; Ebû Hüreyre > Ebû Hâzim > Yezid b. Keysân > Yahyâ > Muhammed b. Beşşâr tarikiyle tahriç etmiştir.

Ravilerinin sika, isnadın muttasıl olup ilel kitaplarında hakkında herhangi bir bilgi yer almadığı için isnad da bir sorun bulunmamaktadır.

5. Ahmed b. Hanbel kitabına hadisi, Ebû Hüreyre > Ebû Hâzim > Yezid b. Keysân > Yahyâ > Ahmed b. Hanbel

6. Ebû Hüreyre > Ebû Hâzim > Yezid b. Keysân > Muhammed b. Ubeyd > Ahmed b. Hanbel isnadıyla tahriç etmiştir.

Raviler Müslimin kitabına aldığı ravilerin aynısıdır. Ravilerinin sika, isnadın muttasıl olup ilel kitaplarında hakkında herhangi bir bilgi yer almadığı için isnad da bir sorun bulunmamaktadır.

7. İbn Hibbân, rivayeti kitabına Ebû Hüreyre > Ebû Hazim > Yezîd b. Keysân > Mervân b. Muâviye > Haris b. Süreyc > Ebû Ya'la > İbn Hibbân isnadıyla almıştır.

Hâris b. Süreyc hakkında ciddi tenkitler yer almıştır. **Hâris b. Süreyc (ö. 236/850)**, Yahyâ b. Maîn, leyse bi-şey; İbn Adî, “zayıf bir ravi olup, hadis çaldığını” ifade etmiştir. Nesâî, sika olmadığını belirtmiştir.¹²³ Mûsâ b. Hârûn (ö. 214-294) hadis ilminde itham edilen, vâkıfî bir inanca sahip olduğunu belirtmiştir.¹²⁴ İsmâîl b. İbrâhîm, Hâris için, “mutfakta dahi olsa, orası sivrisinekle dolar” şeklinde bir cerh ifadesi kullanmıştır.¹²⁵ İbn Ebî Hayseme (ö. 279/892-93), Yahyâ b. Maîn'in kendisine Hâris b. Süreyc'in aktardığı bir hadis nakledilince, Yahyâ'nın, Hâris'in hadisini terk ettiğini ve onu zayıf kabul ettiğini aktarmıştır.¹²⁶

İbn Ebî Hâtim, Ebû Zür'a'nın Hâris'in hadislerini yazdığını ve onları daha sonra terk edip, bizlerinde ondan hadis rivayet etmekten geri durmamız gerektiğini ifade etmiştir.¹²⁷

¹²³ Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî İbn Hacer, *Lisânü'l-Mîzan*, thk. Abdülfettâh Ebû Gudde (Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2002), II, 514.

¹²⁴ Cürcânî, *el-Kâmil*, II, 468.

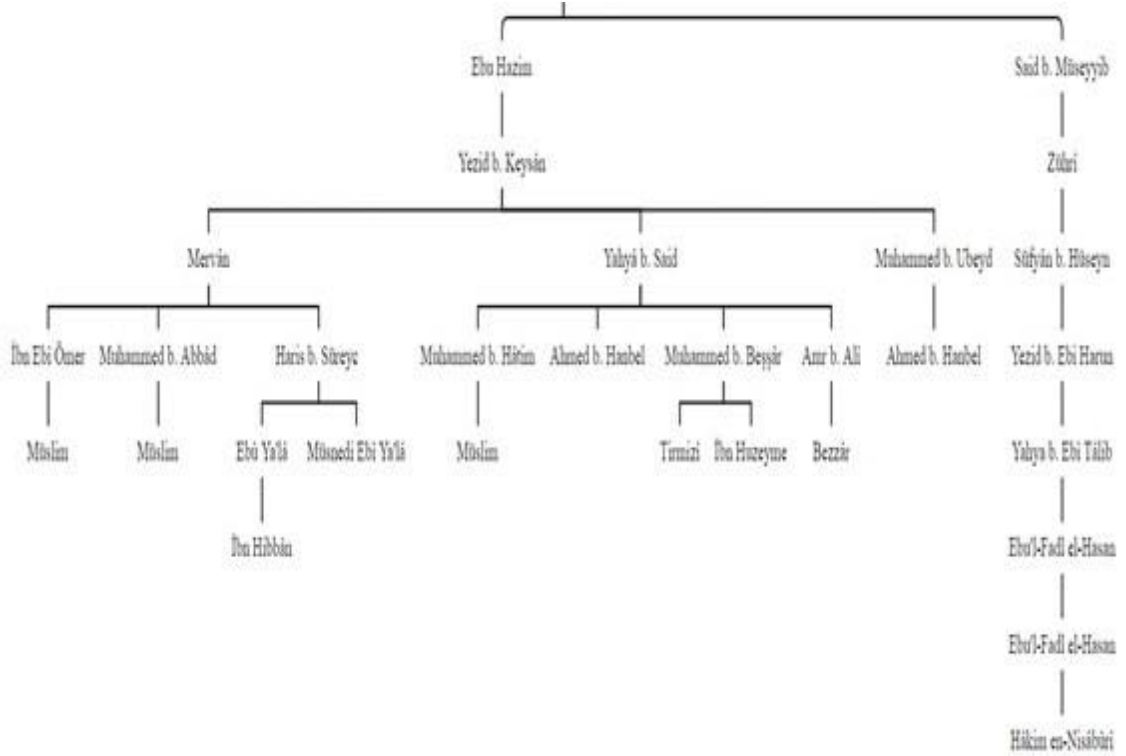
¹²⁵ İbn Hacer, *Lisânü'l-Mîzan*, II, 514.

¹²⁶ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, III, 76.

¹²⁷ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, III, 76.

8. Bezzâr ise; Ebû Hüreyre > Ebû Hazim > Yezîd b. Keysân > Yahyâ b. Saïd > Amr b. Alî > Bezzâr isnadıyla tahriç etmiştir. Raviler sika, isnad muttasıl olup ilâ kitaplarında da herhangi bir bilgi yer almadığı için isnad açısından bir problem bulunmamaktadır.

Şekil 2: Ebû Hüreyre Tariki'nin İsnad Şeması.

1.2.2. Dahdâh Rivayeti

Çalışmanın bu kısmında ilk bölümde olduğu gibi rivayetler isnad analizine tutulacaktır. Bu başlık altında Dahdâh diye isimlendirmiş olduğumuz hadisin ilk olarak metni verilip sonra tercüme edilecektir. Daha sonra ravi incelemelerine geçilecektir.

حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ: حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ سُفْيَانَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْمَلِكِ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْحَارِثِ: حَدَّثَنَا الْعَبَّاسُ بْنُ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: قَالَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَا أَغْنَيْتَ عَنْ عَمِكَ ، فَإِنَّهُ كَانَ يَحُوطُكَ وَيَغْضَبُ لَكَ؟ قَالَ: هُوَ فِي ضَحْضَاحٍ مِنْ نَارٍ، وَلَوْلَا أَنَا لَكَانَ فِي الدَّرَكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ

Abbas > Abdullah b. Hâris > Abdülmelik > Süfyân > Yahyâ > Müsedded > Buhârî isnadıyla kitabında almış olduğu rivayette, Hz. Abbas, Hz. Peygamber’e, “Amcan seni koruduğu ve senin için hiddetlendiği halde seni ondan müstağni kılan nedir? diye sorunca, Hz. Peygamber, “O cehennemde dahdâhdadır. Ben olmasaydım cehennemde en alt tabakada olurdu.” demiştir.¹²⁸

1.2.2.1. Abbas b. Muttalib Tariki

Bu başlık altında, “Dahdâh” diye isimlendirmiş olduğumuz hadisin sahabe ravisinden biri olan Abbas b. Abdulmuttalib tariki ile bize ulaşan hadiste yer alan ravilerin cerh ve ta’dil durumları incelenecektir. Abbas kanalıyla gelen rivayetlerin yedi farklı müellife ait on bir farklı rivayet tespit edilmiştir. Abbas kanalıyla gelen rivayetlerin kronolojik olarak yer aldığı kaynaklar şu şekildedir:

1. İbn Ebî Şeybe (ö. 235/ 849), *el-Musannef*.¹²⁹
2. Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), *el-Müsned*.¹³⁰
3. Buhârî (ö. 256/870), *el-Câmiu’s-sahîh*.¹³¹
4. Müslim (ö. 261/874), *es-Sahîh*.¹³²
5. Bezzâr (ö. 292/905), *el-Müsned*.¹³³

¹²⁸ Buhârî, “Menâkibu’l-ensâr”, 41; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 1763; Bezzâr, *Müsned*, IV, 137; Ebû Ya’la, *Müsned*, II, 512; Taberânî, *Mu’cemu’l -evsât*, VII, 241.

¹²⁹ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, III, s. 572.

¹³⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 449.

¹³¹ Buhârî, “Menâkibu’l-ensâr”, 52.

¹³² Müslim, “İmân”, 92.

¹³³ Bezzâr, *Müsned*, IV, s. 137.

6. Ebû Ya'lâ el-Mevsîlî (ö. 307/919), *el-Müsned*.¹³⁴

Bu bölümde ele alacağımız ravileri yukarıda verdiğimiz eserler esas alınarak incelenecektir. İlk ele alacağımız rivayet, Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned* adlı eserinde üç farklı şekilde bulunmaktadır.

1. Ahmed b. Hanbel, konu ile ilgili hadisi ilk olarak Abbas b. Muttalib > Abdullah b. Hâris > Abdülmelik b. Umeyr > Ebû Âvâne > Affân > Ahmed b. Hanbel isnadıyla kitabına almıştır.

İsnadda yer alan Abdülmelik b. Umeyr, tedlis ve ahir ömründe yapmış olduğu hatalar nedeniyle tenkide uğramıştır. **Abdülmelik b. Umeyr (ö. 133/750)**, Ebû İshâk es-Sebî (ö. 127/745) "İlmi Abdullah b. Umeyr'den alınız." diyerek taltifte bulunmuştur.¹³⁵ Yahyâ b. Maîn (ö. 233/848) ise, Abdülmelik'in *sika* bir ravi olup, bir veya iki hadiste hata yaptığını belirtmiştir.¹³⁶ İbn Numeyr, *sika*, *sebt*; Ahmed b. Hanbel ise, Abdülmelik'in az rivayette bulunmasına rağmen *muztaribü'l-hadîs* olduğunu, beş yüzden fazla hadisinin olup, bunların rivayetinde çok hata yaptığını ifade etmiştir.¹³⁷ Nesâî, *leyse bihi be's* ifadesini kullanmıştır.¹³⁸ İbn Hacer, *sika* bir ravi olup, tedlis yapmakla meşhur olduğunu ifade etmiştir.¹³⁹ Ebû Hâtim, hakkında *leyse bi-hâfiz, sâlihu'l-hadîs* gibi ifadeleri kullanmakla birlikte, Abdülmelik'in hıfzının zamanla değişiklik göstermeye başladığını aktarmıştır.¹⁴⁰ Ebû Ca'fer el-Bustî, *sika* olduğunu belirtmiştir.¹⁴¹ Aclûnî (ö. 1162/1749), Kûfe'de kadılık görevinde bulunduğunu, kendisinin hadis ilminde *sâlihu'l-hadîs* olduğunu belirtmiştir.¹⁴² Abdülmelik'in *sika*, hadis in isnadının da muttasıl olup illel kitaplarında herhangi bir bilgi yer almadığı için isnad açısından bir problem bulunmamaktadır.

2. Ahmed b. Hanbel, konu ile ilgili hadisi; Abbas b. Muttalib > Abdullah b. Hâris > Abdullah b. Umeyr > Süfyân > Vek'i > Ahmed b. Hanbel isnadıyla kitabına almıştır.

¹³⁴ Ebû Ya'la, *Müsned*, XII s. 53.

¹³⁵ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, V, 360; Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XVIII, 370.

¹³⁶ Moğoltay b. Kılıç, *İkmâl*, VIII, 329; İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 620.

¹³⁷ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, V, 360; Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XVIII, 370; İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 620.

¹³⁸ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XVIII, 370; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, V, 360; Zehebî, *el-Kâşif*, III, 325.

¹³⁹ İbn Hacer, *Ta'rîfu ehli't-takdîs*, I, 142; İbn Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 625.

¹⁴⁰ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, V, 360.

¹⁴¹ Moğoltay b. Kılıç, *İkmâl*, VIII, 329.

¹⁴² Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XVIII, 370.

Görüleceği üzere, Ahmed b. Hanbel'in eserine almış olduğu ravilerin sika, isnadın muttasıl olması ve konu ile ilgili rivayetlerin ilkel kitaplarında yer almadığı için problem bulunmamaktadır.

3. Ahmed b. Hanbel'in kitabına aldığı son rivayetin isnadı Abbas b. Muttâlib > Abdullah b. Haris > Abdullah b. Umeyr > Ebû Avâne > Affân > Ahmed b. Hanbel şeklindedir.

Görüleceği üzere, Ahmed b. Hanbel'in eserine almış olduğu ravilerin sika, isnadın muttasıl olması ve konu ile ilgili rivayetlerin ilkel kitaplarında yer almadığı için problem bulunmamaktadır.

4. İsnad şemasında görüleceği üzere, Buhârî kitabına Abbas b. Muttalib > Abdullah b. Hâris > Abdülmelik > Süfyân > Yahyâ > Müsedded > Buhârî isnadıyla hadisi almıştır.

Görüleceği üzere, Buhârî eserine almış olduğu ravilerin sika, isnadın muttasıl olması ve konu ile ilgili rivayetlerin ilkel kitaplarında yer almadığı için problem bulunmamaktadır.

5. Buhârî eserine bu hadisi Abbas b. Muttalib > Abdullah b. Haris > Abdülmelik > Ebû Avâne > Musâ b. İsmâil > Buhârî tariki ile kitabında yer vermiştir. Raviler sika olduğu için incelemeye tabi tutulmamıştır.

6. Dahdâh rivayetini Müslîm'in kitabında Abdülmelik > Muhammed b. Ebî Bekir > Ubeydullah b. Ömer el-Kavârî > Müslim şeklinde tahrir etmiştir. Görüleceği üzere, Müslim eserine almış olduğu ravilerin sika, isnadın muttasıl olması ve konu ile ilgili rivayetlerin ilkel kitaplarında yer almadığı için problem bulunmamaktadır.

7. Müslim kitabına bu rivayeti Abbas > Abdullah b. Haris > Abdullah b. Umeyr > Süfyân > İbn Ebî Ömer > Müslim isnadıyla yer vermiştir.

Müslim'in eserinde yer verdiği Muhammed b. Ebî Ömer ile ilgili birtakım tenkitler vardır. Bunlar, daha çok onun hadis rivayetinde yapmış olduğu gafletten dolayı olduğu belirtilmiştir. **Muhammed b. Ebî Ömer (ö. 243/857)**, Müslîm, *el-Künâ ve'l-esmâ* adlı eserinde İbn Ebî Ömer'in Mekke'de ikamet ettiğini ve Süfyân b. Uyeyne'den rivayet işittiğini ifade etmiştir.¹⁴³ Ahmed b. Sehl el-İsferâyînî, Ahmed b. Hanbel'e:

¹⁴³ Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *Kitâbü'l-Künâ ve'l-esmâ* (Medine-i Münevvere, 1984), I, 506; İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 731; Ebû Bekir İbn Halfûn, *el-Mu'lim bi-şüyûhi'l-Buhârî ve Müslim* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1437), s. 287.

“Kimlerden hadis yazalım?” şeklinde bir suale cevaben: “Mekke’de İbn Ebî Ömer” cevabını verdiğini ifade etmiştir. Mesleme b. Kâsım, *lâ be’sse bihi* ifadesini kullanmıştır. İbn Ebî Hâtim, babasına İbn Ebî Ömer hakkında sorduğunda “O salih bir kimsedir. Ancak kendisinde bir takım gaflet bulunmaktadır. Süfyân b. Uyeyne’den aktardığı bir uydurma rivayeti görmemle birlikte o saduktur.” demiştir.¹⁴⁴ İbn Hibbân, *es-Sikât* adlı eserinde yer vermiştir.¹⁴⁵ Cûzekânî (ö. 543/1148) eserinde İbn Uyeyne’den olan rivayetin sahih olduğunu belirtmiştir.¹⁴⁶ Beşşâr Avvâd Ma’rûf ile Şuayb el-Arnâvût (1928/2016) hazırlamış oldukları *Tahrîru Takrîbi’l-Tehzîb* adlı eserde ravinin sika olduğunu ifade etmiştir.¹⁴⁷ Burada ifade edildiği üzere ravi rivayeti Süfyân’dan aktardığı için isnadda herhangi bir problem bulunmamaktadır.

8. İsnad şemasında görüleceği üzere, Bezzâr eserine Abbas b. Muttalib > Abdullah b. Hâris > Abdullah b. Umeyr > Ebû Âvâne > Muhammed b. Abdullah > Bezzâr tariki ile almıştır.

Görüleceği üzere, Bezzâr eserine almış olduğu ravilerin sika, isnadın muttasıl olması ve konu ile ilgili rivayetlerin ilâ kitaplarında yer almadığı için problem bulunmamaktadır.

9. Abdurrezzâk ise Abbas b. Muttalib > Abdullah b. Hâris > Abdullah b. Umeyr > Sevrî > Abdurrezzâk isnadıyla kitabına almıştır.

Görüleceği üzere, Abdurrezzâk eserine almış olduğu ravilerin sika, isnadın muttasıl olması ve konu ile ilgili rivayetlerin ilâ kitaplarında yer almadığı için problem bulunmamaktadır.

Bezzâr ve Abdurrezzâk dışında Ebû Ya’lâ (ö. 307/919) ile İbn Ebû Şeybe’de (ö. 235/849) bu rivayeti Hz. Abbas’tan eserine almıştır. Raviler hakkında cerh ifadelerine rastlanmamıştır.

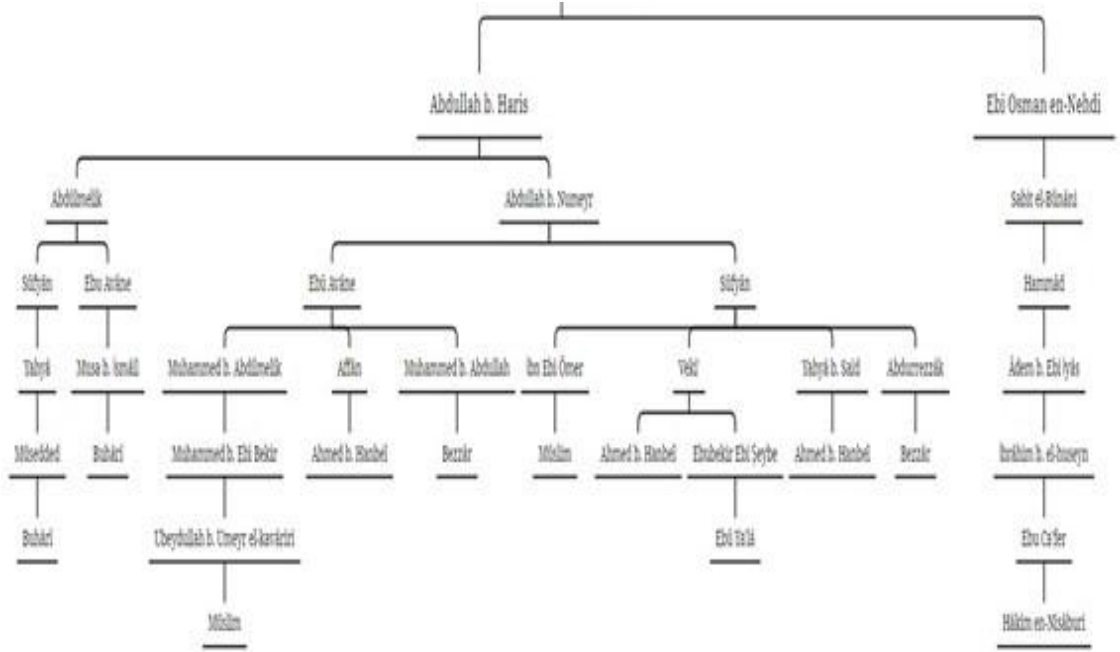
¹⁴⁴ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, VIII, 125.

¹⁴⁵ Ebû’l-Fazl Zeynüddin Abdürrahim b. Hüseyin Irâkî, *Zeylû Mizânî’l-i’tidâl* (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1995), s. 189.

¹⁴⁶ Ebû Abdillâh Hüseyin b. İbrâhîm b. Hüseyin el-Hemedânî el-Cûzekânî, *el-Ebâtîl ve’l-menâkîr ve’s-sihâh ve’l-meşâhîr* (Riyâd: Dâru’s-Samîi, 2002), I, 392.

¹⁴⁷ Şuayb Arnâvût - Beşşâr Avvâd Ma’rûf, *Tahrîru Takrîbi’t-Tehzîb li’l-hâfiz Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî* (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1997), III, 333.

Şekil 3: Abbas b. Muttalib Tariki'nin İsnad Şeması.

1.2.2.2. Ebû Saîd el-Hudrî Tariki

Ebû Saîd el-Hudrî tariki ile gelen rivayet, beş farklı müellif tarafından yedi farklı isnad ile kitaplarında yer verilmiştir. Kronolojik olarak hadislerin yer aldığı eserlerin sıralaması şu şekildedir:

1. Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), *el-Müsned*.¹⁴⁸
2. Buhârî (ö. 256/870), *el-Câmiu's-sahîh*.¹⁴⁹
3. Müslim (ö. 261/874), *es-Sahîh*.¹⁵⁰
4. Ebû Ya'lâ el-Mevsîlî (ö. 307/919), *el-Müsned*.¹⁵¹
5. İbn Hibbân (ö. 354/965), *el-Müsned*.¹⁵²

Ahmed b. Hanbel'in el-Müsned adlı eserinde konu ile ilgili hadis

1. Ebû Said el-Hudrî > Abdullah b. Habbâb > İbn Hâd > Leys > Kuteybe b. Saîd > Ahmed b. Hanbel

2. Ebû Said el-Hudrî > Abdullah b. Habbâb > İbn Hâd > Hayve > İbn Vehb > Hârûn b. Ma'ruf > Ahmed b. Hanbel tarikleri ile tahrir edilmiştir.

Hadisin isnadında yer alan Leys, hadis rivayetinde yapmış olduğu birtakım tesahüllerden dolayı tenkide uğramıştır. **Leys b. Sa'd (ö. 175/791)**, Ebû Dâvud'un, Muhammed b. el-Hüseyin'den Ahmed b. Hanbel'in Leys'in sika bir ravi olmasına rağmen hadis tahammülünde tesahülde bulunduğunu ifade etmiştir. Fudayl b. Ziyâd, Ahmed b. Hanbel'in onun ilim bakımından üstün bir kimse ve hadislerinin sahih olduğunu aktarmıştır. Yahyâ b. Maîn, Nesâî, Muhammed b. Sa'd, Alî b. Medînî, *sika*; Ezdî (ö. 334/945-46) ise *sadûk* bir ravi olup, bazen tesahüllerde bulunduğunu nakletmiştir. İbn Hacer, *sika*, *fakîh* olduğunu Zehebî ise *sika* ve *hüccet* olduğunu belirtmiştir.¹⁵³ Leys b. Sa'd hakkında kullanılan ifadeler incelendiğinde onun güvenilirliği hususunda herhangi bir ihtilafın bulunmadığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla onun güvenilir bir râvi olduğu kanaati oluşmaktadır.

¹⁴⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, s. 448.

¹⁴⁹ Buhârî, "Menâkibu'l-ensâr", 52.

¹⁵⁰ Müslim, "Kader", 135.

¹⁵¹ Ebû Ya'la, *Müsned*, II s. 512.

¹⁵² İbn Hibbân, *Sahîh*, XIV, s. 168.

¹⁵³ İbn Hacer, *Takribu't-Tehzib*, I, 817; İbn Hacer, *Tehzib*, III, 481; İbn Hacer, *Lisânu'l-Mizân*, IX, 399; Zehebî, *el-Kâşif*, IV, 73; Mizzî, *Tehzibu'l-Kemâl*, XXIV, 255.

Hadisin isnadında da yer alan İbn Vehb, münker rivayetler aktarmasından dolayı birtakım tenkitlere maruz kalmıştır. **İbn Vehb (ö. 197/812)**, Ahmed b. Hanbel, *sahîhu'l-hadîs*, semâ ile arzı birbirinden ayırdığını, hadis tahammülünde bazen problem olmakla birlikte onun rivayet ettiği hadislere baktığı zaman şeyhlerinden rivayet ettiği hadislerin sahih olduğunun açıkça görüleceğini ifade etmiştir. İbn Hayseme, Yahyâ b. Maîn'in *sika* bir ravi dediğini nakletmiştir. İbn Adî, *sika* bir ravi olup, kendisinden *sika* bir ravi rivayette bulunduğu zaman *münker* bir rivayetin kendisinden nakledildiğini bilmediğini belirtmiştir. Aclûnî, Muhammed b. Sa'd, Ebû Hâtim er-Râzî, Nesâî gibi münekkit alimler *sika* olduğu noktasında ittifak halindedir.¹⁵⁴ Görüleceği üzere İbn Vehb, *sika* bir ravi olan Hayve'den bu rivayeti aktardığı için problem bulunmamaktadır.

3. Buhârî konu ile ilgili rivayeti kitabına Ebû Saîd el-Hudrî > Abdullah b. Habbâb > İbn Hâd > Leys > Abdullah b. Yûsuf > Buhârî isnadıyla almıştır.

Görüleceği üzere, Buhârî'nin eserine almış olduğu ravilerin *sika*, isnadın muttasıl olması ve konu ile ilgili rivayetlerin ilkel kitaplarında yer almadığı için problem bulunmamaktadır.

4. Buhârî kitabına bu hadisi Ebû Saîd el-Hudrî > Abdullah b. Habbâb > Yezîd > İbn Ebû Hâzim > İbrahim b. Hâzim > Buhârî isnadıyla almıştır.

Yezîd hakkında zabtına yönelik tenkit ifadeleri yer almaktadır. Bu durum ravinin güvenilirliğini etkilememektedir. **Yezîd ed-Dâreverdî (ö. 182/798)**, Mâlik'in kendisini tevsik ettiğine dair ifadeler yer almaktadır.¹⁵⁵ Muğire b. Abdurrahman'ın oğlu Ayyâş, babasından Dâreverdî'nin rivayet dinlemeye geldiğini fakat bu sırada hoşlanmayacak bir şarkı söylemeye başladığı için babasının ondan rucû' ettiğini ifade etmiştir. Yahyâ b. Maîn *sikâ* ve *hiicet*, aynı zamanda *lâ be'se bihî* demektedir. Ahmed b. Hanbel, Dâreverdî kitabından naklettiği zaman sahih olduğunu, insanların kitaplarından naklettiğinde ise orda bir vehim bulunmaktadır demiştir. Ebû Hâtim er-Râzî ve Ebû Zur'a er-Râzî hafızasından naklettiği vakit hata yaptığını belirtmiştir.¹⁵⁶

5. Müslim kitabına bu hadisi Ebû Saîd el-Hudrî > Abdullah b. Habbâb > İbn Hâd > Leys > Kuteybe b. Saîd > Müslim isnadıyla almıştır.

¹⁵⁴ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, V, 189; İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 453.

¹⁵⁵ İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 592; Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XVIII, 187.

¹⁵⁶ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XVIII, 187; İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 592; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, V, 395.

Müslimin eserine almış olduğu ravilerin sika, isnadın muttasıl olması ve konu ile ilgili rivayetlerin illel kitaplarında yer almadığı için problem bulunmamaktadır

6. İbn Hibbân bu hadisi Ebû Saîd el-Hudrî > Abdullah b. Habbâb > İbn Hâd > Hayve b. Şureyh > İbn Vehb > Harmele b. Yahyâ > Muhammed b. Hasan > İbn Hibbân isnadıyla eserinde yer vermiştir.

Harmele hakkında tenkit ifadeleri yer almasına rağmen, İbn Vehb'den olan rivayetlerinde sika bir kimse olduğu için herhangi bir problem teşkil etmemektedir. **Harmele b. Yahyâ (ö. 243/857)**, Ukaylî, İbn Vehb'ten rivayet etme hususunda insanların en bilgilisi olup, *sika* bir ravi olduğunu söylemiştir.¹⁵⁷ Ebû Zur'a er-Râzî, hadislerinin yazılacağını, fakat ihticac edilmeyeceğini belirtmiştir.¹⁵⁸ Hâkim, Mısır bölgesinde zamanının önde gelen muhaddislerinden biri olduğunu belirtmiştir. İbn Adî, Harmele'nin hadislerini incelediğini ve rivayet etmiş olduğu hadislerde zayıf olmasına neden olacak herhangi bir şey bulamadığını ifade etmiştir. İbn Halfûn, adaleti hususunda ihtilaf olup, bazılarının onu tevsik ettiğini, bazılarının ise cerh ettiğine dair bilgi verdikten sonra Mısırlıların İbn Vehb'den rivayet etme noktasında en alimi olduğunu nakletmiştir.¹⁵⁹

7. İbn Ebî Ya'lâ eserine bu hadisi Ebû Saîd el-Hudrî > Abdullah b. Habbâb > İbn Hâd > Abdulazîz b. Muhammed > Muhammed b. Hasan > Züheyr > Ebi Ya'lâ şeklinde almıştır.

Hadisin isnadında yer Muhammed b. Hasan'dan ötürü, hadis zayıf konumuna düşmüştür. Zira **Muhammed b. Hasan** hakkında İbn Hacer, mestûr bir ravi olduğunu ifadesini kullanırken; Zehebî, *fihî cehâletün* ifadesini kullanmıştır.¹⁶⁰

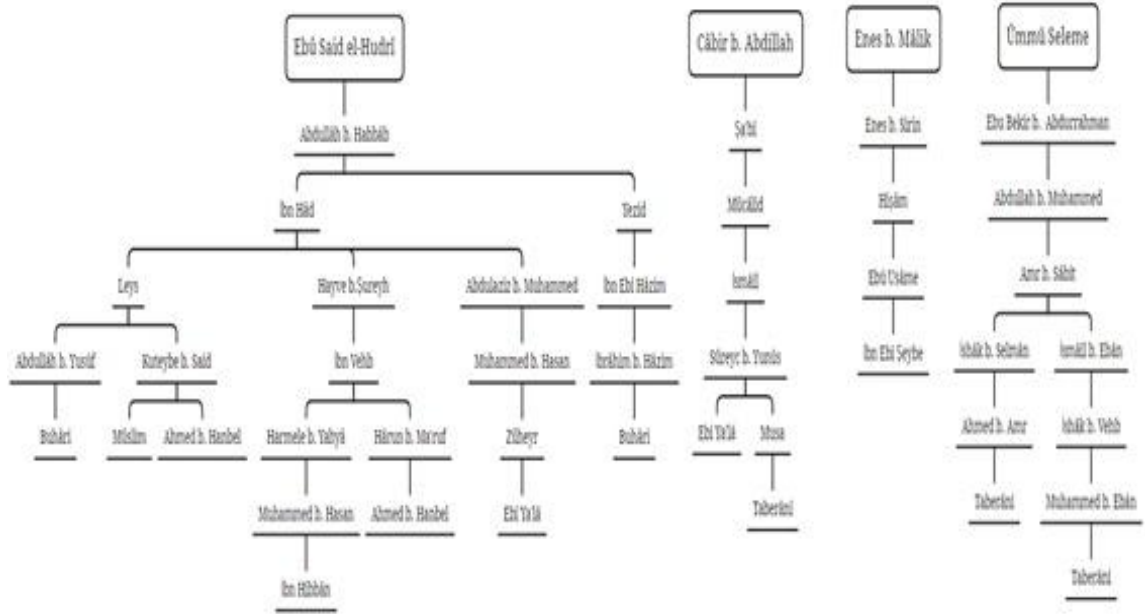
¹⁵⁷ İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 372.

¹⁵⁸ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, III, 274.

¹⁵⁹ İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 372; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 253; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, III, 274.

¹⁶⁰ İbn Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, I/836; Zehebî, *el-Kâşif*, IV, 97.

Şekil 4: Farklı Tariklerin İsnad Şeması.

1.2.2.3. Câbir b. Abdullah Tariki

Çalışmanın bu bölümünde, Dahdâh olarak isimlendirmiş olduğumuz hadisin, Câbir b. Abdullah tariki ile gelen rivayetlerde yer alan ravilerin cerh-tadil durumları ele alınacaktır. Câbir b. Abdullah tariki ile gelen rivayeti, iki farklı müellifin eserine aldığı görülmektedir. Kronolojik olarak hadislerin yer aldığı eserlerin sıralaması şu şekildedir:

1. Ebû Ya'lâ el-Mevsîlî (ö. 307/919), *el-Müsned*.¹⁶¹

2. Taberânî (ö. 360/971), *el-Mu'cemu'l-evsât*.¹⁶²

1. İlk olarak Ebû Ya'lâ'nın kitabına almış olduğu Câbir b. Abdullah > Şa'bî > Mücâlid > İsmâil > Süreyç b. Yûnus > Ebî Ya'la isnadı incelenecektir.

Hadisin isnadında yer alan Mücâlid de problem bulunmaktadır. **Mücâlid (ö. 143/760)**, İbn Hacer, *leyse bi'l-kavî* ve ömrünün sonlarında ihtilâta uğradığını belirtmiştir.¹⁶³ Zehebî, Buhârî'nin onu *Kitâbu'd-duafâ* adlı eserinde zikrettiğini, onun Şa'bî > Abbas kanalı ile gelen Fâtîma'nın fazileti hakkında uydurma rivayetinin olduğunu ifade etmiştir.¹⁶⁴ Cüzekânî, onun *zayîf, münkîru'l-hadîs* olduğunu; Dârekutnî ise, *sika* olmayıp rivayetlerine itibar edilmeyeceğini belirtmiştir. İbn Hibbân, rivâyetleri ile ihticâc edilemeyeceği, isnadları maklûb yaptığı, mürselleri merfû olarak naklettiğini belirtmiştir.¹⁶⁵ Buhârî, *sadûk* demiştir.¹⁶⁶ Ebû Hâtîm er-Râzî de hadiste sağlam olmadığını belirtmiştir. Dârekutnî, Mücâlid'in Şa'bî'den aktarmış olduğunu rivâyetlerde teferrüd ettiği zaman, *kavî* değildir ifadesini kullanmıştır.¹⁶⁷ Münekkît alimlerin ifadelerinden açıkça görüleceği üzere Mücâlid den kaynaklanan problemlerden dolayı hadis zayıf hükmünü almıştır.

İsmâil b. Mücâlid (ö. 181/791), Yahyâ b. Maîn, *sika*; Ahmed b. Hanbel ve Buhârî *sadûk* demiştir.¹⁶⁸ Nesâî, *leyse bi'l-kavî*,¹⁶⁹ İbn Hibbân ve İbn Hacer *sika* ravilerden

¹⁶¹ Ebû Ya'la, *Müsned*, IV, s. 41.

¹⁶² Taberânî, *Mu'cemu'l-evsât*, VIII, s. 120.

¹⁶³ İbn Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 920.

¹⁶⁴ İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 24.

¹⁶⁵ Moğoltay b. Kılıç, *İkmâl*, XI, 70.

¹⁶⁶ İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 24; Moğoltay b. Kılıç, *İkmâl*, XI, 70.

¹⁶⁷ İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VIII, 361; Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXVII, 219; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 24.

¹⁶⁸ Cürçânî, *el-Kâmil*, I, 519; İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 165; İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, II, 200; Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, III, 184.

¹⁶⁹ İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 165, Cürçânî, *el-Kâmil*, I, 519; İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 184.

olduğunu, bazen hatalar yaptığını nakletmiştir.¹⁷⁰ İbn Adî, babasından daha hayırlıdır ve hadisleri yazılır demiştir. Dârekutnî onun zayıf olduğunda şüphe olmadığı belirtmiştir. Ukaylî, hadisinin peşinden gidilemeyeceğini, zira onun görüşünün zemmedildiğini belirtmiştir.¹⁷¹ Ravi hakkında cerh ve ta'diline yönelik farklı ifadeler yer almasına rağmen hakkındaki cerh ifadeleri müfesser olmadığı için cerh-ta'dil kaidesi olarak ta'dilin öncelenmesi gerekmektedir.

2. Taberânî, bu hadisi kitabında Câbir b. Abdullah > Şa'bî > Mücâlid > İsmâil b. Mücâlid > Süreyc b. Yûnus > Mûsâ > Taberânî isnadıyla yer vermiştir Aynı şekilde bu isnad hadiste yer alan Mücâlid den dolayı problemlidir.

1.2.2.4. Enes b. Mâlik Tariki

Enes kanalıyla gelen rivayet, sadece İbn Ebû Şeybe'nin *el-Musannef* adlı eserinde:

1. İbn Ebû Şeybe bu rivayeti kitabına Enes b. Mâlik > Enes b. Sîrîn > Hişâm > Ebû Usâme > Ebû Bekir b. Ebû Şeybe isnadıyla yer almaktadır.

Hişâm, irsal yapmasından dolayı tenkide uğramıştır. Ancak İbn Sirin'den olan rivayetlerinde ise tenkide uğramamıştır. **Hişâm b. Hasan (ö. 148/765)**, Alî b. Medînî, Hişâm'ın naklettiği rivayetlerin sağlam olduğunu beyan ettikten sonra Yahyâ b. Saîd'in, Hasan > Havşeb tariki ile gelen rivayetlerde irsal yapmasından dolayı zayıf addettiğini ifade etmiştir. İbn Adî, hadislerinin sağlam olduğunu; onun rivayet ettiği hadisleri incelediğinde herhangi bir *münker* rivayete rastlamadığını ve *sadûk* bir ravi olduğunu nakletmiştir. Aynı şekilde Ebû Hâtim er-Râzî, *sadûk*, İbn Sîrîn'den olan rivayetlerinin sağlam olduğunu belirtmiştir.¹⁷² İbn Hacer, İbn Sîrîn'den olan rivayetlerinde insanların en sağlam olduğunu; fakat Hasan (ö. 110/728) ve Atâ'dan (ö. 114/732) aktarmış olduğu rivayetlerde problem bulunduğunu belirtmiştir. Çünkü Hişâm, bu rivayetlerde irsalde bulunmuştur.

¹⁷⁰ İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 165; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VI, 42.

¹⁷¹ Moğoltay b. Kılıç, *İkmâl*, II, 200; İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 165.

¹⁷² Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXX, 181; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, IX, 54.

Ebû Usâme (ö. 200/815), Muhammed b. Sa'd, *sika*, *kesîru 'l-hadîs*, tedlis yapan bir ravi olup, tedlisini beyan ettiğini ifade etmiştir. Yahyâ b. Maîn, Ahmed b. Hanbel *sika*; İbn Hacer, *sika*, *sebt* ve bazen tedlis yaptığını ifade etmiştir.¹⁷³

Görüleceği üzere, İbn Ebû Şeybe'nin eserine almış olduğu ravilerin *sika*, isnadın muttasıl olması ve konu ile ilgili rivayetlerin illel kitaplarında yer almadığı için problem bulunmamaktadır.

1.2.2.5 Ümmü Seleme Tariki

1. Taberânî eserine Ümmü Seleme > Ebû Bekir b. Abdullâh > Abdullah b. Muhammed > Amr b. Sâbit > İshâk b. Selmân > Ahmed b. Amr > Taberânî isnadıyla almıştır.

2. Taberânî eserine bu rivayeti Ümmü Seleme > Ebû Bekir > Abdullah > Amr b. Sâbit > İsmail b. Ebân > İshâk b. Vehb > Muhammed b. Ebân > Taberânî isnadıyla almıştır.

Abdullah hakkında tenkitler yer almıştır. **Abdullah b. Muhammed (ö. 140/757)**, Süfyân b. Uyeyne, Kureyşlilerden dört kişi olup, bunların hadislerinin terkedilmesi gerektiğini dile getirdikten sonra Abdullah'ı bunlar arasında zikretmiştir. Alî b. Medînî, Yahyâ b. Saîd el-Kattân'ın ondan rivayette bulunmadığını; Muhammed b. Sa'd kendisini Medine ehlinin dördüncü tabakasından saydığını, *münkirü 'l-hadîs* ve hadisleri ile ihticâc edilmeyeceğini beyân etmiştir. Buhârî ve Tirmizî, onun *sadûk* olduğunu, ilim ehlinen bazı kimseler ise hafızasından dolayı tenkit ettiklerini ifade etmiştir. Ayrıca Buhârî, *mukâribu 'l-hadîs* terimini kullanmıştır.¹⁷⁴ Ebû Hâtim er-Râzî, *leyyinu 'l-hadîs*, *leyse bi 'l-kavî*, hadisleri ile ihticâc edilmeyeceği ancak yazılabileceğini ifade etmiştir.¹⁷⁵ Hâkim en-Nîsâbü'rî, İshâk b. Râhûye (ö. 238/853) ve Ahmed b. Hanbel'in onun hadisleri ile ihticâc ettiklerini söylemiştir. Hadisin senedinde yer alan Abdullah b. Muhammed'den dolayı hadisin zayıf olduğu ortaya çıkmaktadır.

Hadisin isnadında yer alan Amr b. Sâbit hakkında tenkitler yer almaktadır. **Amr b. Sâbit (ö. 172/788)**, Abdullah b. Mübârek, Ahmed b. Hanbel, râvinin selefe sövdüğünü, Hz. Osman'a lanette bulunduğunu, bundan dolayı ondan hadis rivayet edilmemesi

¹⁷³ İbn Hacer, *Takrîbu 't-Tehzîb*, I, 267; İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 477.

¹⁷⁴ İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 424.

¹⁷⁵ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve 't-ta'dîl*, V, 153.

gerektiğini belirtmiştir. Muhammed b. Saîd, hadis alanında zayıf olduğunu ve itikadi inançlarından ötürü hadislerinin yazılmaması gereken Şîî bir kimse olduğunu belirtmiştir. Ebû Hâtim, daîfu'l-hadîs, görüşlerinin şîî temayüllü olmasına rağmen aktardığı hadislerin yazılabileceğini ifade etmiştir. Nesâî ise, *metrûku'l-hadîs* ve güvenilir olmadığı beyan etmiştir.¹⁷⁶ Zehebî de *el-Mizân* adlı eserinde Râfızî olduğunu söylemiştir.¹⁷⁷ Hadisin senesinde yer alan Amr b. Sâbit den dolayı hadisin zayıf olduğu ortaya çıkmaktadır. Burada dikkat çekici unsur Şîî bir ravinin Ebû Tâlib'in imansız olarak öldüğüne dair bir rivayeti aktarmasıdır.

Hadisin isnadında yer alan İsmâil b. Ebân hakkında tenkitler bulunmaktadır. **İsmâil b. Ebân (ö. 216/831)**, Yahyâ b. Maîn, *sika*; Alî b. Medînî, *lâ be'se bihi* olduğunu ifade etmiştir. Ahmed b. Hanbel, *sika* olduğunu belirtmiştir. Ebû Hâtim er-Râzî, hadiste *sadûk, sâlihu'l-hadîs, lâ be'se bihi, kesîru'l-hadîs* olduğunu nakletmiştir. Dârekutnî, *sika, me'mun* demiştir. Cûzekânî, haktan saptığını ancak hadis rivayet ettiği zaman yalanına rastlamadığını belirtmiştir. İbn Hacer, *sika* olduğunu ancak teşeyyü' olmakla hakkında tenkitlerin olduğunu bildirmektedir.¹⁷⁸ İsmâil b. Ebân'ın güvenilirliği hakkında herhangi bir ihtilafa rastlanmamıştır. Dolayısıyla onun güvenilir bir râvi olduğu kanaati oluşmaktadır.

Konu ile ilgili alimlerin eleştirileri bulunmaktadır. İbnü'l-Kayserânî (ö. 507/1113) Câbir b. Abdullah tariki ile gelen rivayet hakkında İsmâil'in babasından naklederken teferrüd ettiğini, ama kendisinin babası Mücâlid'den daha sikâ bir kimse olduğunu belirtmiştir.¹⁷⁹ Câsım el-Fehîd, bu hadisin zayıf olduğunu, Mücâlid'in kavî bir kimse olmadığını belirtmiştir.¹⁸⁰ Cûzekânî, Abbas > Abdullah b. Hâris > Abdullah b. Numeyr > Süfyân > İbn Ebû Ömer > Müslim kanalıyla gelen rivayetin sahih olduğunu belirtmiştir.¹⁸¹ Elbânî, Ebû Ya'lâ ve Taberânî'nin eserlerinde Mansûr > Mücâlid > Ümmü Seleme tariki ile gelen rivayetin sahih olup, hadisin isnadında yer alan ravilerin Buhârî

¹⁷⁶ İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 258; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VI, 223; Moğoltay b. Kılıç, *İkmâl*, X, 137.

¹⁷⁷ İbn Hacer, *Lisânu'l-Mizân*, IX, 383.

¹⁷⁸ İbn Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 135; İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 137; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, II, 160.

¹⁷⁹ Ebû'l-Fazl İbnü'l-Kayserânî Muhammed b. Tâhir b. Alî el-Makdisî eş-Şeybânî, *Zahîretü'l-huffâz* (Riyâd: Dâru's-Selef, 1996), III, 1439.

¹⁸⁰ Ebû Süleymân Câsım el-Fehîd, *el-Ravzu'l-bessâm bitertîbi ve tahrîci fevâidi temmâm* (Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1987), IV, 343.

¹⁸¹ Cûzekânî, *el-Ebâtîl ve'l-menâkir*, I, 392.

ve Müslimin ricalinden olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca bu tarik dışında Amr b. Sâbit > Abdullah b. Muhammed > Ebû Bekir b. Hâris b. Hişâm > Ümmü Seleme tarikin de olduğunu belirtmiştir. Heysemî bu isnadın illetli olduğunu, zira isnad da yer alan Abdullah b. Muhammed b. Akîl'in *münkeru'l-hadîs* bir ravi olması dolayısıyla hadisleri ile ihticac edilemeyeceğini nakletmiştir. Elbânî, bu ravinin tevsik edilmeye daha yakın bir ravi olduğunu, nitekim Ahmed, İshâk ve Humeydî'nin hadisleri ile ihticac da bulunduğunu, İbn Hacer'in ravi hakkında *sadûk* ve *leyyin* bir kimse olduğu ifadesini nakletmiştir. Elbânî'ye göre bu isnad da problemli olan ravi Amr b. Sâbit'tir. Nitekim ravinin ittifakla zayıf olduğunu belirtmiştir. Her ne kadar Ebû Dâvud, Amr'ın rivayetlerinde *mustakîm* olduğunu ifade etse de durumun değişmeyeceğini bildirmiştir. Elbânî, bu hadis için şâhid kabilinden Hz. Âişe kanalıyla gelen rivayetin olduğunu, bunların; Mesrûk, Ubeydullah b. Umeyr ve Ebû Seleme tariki ile bize ulaştığını ve sahih olduğunu belirtmiştir.¹⁸² Enes b. Mâlik'in aktarmış olduğu rivayette Hişâm hakkında tedlis yaptığına dair tenkitler olsa da İbn Sirin'den olan rivayetlerinde bir problem bulunmadığı için bir sorun yoktur. Ayrıca Ebû Usâme her ne kadar tedlis yapan bir ravi olsa da tedlisini beyan etmektedir. Aslında tedlis konusunda ehl-i hadis ve fakihlerden birtakım kimselerin semasını ister açıklasın ister açıklamassın tedlis yapan raviyi mecruh saydıkları bilinmektedir. Bundan dolayı rivayeti kabul edilmeyeceğini beyan etmişler. Ancak genel kanaat eğer ravi açıkça sema kaydını zikrederse bu rivayetin makbul olması gerektiğidir.¹⁸³ Ebû Saîd el-Hudrî rivayetinde Buhârî, Müslim ve Ahmed b. Hanbel'in de İbn Hâd > Leys yolu ile aktarmış oldukları isnadda yer alan raviler sika olmasından dolayı hadisler sahihtir. Ahmed b. Hanbel'in bir başka tarik ile kitabına aldığı hadis ile İbn Hibbân'ın eserine aldığı hadiste yer alan İbn Vehb, münker rivayetlerde bulunması dolayısıyla tenkide uğramıştır. İbn Adî'nin belirttiği üzere sika kimseler kendisinden rivayette bulunduğu zaman münker rivayetine rastlamadığını söylemiştir. Bundan dolayı bu rivayetlerde de sorun bulunmamaktadır. Ebî Ya'lâ'nın eserine almış olduğu rivayette Muhammed b. Hasan meçhul bir şahıs olduğu için isnad zayıf hükmündedir. Dolayısıyla Ebû Saîd el-Hudrî'den nakledilen rivayetler arasından sadece Ebî Ya'lâ'nın eserine aldığı

¹⁸² Muhammed Nâsiruddin Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdîsî's-sahiha ve şey'ün min fıkhihâ ve fevâidihâ* (Riyâd: Mektebetü'l-Me'ârif, 2002), VI, 1031-33.

¹⁸³ Ebû Amr Osmân b. Abdurrahman eş-Şehrezûrî İbnü's-Salâh, *Mukaddimetü İbni's-Salâh* (Dimaşk: Dârü'l-Fikr, 1998), 74-75.

rivayette problem bulunmaktadır. Hz. Abbas kanalıyla rivayete bakacak olursak Buhârî, Müslim, Ahmed b. Hanbel'in eserinde yer vermiş olduğu ravilerle ilgili herhangi bir problem olmadığı için isnatlar sahihtir. Bezzâr, Abdürrezzâk, Ebû Ya'lâ, İbn Ebû Şeybe'de yer alan ravilerin sika, isnadının muttasıl olup ilel kitaplarında herhangi bir ifadeye rastlanmaması neticesinde sahih olduğu görülmektedir.

1.2.3. Cenaze İle İlgili Rivayet

İsnad şemasında görüleceği üzere, bu bölümde Hz. Ali rivayeti olarak isimlendirmiş olduğumuz hadisin sahabe ravisi Hz. Ali'dir. Bu rivayet, Nâciye b. Ka'b, Ebû Abdurrahman ve Şa'bî kanalıyla bize ulaşmıştır. Nâciye b. Ka'b kanalıyla gelen rivayet, yedi müellife ait on iki rivayet olarak tespit edilmiştir. Ebû Seleme kanalıyla gelen rivayet dört müellifin kitabında beş farklı rivayet olduğu görülmektedir. İnceleme de kolaylık olması açısından, ilk olarak Nâciye b. Ka'b tariki ile gelen isnad üzerinde yer alan raviler ele alınacaktır. Hz. Ali kanalıyla gelen rivayetlerin kronolojik olarak yer aldığı kaynaklar şu şekildedir:

1. Abdürrezzâk es-San'ânî (ö. 211/826-27), *el-Musannef*.¹⁸⁴
2. İbn Ebû Şeybe (ö. 235/ 849), *el-Musannef*.¹⁸⁵
3. Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), *el-Müsned*.¹⁸⁶
4. Ebû Dâvud (ö. 275/889), *es-Sünen*.¹⁸⁷
5. Nesâî (ö. 303/915), *es-Sünenü'l-kübrâ*.¹⁸⁸
6. Ebû Ya'lâ el-Mevsîlî (ö. 307/919), *el-Müsned*.¹⁸⁹
7. Taberânî (ö. 360/971), *el-Mu'cemu'l-evsât*.¹⁹⁰

أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ سَعِيدٍ قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ سُفْيَانَ قَالَ: حَدَّثَنِي أَبُو إِسْحَاقَ، عَنْ نَاجِيَةَ بْنِ كَعْبٍ، عَنْ عَلِيٍّ قَالَ: قُلْتُ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ عَمَّكَ الشَّيْخَ الضَّالَّ قَدْ مَاتَ فَمَنْ يُوَارِيهِ؟ قَالَ: «أَذْهَبَ فَوَارِ أَبَاكَ وَلَا تُحْدِثَنَّ حَدَّثًا حَتَّى تَأْتِيَنِي» فَوَارَيْتُهُ ثُمَّ جِئْتُ «فَأَمَرَنِي فَأَغْتَسَلْتُ» وَدَعَا لِي وَذَكَرَ لِي دُعَاءَ لَمْ أَخْفِ

¹⁸⁴ Abdürrezzak, *Musannef*, VI, 39.

¹⁸⁵ İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, VIII, s. 545

¹⁸⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 223.

¹⁸⁷ Ebû Dâvud, "Cenâiz", 72.

¹⁸⁸ Nesâî, *Sünenü'l-kübra*, II, s. 455.

¹⁸⁹ Ebû Ya'la, *Müsned*, I, s. 334.

¹⁹⁰ Taberânî, *Mu'cemu'l-evsat*, VI, s. 251.

Hz. Ali'den gelen rivayette, kendisi Hz. Peygamber'e: "Senin dalalette olan yaşlı amcan vefat etti." dedim. Bunun üzerine, Hz. Peygamber'e "Kim onun defin işlemlerini yapacak?" diye sordum. Hz. Peygamber, "Git babanın defin işlemlerini yap. İşlerini bitirinceye kadar hiçbir şey konuşmadan bana gel." dedi. Defin işlemlerini yaptıktan sonra Hz. Peygamber'in yanına geldim. Bunun üzerine bana onu yıkamamı emretti. Bende yıkadım ve bana dua etti.¹⁹¹

1.2.3.1. Nâciye b. Ka'b Tariki

1. Nesâî bu hadisi kitabına Ali > Nâciye b. Ka'b > Ebû İshâk > Süfyân > Yahyâ > Ubeydullah b. Sa'd > Nesâî isnadıyla almıştır.

2. Nesâî eserine bu rivayeti Ali > Nâciye b. Ka'b > Ebû İshâk > Süfyân > Kâsım > Ahmed b. Harb > Nesâî isnadıyla almıştır.

İlk inceleyeceğimiz ravi **Nâciye b. Ka'b'dır. (ö. 81/700)**, Nâciye, Cüzekânî dışında münekkitlerin genel görüşü onun sika ve şeyh olduğuna yöneliktir. Cüzekânî ise *mezmûm* ifadesini kullanmıştır. Alî b. Medînî, Nâciye'nin önde gelen imamlardan olmasına rağmen, Ebû İshâk'ın aktarmış olduğu bu rivayetin problemliliğini belirtmiştir. Zira, bu hadisi Nâciye'den sadece Ebû İshâk'ın aktarmasının işkal meydana getirdiğini ifade etmiştir. Yahyâ b. Maîn, kendisine Nâciye hakkında sual edilince sâlih cevabını vermiştir. Beyhâkî, ravinin adaletinin tespit edilemediğini nakletmiştir.¹⁹² İbnü'l-Kayserânî, bu rivayetin bu isnadla meşhur olup, bir sıkıntı bulunmadığını ifade etmiştir.¹⁹³ İbn Türkânî, Nâciye'nin adaletinin tespit edilemediği ifadesine katılmamaktadır. Zira, İbn Maîn, Ebû Hâtim, İbn Hibbân, Hâkim'in Nâciye'yi sika ravi olduğunu belirttiğini aktarmıştır. Ayrıca, buradaki ifadenin cerh olmadığını izah etmiştir.¹⁹⁴ Aclunî ve İbn Hacer Nâciye'nin sika olduğunu belirtmiştir.¹⁹⁵ Nâciye b. Ka'b'ın güvenilirliği hakkında ciddi derecede bir ihtilafa rastlanmamıştır. Dolayısıyla onun güvenilir bir râvi olduğu kanaati oluşmaktadır.

¹⁹¹ Nesâî, Cenâiz, 84.

¹⁹² Ahmed b. İbrâhîm İbn Ebu'l-Ayneyn, *İkâmetu'd-delîl alâ uluvvi rutbeti İrvâu'l-ğalîl ve'r-reddi alâ müstedreki't-ta'lîl* (Mısır: Mektebetü İbn Abbâs, 2011), 264.

¹⁹³ İbnü'l-Kayserânî, *Zehîratü'l-huffâz*, IV, 1968.

¹⁹⁴ Ebû'l-Hasen Alâüddîn Alî b. Osmân b. İbrâhîm et-Türkmânî el-Mardînî, *el-Cevherü'n-nakî fî'r-reddi ale'l-Beyhâkî* (Darü'l-Fikr, 1431), I, 306.

¹⁹⁵ İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 204; Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXVIV, 254.

Hadisin isnadında yer alan Ebû İshâk hakkında tenkitler bulunmaktadır. **Ebû İshâk (ö. 126/743)**, tedlis yaptığı gerekçesiyle tenkid edilmiştir. Bundan dolayı, İbn Uyeyne'den olan rivayetlerini Şeyhayn aktarmayı terk etmiştir. Ayrıca bazı ehli ilim mensupları, ihtilata uğraması sebebiyle rivayetini terk etmiştir. Şîî olması hasebiyle mezhebi görüşü, ulema nezdinde hoş karşılanmamıştır. Ancak insanlar, onu hadis rivayet etme hususunda doğru birisi olduğu yönünde beyanlarda bulunmuştur. Şâ'bî ile bir araya geldiği zaman, Şâ'bî kendisine: “Sen benden daha hayırlısın,” dediğinde,” Hayır! Vallâhi sen benden daha hayırlısın,” şeklinde karşılık verdiği nakledilmiştir.¹⁹⁶ Ma'n b. Abdurrahman (ö. 198/814), Kûfe ehlinin hadisini A'meş ile Ebû İshâk'ın ifsâd ettiğini, zira bu ikisinin tedlis yaptığını söylemiştir. Yahyâ b. Maîn, Ahmed b. Hanbel, Nesâî, Ebû İshâk'ı sikâ ifadesini kullanmıştır.¹⁹⁷ Ebû İshâk'ın bu rivayetinde tedlise dair bir bilgiye rastlanılmadığı için herhangi bir problem bulunmamaktadır.

3. Ebû Dâvud es-Sünen adlı eserine bu rivayeti Alî > Nâciye b. Ka'b > Ebû İshâk > Süfyân > Yahyâ > Müsedded > Ebû Dâvud isnadıyla tahriç etmiştir.

Görüleceği üzere, Ebû Dâvud'un eserine almış olduğu ravilerin sika, isnadın muttasıl olması ve konu ile ilgili rivayetlerin illel kitaplarında yer almadığı için problem bulunmamaktadır.

4. Ahmed b. Hanbel, bu rivayeti kitabına Alî > Nâciye > Ebû İshâk > Süfyân > Veki' > Ahmed b. Hanbel isnadıyla yer vermiştir.

Ahmed b. Hanbel'in eserine almış olduğu ravilerin sika, isnadın muttasıl olması ve konu ile ilgili rivayetlerin illel kitaplarında yer almadığı için problem bulunmamaktadır.

5. Ahmed b. Hanbel, Alî > Nâciye > Ebû İshâk > Şu'be > b. Ca'fer > Ahmed b. Hanbel isnadıyla da bu hadise kitabında yer vermiştir.

Ahmed b. Hanbel'in eserine almış olduğu ravilerin sika, isnadın muttasıl olması ve konu ile ilgili rivayetlerin illel kitaplarında yer almadığı için problem bulunmamaktadır.

¹⁹⁶ Moğoltay b. Kılıç, *İkmâl*, X, 203.

¹⁹⁷ İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 284.

6. Abdürrezzâk, kitabında hadisi Alî > Nâciye > Sevrî > Ma'mer > Abdurrezzâk isnadıyla tahrir etmiştir. İsnad da yer alan raviler daha önce ele alındığı için tekrardan değinilmeyecektir.

7. Ebû Ya'lâ el-Müsned adlı eserine bu rivayeti Alî > Nâciye > Ebû İshâk > İbrâhîm b. Tahmân > Abdurrahman b. Sellâm > Ebî Ya'la isnadıyla tahrir etmiştir.

İlk olarak **İbrâhîm b. Tahmân (ö. 163/780)**, ele alınacaktır. İrcâ görüşlerinden dolayı tenkide uğramıştır. Ahmed b. Hanbel, İbrâhîm “hadis konusunda sika bir kimsedir.” demiştir. Münekkit alimler, sika ve adil bir ravi olduğu hususunda ittifak halindedir. İbn Hacer, İbrâhîm'in *sika* olduğunu, ircâ görüşlerinden dolayı tenkide uğradığını ancak daha sonra bu görüşünden vazgeçtiğini belirtmiştir.¹⁹⁸

8. İbn Ebû Şeybe eserine bu rivayeti Alî > Nâciye > Ebû İshâk > Süfyân > Vekî' > İbn Ebi Şeybe isnadıyla tahrir etmiştir. Daha önce bu kişilere temas edildiği için tekrardan değinilmeyecektir.

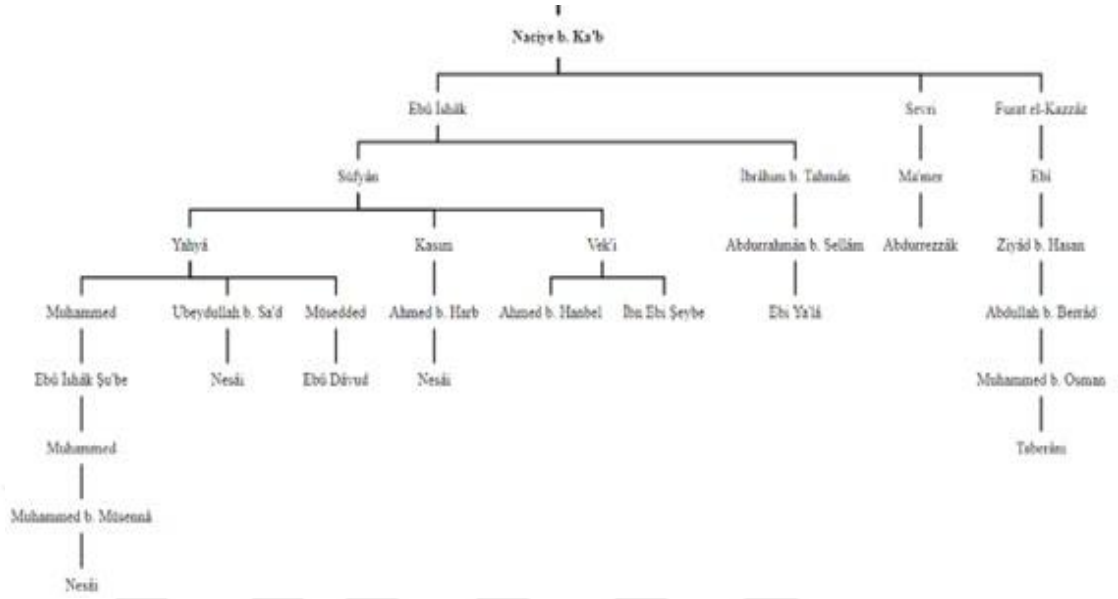
9. Taberânî eserinde bu hadisi Alî > Nâciye > Furat el-Kazzâz > Ebî > Ziyâd b. Hasân > Abdullah b. Berrâd > Muhammed b. Osmân > Taberânî isnadıyla eserinde yer vermiştir. İsnadda yer alan Ziyâd hakkında tenkit ifadeleri yer almaktadır.

Ziyâd Furât el-Kazzâz (ö. 200/815), İbn Hibbân'ın, *es-Sikât* adlı eserinde kendisine yer vermiştir. Dârekutnî, *lâ be'se bihî, la yuhteccu bihî*, babası ve dedesi sikadır” şeklinde bir ifade kullanmıştır. Ebû Hâtim er-Râzî, *münkiru'l-hadîs* olarak nitelendirmiştir.¹⁹⁹ İbn Hacer, Ziyâd'ı *sadûk* olarak değerlendirirken, bazen hata yaptığını belirtmiştir.

¹⁹⁸ Moğoltay b. Kılıç, *İkmâl*, I, 220; Mizzî, *Tehzibu'l-Kemâl*, II, 108; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, II, 107.

¹⁹⁹ Mizzî, *Tehzibu'l-Kemâl*, IX, 452; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, III, 529.

Şekil 5: Cenaze İle İlgili Rivayetin İsnad Şeması.

1.2.3.2. Ebû Abdurrahman Tariki

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdurrahman tariki ile gelen hadisi iki farklı isnad ile kitabına almıştır.

1. Bunlardan bir tanesi Alî > Ebû Abdurrahman es-Sülemi > Süddî > Hasan b. Yezîd > İbrâhîm b. Ebu'l-Abbas > Ahmed b. Hanbel isnadıdır.

Hadisin isnadında yer alan İsmâîl es-Süddî hakkında tenkitler bulunmaktadır. **İsmâîl es-Süddî (ö. 127/744)**, Yahyâ el-Kattân'a Süddî hakkında soru sorulduğunda, *lâ be'se bihî* şeklinde bir cevap verdiğini aktarmıştır. Yahyâ b. Maîn ise, hadislerinde bir zayıflık olduğunu belirtmiştir. Ahmed b. Hanbel'den aktarılan farklı görüşler olmakla birlikte, tefsir ile alakalı aktardığı hadislerin isnadının sağlam olduğuna dikkat çekmektedir. Ebû Zûr'a, *leyyin* ifadesini kullanırken, Ebû Hâtim, hadislerinin yazılacağını ancak ihticac edilmeyeceğini belirtmiştir.²⁰⁰ Cüzekânî, Süddî hakkında *kezzâbun* ve *şettâmun* gibi tenkit ifadelerinde bulunmuştur. Aclûnî, Süddî'nin *sika* ve tefsir ile ilgili getirmiş olduğu rivayetleri çok iyi bildiğini ifade etmiştir. İbn Hacer, *sadûk* olduğunu, bazen vehimlerde bulunduğu ve teşeyyü' ile itham olunduğunu belirtmiştir. Zehebî, onun hakkında *hasenu'l-hadîs* tabirini kullanmıştır.²⁰¹ Yukarıdaki ifadelerden görüleceği üzere ravinin zabtı ile alakalı problemlerin olduğu anlaşılmaktadır.

2. Ahmed b. Hanbel'in eserine aldığı diğer bir isnad ise şu şekildedir: Ali > Ebû Abdurrahman es-Sülemî > Süddî > Hasan b. Yezîd > Süreyc > İsmâîl b. Muhammed el-Ma'mer > Muhammed b. Bekkâr > Zekeriyâ b. Yahyâ > Abdullah > Ahmed b. Hanbel.

Bu isnadda yer alan raviler Süreyc'ten itibaren *sika* oldukları ifade edilmiştir. Elbânî, Hasan b. Yezîd'den kaynaklı olarak rivayetin hasen derecesine düştüğü ifade edilmiştir.²⁰²

3. İbn Ebû Ya'lâ eserine bu hadisi Ali > Ebû Abdurrahman es-Sülemî > Süddî > Hasan b. Yezîd > Zekeriyâ b. Yahyâ > Ebû Ya'lâ isnadıyla almıştır. Daha önce bu isnad da yer alan raviler ele alındığı için tekrardan ele alınmayacaktır.

4. Taberânî bu hadisi kitabına Ali > Ebû Abdurrahman > Süddî > Yahyâ b. Yezîd > Saîd b. Mansûr > Saiğ > Taberânî isnadı ile tahrir etmiştir.

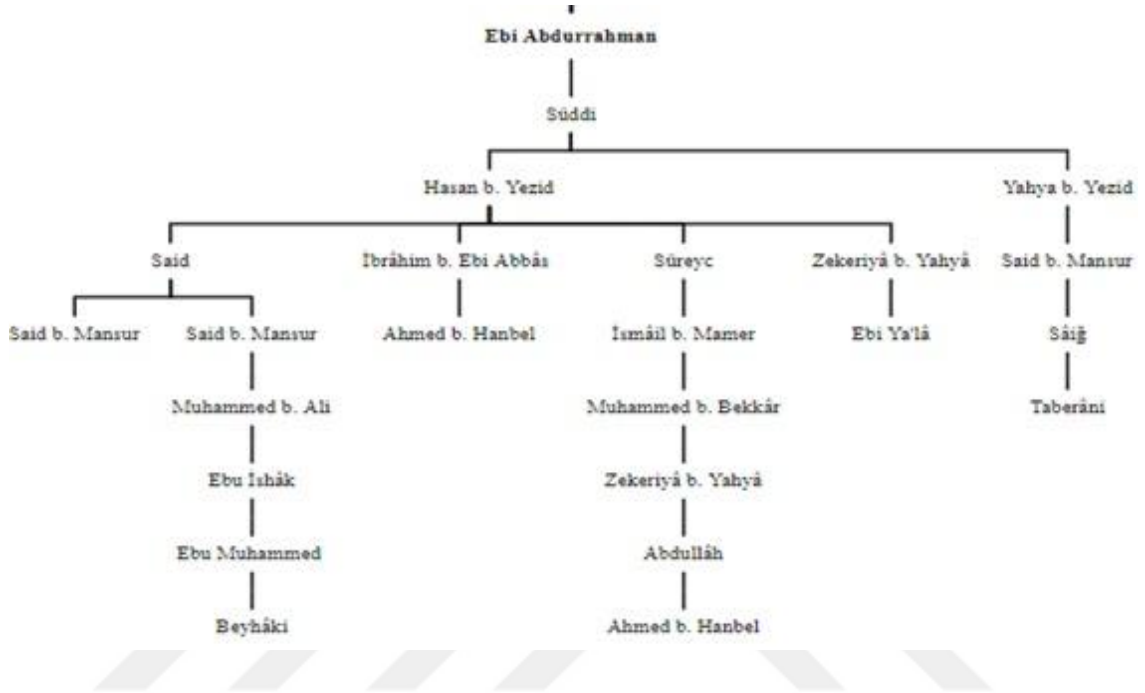
²⁰⁰ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, II, 184.

²⁰¹ Cürçânî, *el-Kâmil*, I, 466; İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 158; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, II, 184.

²⁰² Elbânî, *İrvâü'l-ğalîl*, III, 171.

Taberânî'nin eserine almış olduğu ravilerin sika, isnadın muttasıl olması ve konu ile ilgili rivayetin illel kitaplarında yer almadığı için problem bulunmamaktadır.

Şekil 6: Ebû Abdurrahman Tariki'nin İsnad Şeması.

1.2.3.3. Şa'bî Tariki

1. İbn Ebû Şeybe eserine Şa'bî kanalıyla gelen rivayeti Ali > Şa'bî > Eclah > Ali b. Müshir > İbn Ebû Şeybe şeklinde tahrir etmiştir.

İsnad zincirinde yer alan Eclah hakkında tenkit ifadeleri bulunmaktadır. **Eclah b. Abdullah (ö. 145/762)**, Yahyâ b. Maîn, onun *sika* ve adil bir ravi olduğunu genel olarak belirtirken, Nesâî, kendisini *zayıf* olarak nitelemiş ve görüşlerinin kötü olduğunu belirtmiştir. İbn Ebû Hâtim, hakkında hadislerinin yazılabileceğini fakat bu hadisler ile ihticac edilemeyeceğini belirtmiştir. Cüzekânî ise, onun *müftir* bir kimse olduğunu, Ukeylî'nin de onun Şiâ'dan birçok mütâbisi olmayan *muzdarib* hadis aktardığını nakletmiştir.²⁰³ İbn Hacer ise, Eclah'ın *sadûk* ve *şii* olduğunu söylemektedir.²⁰⁴ Eclah'ın zabtına yönelik tenkitlerin bulunduğu görülmektedir.

Hadisin isnadında yer alan Ali b. Müshir hakkında birtakım ifadeler bulunmaktadır. **Ali b. Müshir (189/804)**, Münekkittlerin hakkında genel görüşü *sika* olduğu şeklinde olmakla beraber, bazı garib rivayetler aktardığı söylenmiştir. Muhammed b. Sa'd, onun *sika* ve çok rivayette bulunduğunu belirtmiştir. İbn Hacer, Aclûnî, Zehebî, Ebû Hâtim, Ebû Zûr'a, Ahmed b. Hanbel ve Yahyâ b. Maîn ise *sika* olduğu şeklinde ifade kullanmışlardır.²⁰⁵ Ali b. Müshir'in güvenilirliği hakkında herhangi bir ihtilafa rastlanmamıştır. Dolayısıyla onun güvenilir bir ravi olduğu kanaatine ulaşılmaktadır.

Hz. Ali'nin vefat anı diye isimlendirdiğimiz bu rivayet hakkında alimler şu ifadeleri kullanmışlardır:

İbn Hacer, *Telhîsü'l-habîr* adlı eserinde, Beyhâkî'nin (ö. 458/1066) düşüncesinin aksine bu rivayetin meşhur ve sâbit bir rivayet olduğunu, Râfîî'nin *el-Emâli* adlı eserinde aktardığını belirtmiştir. Beyhâkî ise bu rivayetin zayıf olduğunu ifade etmiştir. İbn Hacer, Beyhâkî'nin neye göre bu rivayete zayıf dediğini açıklamadığını eklemiştir.²⁰⁶ Elbânî, bunun nedeninin belki de Beyhâkî'nin Nâciye'den rivayette bulunan Ebû İshâk'tan kaynaklanmış olabileceğini dile getirmiştir. Zira Ebû İshâk, ihtilâta uğramış bir ravidir.

²⁰³ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, II, 275; İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 98, İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, II, 346.

²⁰⁴ İbn Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 120.

²⁰⁵ İbn Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 705; Zehebî, *el-Kâşif*, III, 459; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VI, 204; Moğoltay b. Kılıç, *İkmâl*, IX, 376.

²⁰⁶ Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî İbn Hacer, *Telhîsü'l-habîr fî tahrîci ehâdisi'r-Râfiyyi'l-kebîr* (Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1989), II, 269.

Fakat rivayete baktığımızda, Nâciye'den, Süfyân es-Sevrî gibi insanların en güvenilir kişileri diye kabul ettikleri bir topluluk rivayette bulunduğu görülmektedir. Süfyân'ın, Nâciye'den olan rivayeti, onun ihtilâta uğramadan önce gerçekleşmiştir. Bu durumda ortaya atılabilecek olan işkâl giderilmiş olur. Dârekutnî, *el-İlel* adlı eserinde Hz. Ali'den gelen bu rivayetlerin tariklerini ve farklılaştıkları yerleri belirttikten sonra, Nâciye'den gelen rivayetin mahfûz olduğunu belirtmiştir.²⁰⁷ Aynı şekilde Gumârî de senedin sahih olduğunu belirtmiştir.²⁰⁸ Elbânî, *İrvâu'l-Ğalîl* adlı eserinde, Hz. Ali'den Nâciye b. Ka'b kanalıyla aktarılan rivayetlerin sahih olduğunu belirtmiş, ayrıca burada yer alan ravilerin tamamının sika olup, yalnızca Nâciye b. Ka'b dışında tamamının Şeyhayn'ın ricâlinen kimseler olduğunu belirtmiştir. Elbânî, bu hadisin ayrıca Ebû Abdurrahman ve Şa'bî kanalıyla gelen başka bir tarikinin olduğunu, Ebû Abdurrahman kanalıyla gelen hadisin hasen hükmünde olduğunu, Hasan dışında ricâlinin Müslim'in kitabına aldığı kimselerden oluştuğu ve Hasan'ın sadûk olup, vehimde bulunan bir kimse olduğunu eklemiştir. Şa'bî kanalıyla gelen hadisin mürsel olması bakımında bir başka zayıflık daha bulunmaktadır. Ayrıca isnadın da yer alan Eclah hakkında tenkit ifadeleri bulunmaktadır. Şa'bî'nin yer aldığı hadiste gelen "Erâ en Teğsilehu" ifadesi, önceki tariklerde gelen hadise muhaliftir.²⁰⁹

1.2.4. Miras Rivayeti

Çalışmamızın bu kısmında, Miras rivayeti olarak adlandırdığımız rivayetin, sahabe ravisi olan Üsâme b. Zeyd'den yayılan rivayetin tariklerinde yer alan ravilerin durumları incelenecektir. Bu rivayetlerin kronolojik olarak yer aldığı kitapların adları şu şekildedir:

1. Buhârî (ö. 256/870), *el-Câmiu's-sahîh*.²¹⁰
2. Müslim (ö. 261/874), *es-Sahîh*.²¹¹
3. Nesâî (ö. 303/915), *es-Sünenü'l-kübrâ*.²¹²

²⁰⁷ Ebû'l-Hasen Ali b. Ömer b. Ahmed ed-Dârekutnî, *el-İlelü'l-vâride fî'l-ehâdisi'n-nebeviyye* (Riyâd: Dâru Tibe, 1985), IV, 146.

²⁰⁸ Ebû'l-Feyz Ahmed b. Muhammed b. es-Siddîk el-Gumârî, *el-Hidâye fî tahrîci ehâdisi'l-bidâye* (Beyrut: Dârü Âlemi'l-Kütüb, 1987), IV, 298.

²⁰⁹ Elbânî, *İrvâu'l-Ğalîl*, III, 171.

²¹⁰ Buhârî, "Hac", 47.

²¹¹ Müslim, "İman", 24.

²¹² Nesâî, *Sünenü'l-kübra*, IV, s. 248.

4. Tahâvî (ö. 321/933), *Şerhu Meâni'l-âsâr*.²¹³
5. İbn Hibbân (ö. 354/967), *Sahîhu İbn Hibbân*.²¹⁴
6. Dârekutnî (ö. 385/995), *es-Sünen*.²¹⁵
7. Beyhakî (ö. 458/1065), *es-Sünenü'l-kübrâ*.²¹⁶

Konu ile ilgili rivayetin Buhârî'de geçen metni aşağıda görüleceği üzere şu şekildedir.

حَدَّثَنَا أَصْبَغُ قَالَ: أَخْبَرَنِي ابْنُ وَهْبٍ، عَنْ يُونُسَ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ حُسَيْنٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ عُثْمَانَ، عَنْ أُسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا «أَنَّهُ قَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَيْنَ تَنْزِلُ فِي دَارِكَ بِمَكَّةَ؟ فَقَالَ: وَهَلْ تَرَكَ عَقِيلٌ مِنْ رِبَاعٍ، أَوْ دُورٍ. وَكَانَ عَقِيلٌ وَرِثَ أَبَا طَالِبٍ هُوَ وَطَالِبٌ، وَلَمْ يَرِثْهُ جَعْفَرٌ وَلَا عَلِيٌّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا شَيْئًا، لِأَنَّهُمَا كَانَا مُسْلِمَيْنِ، وَكَانَ عَقِيلٌ وَطَالِبٌ كَافِرَيْنِ، فَكَانَ عَمْرُ بْنُ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَقُولُ: لَا يَرِثُ الْمُؤْمِنُ الْكَافِرَ

Üsâme b. Zeyd, Hz. Peygamber'e Mekke'de (hac için) nerede konaklayacaksınız dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber: “*Akîl, bir ev veya ribâ bırakmadı. Ebû Tâlib, Akîl ve Tâlib'e miras bırakmışken, Ali ve Ca'fer'e miras bırakmadı. Çünkü o ikisi müslümandı. Akîl ve Tâlib ise kafirdi. Hz. Ömer: “Müslüman bir kimse de kâfire mirasçı olamaz.”* demiştir.”²¹⁷

1.2.4.1. Üsâme b. Zeyd Tariki

1. Buhârî, el-Câmiu's-sahîh adlı eserine bu rivayeti Üsâme b. Zeyd > Amr b. Osmân > Alî b. Huseyn > İbn Şihâb > Yûnus > İbn Vehb > Asbağ > Buhârî isnadıyla tahrir etmiştir.

Senette yer alan Yûnus hakkında birtakım tenkitler yer almaktadır. **Yûnus b. Yezîd (ö. 159/775)**, münekkit alimlerin genel olarak tevsik ettiği görülmektedir. Zührî dışındaki kimselerden aktarmış olduğu rivayetlerde hata bulunduğundan dolayı eleştiriye maruz kalmıştır. Abdullah b. Mübârek, Yûnus'un kitabının sahih olduğunu belirtmiştir. Yûnus'un, Zührî'den aktardığı rivayetlerin sağlam olmasının nedeninin, Zührî'den rivayetleri alırken aynı şekilde yazmasından kaynaklandığını ifade etmiştir. Vekî', hıfzının kötü olduğunu söylemiştir. Abdurrahman b. Mehdî, kitabının sahih olduğunu; Muhammed b. Sa'd, bazen *münker* rivayetlerde bulunduğunu belirtmiştir. Yahyâ b. Maîn,

²¹³ Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-âsâr*, IV, s. 49.

²¹⁴ İbn Hibbân, *Sahîh*, XI, s. 552.

²¹⁵ Dârekutnî, *Sünen*, IV, s. 22.

²¹⁶ Beyhakî, *es-Süneni'l-kübrâ*, VI, s. 36.

²¹⁷ Buhârî, “Hac”, 1351.

Ahmed b. Hanbel, Alî b. Medînî, Zührî'den olan rivayetlerinin sağlam olduğunu ifade etmiştir. Nesâî, Zehebî, Ebû Zür'a, *sika* bir ravi olduğunu; İbn Hacer, Zührî'den rivayetlerinde problem olmayıp, Zührî dışındaki kimselerden rivayette bulunduğu hata yaptığını belirtmiştir.²¹⁸ Görüleceği üzere ravinin Zührî'den aktarmış olduğu rivayetlerde problem bulunmamaktadır.

2. Müslim *el-Câmi'* adlı eserine bu rivayeti Üsâme b. Zeyd > Amr b. Osmân > Alî b. Huseyn > İbn Şihâb > Yûnus b. Yezîd > İbn Vehb > Harmele b. Yahyâ > Ebû Tâhir > Müslim isnadı ile tahrir etmiştir.

Müslim'in eserine almış olduğu ravilerin *sika*, isnadın muttasıl olması ve konu ile ilgili rivayetin illel kitaplarında yer almadığı için problem bulunmamaktadır.

3. İbn Hibbân kitabına bu rivayeti Üsâme b. Zeyd > Amr b. Osmân > Alî b. Huseyn > İbn Şihâb > Yûnus > İbn Vehb > Harmele b. Yahyâ > İbn Kuteybe > İbn Hibbân isnadıyla yer vermiştir.

Müslim'in eserine almış olduğu ravilerin *sika*, isnadın muttasıl olması ve konu ile ilgili rivayetin illel kitaplarında yer almadığı için problem bulunmamaktadır.

4. Beyhâki bu rivayeti kitabına iki farklı isnadla almıştır. Bunlar sırasıyla:

Üsâme b. Zeyd > Amr b. Osmân > Ali b. Huseyn > İbn Şihâb > Yûnus > İbn Vehb > Harmele b. Yahyâ > Hasan b. Süfyân > Ebû Bekir b. Kureys > Muhammed b. Abdullah > Beyhâki

5. Üsâme > Amr b. Osmân > Ali b. Huseyn > İbn Şihâb > Yûnus > Abdullah b. Vehb > Harmele b. Yahyâ > Hasan b. Süfyân > Ebûbekir el-İsmâîlî > Ebû Amr el-Edîb > Beyhâki şeklindedir.

Raviler hakkında herhangi bir cerh ifadesine rastlanmamıştır. Ayrıca illel kitaplarında hakkında bir bilgiye ulaşılamamıştır. Bundan dolayı hadisin sıhhatine dair bir müşkil bulunmamaktadır.

6. Nesâî eserine bu rivayeti Üsâme b. Zeyd > Amr b. Osmân > Ali b. Huseyn > İbn Şihâb > Yûnus > İbn Vehb > Yûnus b. Abdu'l-a'la > Nesâî isnadıyla tahrir etmiştir.

Nesâî'nin eserine almış olduğu ravilerin *sika*, isnadın muttasıl olması ve konu ile ilgili rivayetin illel kitaplarında yer almadığı için problem bulunmamaktadır.

²¹⁸ İbn Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 1100; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, IX, 247; Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXXII, 551.

7. Dârekutnî eserine bu rivayeti Üsâme b. Zeyd > Amr b. Osmân > Alî b. Huseyn > İbn Şihâb > Yûnus > İbn Vehb > Bahr b. Nasr > Yûnus b. Abdu'l-a'la > Ebû Bekir > Dârekutnî isnadıyla tahrir etmiştir.

8. Tahâvî bu rivayeti eserine iki farklı isnad ile Üsâme > Amr b. Osmân > Alî b. Hüseyin > İbn Şihâb > Yûnus > Tahâvî

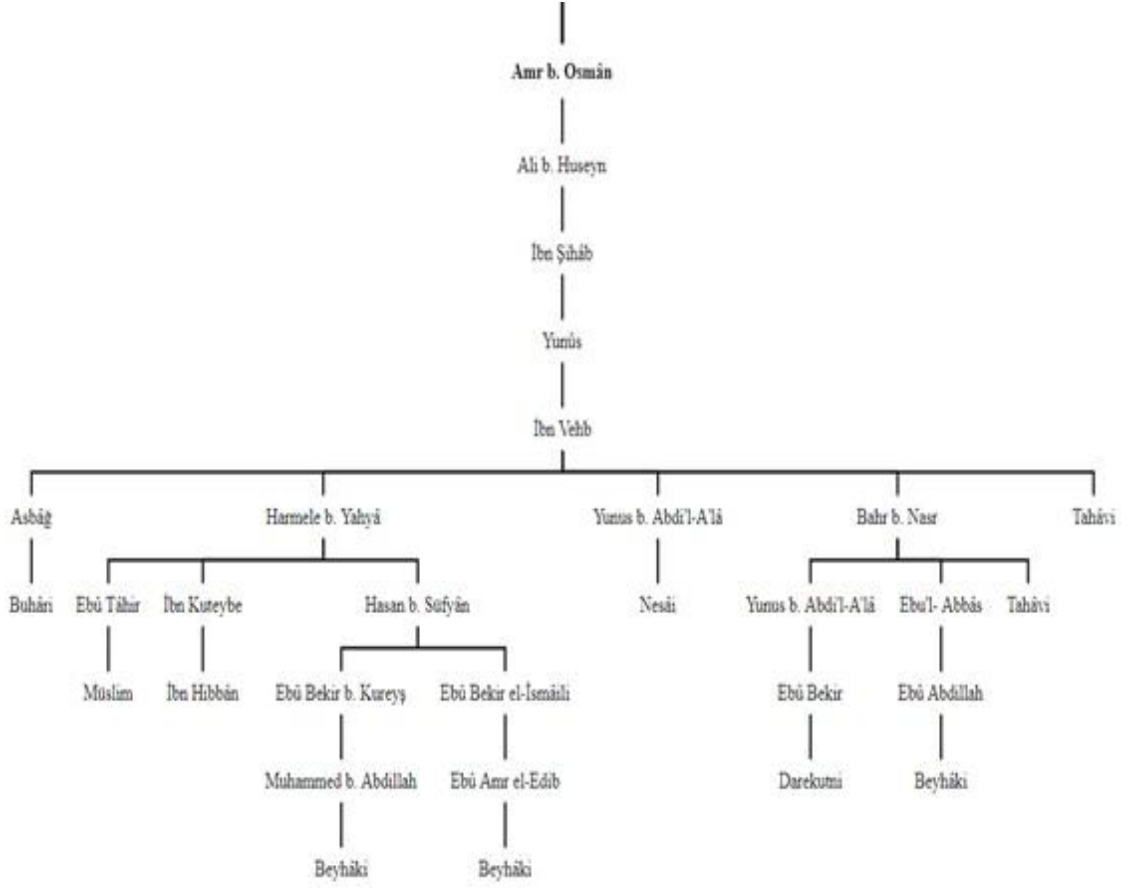
9. Üsâme > Amr b. Osmân > Alî b. Hüseyin > İbn Şihâb > Yûnus > Vehb > Bahr > Tahâvî kitabında yer vermiştir.

Dârekutnî, Tahâvî'nin eserine almış olduğu ravilerin sika, isnadın muttasıl olması ve konu ile ilgili rivayetin illel kitaplarında yer almadığı için problem bulunmamaktadır.

Miras hadisi hakkında gelen bu hadisin tüm tariklerinin İbn Vehb'den sonra yayıldığını görmekteyiz. Cûzekânî, bu hadislerin sahih olduğunu, Buhârî ve Müslim'in ittifak ederek bu hadisi eserinde yer verdiğini aktarmıştır.²¹⁹ Rivayetlerin medar ravisi olan İbn Vehb'in hocası Yûnus b. Yezîd hakkında tenkitler bulunmaktadır. Ancak Zührî'den aktarmış olduğu rivayetlerin sahih olduğuna dair münekkitlerin ifadesi olduğundan dolayı, aktarmış olduğu rivayetlerde bir sorun bulunmamaktadır. Konu ile gelen tüm rivayetlerle ilgili herhangi bir tenkit veya illet tespit edilememiştir. Bundan dolayı bu rivayetlerin sahih olduğu bellidir.

²¹⁹ Cûzekânî, *el-Ebâtîl ve'l-menâkir*, II, 199.

Şekil 7: Üsâme b. Zeyd Tariki'nin İsnad Şeması.

1.2.5. En Hafif Azabı Göreceğine Dair Rivayet

Çalışmanın bu bölümünde Nu'mân, Ebû Hüreyre, Ebû Saîd el-Hudrî ve İbn Abbas kanalıyla gelen rivayetin isnad analizi yapılacaktır. Bu rivayete baktığımız zaman on bir müellife ait yirmi altı rivayetin nakledildiğini görmekteyiz. Bu rivayetlerin yer aldığı kitaplar kronolojik olarak aşağıdaki şekildedir:

1. Ebû Dâvud et-Tayâlisî (204/820), *Müsnedü Ebû Dâvûd et-Tayâlisî*.²²⁰
2. İbn Ebû Şeybe (ö. 235/ 849), *el-Musannef*.²²¹
3. Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), *el-Müsned*.²²²
4. Buhârî (ö. 256/870), *el-Câmiu's-sahîh*.²²³
5. Müslim (ö. 261/874), *es-Sahîh*.²²⁴
6. Tirmizî (ö. 279/892), *el-Câmiu's-sahîh*.²²⁵
7. Bezzâr (ö. 292/905), *el-Müsned*.²²⁶
8. Nesâî (ö. 303/915), *es-Sünenü'l-kübrâ*.²²⁷
9. İbn Hibbân (ö. 354/967), *el-Müsnedü's-sahîh*.²²⁸
10. Taberânî (ö. 360/971), *el-Mu'cemu'l-avsât*.²²⁹
11. Hâkim en-Nîsâbü'rî (ö. 405/1014), *el-Müstedrek*.²³⁰

Buhârî *el-Câmi'us-sahîh* adlı eserinde rivayet şu şekildedir:

حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ: حَدَّثَنَا غُنْدَرٌ: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا إِسْحَاقَ قَالَ: سَمِعْتُ النُّعْمَانَ سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «إِنَّ أَهْلَ النَّارِ عَذَابًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ لَرَجُلٌ تَوَضَّعَ فِي أَخْمَصِ قَدَمَيْهِ جَمْرَةً يَغْلِي مِنْهَا دِمَاعُهُ

²²⁰ Ebû Dâvud et-Tayâlisî, *Müsnedü Ebû Dâvûd*, II, s. 145.

²²¹ İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, VII, s. 50.

²²² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VIII, 4184.

²²³ Buhârî, “Rikâk”, 51.

²²⁴ Müslim, “İman”, 213.

²²⁵ Tirmizî, “Sıfatu Cehennem”, 12.

²²⁶ Bezzâr, *Müsned*, VIII, s. 198.

²²⁷ Nesâî, *Sünenü'l-kübra*, I, s. 1059.

²²⁸ İbn Hibbân, *Sahîh*, XVI, s. 513.

²²⁹ Taberânî, *Mu'cemu'l-avsât*, VI, s. 232.

²³⁰ Hâkim en-Nîsâbü'rî, *el-Müstedrek*, IV, s. 581.

Nu'mân, Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu söyledi: “Azap bakımından cehennem ehlinin en az olanı ayak tabanına ateşten bir kor konulup beyni kaynayan adamdır.”²³¹

1.2.5.1. Nu'mân Tariki

1. Buhârî eserinde bu rivayeti Nu'mân > Ebû İshâk > Şu'be > Gunder > Muhammed b. Beşşâr > Buhârî isnadıyla almıştır.

İlk olarak ele alınacak ravi **Ebû İshâk'dır. (ö. 126/743)**, Münekkit alimler, *sika* olduğunu belirtmekle birlikte kendisinde teşeyyü' durumunun olduğunu ifade etmiştir. Ebû Hâtim, çok rivayette bulunan ve ricâl ilmine geniş vukufiyete sahip *sika* bir ravi olduğunu ifade etmiştir. Şa'bî, Ebû İshâk'a, “Sen benden daha hayırlı ve yaşça büyük bir kimsesin,” demiştir. Ma'n b. Abdilberr, tedlis yaptığını; Muğire b. Muksem ed-Dabbî, mezhebi görüşünün bozuk olduğunu ancak rivayet ettiklerinin doğru olduğunu belirtmiştir. Vehb b. Zem'a, Abdullah b. Mübârek'in Kûfe ehlinin hadisini Ebû İshâk ve A'meş'in ifsat ettiğine dair bir ifade kullandığını aktarmıştır. Yahyâ b. Maîn, Ahmed b. Hanbel, Aclûnî, Nesâî, *sika* demiştir. Cûzekânî, Ebû İshâk'ın Kûfe'nin önde gelen muhaddislerinden biri olduğunu söyledikten sonra, insanların tanımadığı kimselerden rivayet ettiği zaman tevakkuf etmenin en doğru yöntem olduğunu, zira selefin Hz. Peygamber'in sözünün hangisi olduğunu çok iyi bildiklerini ifade etmiştir. Bundan dolayı, insanların tanıdığı kimselerden rivayet ettiği zaman doğru sözlü olduğunu nakletmiştir. İbn Hacer, tedlis yapmakla meşhur, *sika* bir ravi olduğunu belirtmiştir.²³² Ebû İshâk'ın güvenilirliği hakkında herhangi bir ihtilafa rastlanmamıştır. Dolayısıyla onun güvenilir bir râvi olduğu kanaatine ulaşılmaktadır.

2. Müslim kitabına bu hadisi Nu'mân > Ebû İshâk > Şu'be > Muhammed b. Ca'fer > İbn Beşşâr ve Muhammed b. Müsenna > Müslim isnadıyla tahrir etmiştir.

Müslim'in eserine almış olduğu ravilerin *sika*, isnadın muttasıl olması ve konu ile ilgili rivayetin illel kitaplarında yer almadığı için problem bulunmamaktadır.

²³¹ İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, VII, s. 50; Ebû Dâvud et-Tayâlisi, *Müsnedü Ebû Dâvud*, II, s. 145; Abdurrezzâk, *Musannef*, IX, s. 288; Buhârî, “Rikâk”, 51.

²³² Moğoltay b. Kılıç, *İkmâl*, X, 203; Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXII, 202; Ebû Zür'a Veliyyüddin Ahmed b. Abdürrahim İbnü'l-İrâkî, *Tuhfetü't-tahsîl fî zikri ruvâti'l-merâsîl* (Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 1431), I, 383; İbn Keyyâl, *el-Kevâkibü'n-neyyirât*, I, 341.

3. Ahmed b. Hanbel bu hadisi Şu'be'den iki farklı isnad ile kitabına almıştır. Bunlar; Nu'mân b. Beşîr > Ebû İshâk > Şu'be > Yahyâ b. Saîd > Ahmed b. Hanbel isnadıyla kitabına almıştır.

Ahmed b. Hanbel'in eserine almış olduğu ravilerin sika, isnadın muttasıl olması ve konu ile ilgili rivayetin illel kitaplarında yer almadığı için problem bulunmamaktadır.

4. Nu'mân b. Beşîr > Ebû İshâk > Şu'be > Muhammed b. Ca'fer > Ahmed b. Hanbel şeklindedir. Burada yer alan raviler, Müslim'in ricalinde olup, sika kimselerdir.

5. Tirmîzî bu hadisi eserine Nu'mân b. Beşîr > Ebû İshâk > Şu'be > Vehb b. Cerir > Mahmûd b. Gaylân > Tirmîzî tarikiyle tahrir etmiştir.

Tirmîzî'nin eserine almış olduğu ravilerin sika, isnadın muttasıl olması ve konu ile ilgili rivayetin illel kitaplarında yer almadığı için problem bulunmamaktadır.

6. Taberânî eserine bu rivayeti Nu'mân b. Beşîr > Ebû İshâk > Şu'be > Amr b. Mezrûk > Dârun b. Süfyân > Taberânî isnadıyla tahrir etmiştir.

İsnad da yer alan Amr hakkında tenkitler yer almakla beraber, bu tenkitler isnadın sıhhat durumuna tesir etmemektedir. **Amr b. Mezrûk (ö. 224/838)**, Birtakım vehimleri bulunmakla birlikte genel olarak münekkit alimlerin tevsiki bulunmaktadır. Yahyâ b. el-Kattân, hadiste Mezrûk'un razı olunmayan bir kimse olduğunu; Muhammed b. Sa'd, *sika* ve Şu'be'den rivayetlerinin çok olduğunu ifade etmiştir. Ebû Zür'a, Ahmed b. Hanbel'e Alî b. Medîni'nin Amr hakkında cerh ifadeleri kullandığını söyleyince, Amr'ın *sâlih* bir kimse olduğunu, Ali'nin ne dediğini bilmediğini ifade etmiştir. Ebû Ubeydullah el-Hadânî, Ahmed b. Hanbel'in Amr hakkında söylenenleri araştırdığını ancak bunların aslının olmadığını belirtmiştir. Ebû Hâtim, Amr'ın *sika* olduğunu ve Şu'be'nin ashabı içerisinde ondan daha iyi hadis yazan kimsenin olmadığını söylemiştir.²³³ Dârekutnî, *sadûk*, vehminin çok olduğu; Hâkim, *seyyiü'l-hıfz* demiştir. İbn Adî, Ahmed b. Mahled'in Basra'da Amr'ın meclisinden daha kalabalık bir meclisin bulunmadığına dair ifadesini nakletmiş. İbn Hacer, *sika*, *fâdil* ve bazı evhamları olduğunu nakletmiştir.²³⁴

7. Ebû Dâvud et-Tayâlisî bu hadisi Nu'mân b. Beşîr > Ebû İshâk > Şu'be > Ebû Dâvud et-Tayâlisî şeklinde tahrir etmiştir.

²³³ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, VI, 263.

²³⁴ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, VI, 263; Mizzî, *Tehzibu'l-Kemâl*, XXII, 224.

Raviler sika olup, isnadda muttasıl olduğu için hadis sahihtir. Ayrıca ilel kitaplarında herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır.

8. Buhârî eserine bu rivayeti Nu'mân b. Beşîr > Ebû İshâk > İsrâîl > Abdullah b. Recâ > Buhârî isnadıyla tahrir etmiştir.

İlk olarak ele alınacak ravi **İsrâîl'dir (ö. 160/776)**, Yahyâ b. Maîn, İsrâîl'in sika olduğunu, Ebû Dâvud, Ahmed b. Hanbel'e İsrâîl bir hadiste teferrüd ettiği zaman onunla ihticac edilir mi? şeklinde sorduğu zaman kendisine İsrâîl'in *sebtü'l-hadîs*, sika olduğu yönünde bir karşılık vermiştir." Ahmed b. Hanbel'e, "Yûnus'un mu, yoksa İsrâîl'in mi Ebû İshâk'tan olan rivayetleri sana daha sevimlidir?" şeklinde sorulunca, kendisi "İsrâîl" cevabını vermiştir. Bunun nedeni olarak onun kitap sahibi bir kimse olduğu yönünde bir açıklamada bulunmuştur. Ebû Hâtim er-Râzî, İsrâîl *sikadır* ve Ebû İshâk'ın en *mutkin* ashabından bir tanesi olduğunu söylemiştir.²³⁵ İsrâîl'in güvenilirliği hakkında herhangi bir ihtilafa rastlanmamıştır. Dolayısıyla onun güvenilir bir ravi olduğu kanaatine ulaşılmaktadır.

Hadisin isnadında yer alan Abdullah b. Recâ hakkında tenkit bulunmaktadır. **Abdullah b. Recâ (ö. 218/833)**, Alî b. Medînî, Basra ehlinde Ebû Ömer el-Havzî ile Abdullah b. Recâ'nın adaleti hususunda icmâ oluştuğunu ifade etmiştir. Ebû Hâtim er-Râzî, sika; Fellâs ise *sadûk* olduğunu, ancak çok hatada bulunduğunu ve tashîflerde yaptığını aktarmıştır. İbn Hacer, *sadûk* ve az hata yaptığını, Ebû Zûr'a' ise İsrâîl'den rivayetlerinin sağlam olduğunu nakletmiştir.²³⁶ Ravinin İsrâîl'den aktarmış olduğu rivayetin problem olmadığı açıktır.

9. Taberânî, İsrâîl tariki ile gelen hadisi Nu'mân b. Beşîr > Ebû İshâk > İsrâîl > Esed b. Mûsâ > Ebû Yezîd el-Karâtîsî > Taberânî isnadıyla tahrir etmiştir.

Hadisin isnadında yer alan Esed b. Mûsâ hakkında tenkit bulunmaktadır. **Esed b. Mûsâ (ö. 212/827)**, Nâsîbî bir ravidir. Münekkitlerin değerlendirmeleri genel olarak *sadûk* bir ravi olduğu çerçevesinde olmakla beraber, bazen garip hadisler serdettiği belirtilmiştir. Ahmed b. Sâlih el-Mısrî, *sâhibü's-sünne*; Buhârî, *meşhûru'l-hadîs* ve *esedü's-sünne* olduğunu belirtmiştir. Aclûnî, Nesâî, Bezzâr, sika bir ravi olduğunu nakletmiştir. İbn Hazm, *münkirü'l-hadîs*, *zayîf* olduğunu ifade etmiştir. İbn Hacer, *sadûk*,

²³⁵ Cürcânî, *el-Kâmil*, II, 128; İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 133; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, II, 330; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 108; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, IX, 28; Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXXI, 121.

²³⁶ Zehebî, *el-Kâşif*, III, 122; Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XIV, 495; İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 332.

nâsibî ve bazen garip hadislerde aktardığını nakletmiştir.²³⁷ Esed b. Mûsâ'nın İsrâîl'den rivayeti sabit olduğu için herhangi bir sorun teşkil etmemektedir.

10. Hâkim en-Nîsâburî, el-Müstedrek adlı eserinde bu rivayeti Nu'mân > Ebû İshâk > İsrâîl > Abdullah b. Mûsâ > Saîd b. Mesûd > Ebu'l Abbâs > Hâkim şeklinde tahrir etmiştir.

İsnad da yer alan Abdullah hakkında birtakım tenkit yer almaktadır. **Abdullah b. Mûsâ (ö. 212/827)**, münekkit alimlerin tevsik ettiği Şîî bir ravidir. Muâviye b. Sâlih, Yahyâ b. Maîn'in kendilerine: "Ondan yazınız. Zira bizde yazdık." dediğini aktarmıştır. Osmân b. Ebû Şeybe, *sadûk, sika*, Süfyân'dan olan rivayetlerinin *muztarib* olduğunu belirtmiştir. Ebû Hâtim, *sadûk, sika* ve *husnû'l-hadîs* olduğunu belirtmiştir. Muhammed b. Sa'd, *sika, sadûk* bir ravidir. Şîî inanç ve amel ile ilgili aktarmış olduğunu rivayetlerin münker olduğu ve insanlar nezdinde bu rivayetlerin zayıf kabul edildiğini bildirilmiştir. Sâcî, *sadûk, teşeyyü'* olup, bazen aktardığı rivayetlerde aşırıya gidip münker rivayetlerde bulunduğunu nakletmiştir. İbn Hacer, "O, *sika* ve *şîî* bir ravidir" demiştir.²³⁸ Yukarıda belirtildiği üzere Şîî inanç ve amel ile aktardığı rivayetlerin problemli olduğu beyan edilmiştir. Bu hadis tam aksine Şîîlerin karşı çıktığı bir rivayet olması açısından dikkat çekicidir. Teşeyyü' ile itham edilen bir ravinin böyle bir hadisi aktarması Ehl-i Sünnet'in raviye ve rivayetlere olan yaklaşımını görmek açısından önemlidir.

11. Müslim kitabına A'meş tariki ile bu rivayeti Nu'mân > Ebû İshâk > A'meş > Ebû Usâme > Ebû Şeybe > Müslim şeklinde tahrir etmiştir.

Hadisin isnadında yer alan Ebû Usâme hakkında tenkit bulunmaktadır. **Ebû Usâme (ö. 200/815)**, münekkit alimler *sika* olduğu, rivayetleri ile ihticac edileceği hususunda ittifak etmiştir. Ancak bazen kendisinin tedlis yaptığını kaydetmiştir. Süfyân es-Sevrî, Kûfe'de ondan daha akıllı bir kimseyi görmediğini; Muhammed b. Sa'd, *sika, me'mûn, kesîru'l-hadîs, müdellis, sâhibu's-sünne* ifadelerini kullanmıştır. Aclûnî, İbn Hacer *sika* olduğunu ve bazen tedlis yaptığını aktarmıştır.²³⁹ Ebû Usâme'nin güvenilirliği hakkında herhangi bir ihtilafa rastlanmamıştır. Dolayısıyla onun güvenilir bir ravi olduğu kanaatine ulaşılmaktadır.

²³⁷ İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 133; Moğoltay b. Kılıç, *İkmâl*, II, 126.

²³⁸ İbn Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 645; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, V, 334; Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XIX, 164.

²³⁹ İbn Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 267; İbn Hacer, *Lisânu'l-Mizân*, IX, 288; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 313; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, III, 132.

12. Bezzâr kitabına bu rivayeti Nu'mân b. Beşîr > Ebû İshâk > A'meş > Ebû Usâme > Ahmed b. Sinân > Yûsuf b. Mûsâ > Bezzâr isnadıyla tahrir etmiştir.

Raviler sika olup, isnadda muttasıl olduğu için hadis sahihtir. Ayrıca illel kitaplarında herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır.

13. Taberânî eserine bu rivayeti Nu'mân b. Beşîr > Ebû İshâk > A'meş > Ebû Usâme > Ebûbekir b. Ebû Şeybe > Ubeyd b. Gannâm > Taberânî şeklinde tahrir etmiştir.

Raviler sika olup, isnadda muttasıl olduğu için hadis sahihtir. Ayrıca illel kitaplarında herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır.

14. Taberânî eserine bu rivayeti Nu'mân b. Beşîr > Ebû İshâk > Ravh b. Mûsâfir > Sâmit > Nasr b. Harîş > Hasan b. Alî > Taberânî isnadıyla tahrir etmiştir.

Hadisin isnadında yer alan Ravh b. Mûsâfir hakkında tenkit bulunmaktadır. **Ravh b. Mûsâfir (ö. 172/788)**, İbn Mübârek, hadislerini terk etmek gerektiğini bildirmiştir. Yahyâ b. Maîn, *sika* olmadığını, *zayıf* olup hadislerinin yazılmayacağını söylemiştir. Ahmed b. Hanbel hadislerinin terk edileceğini belirtmektedir. Nesâî, *sika* olmadığını, *zayıf*, *metrûku'l-hadis* olduğunu, Ebû Hâtim er-Râzî, *zayıf* olduğunu ve hadislerinin yazılmayacağını ifade etmiştir.²⁴⁰ Görüleceği üzere raviden kaynaklanan sorundan dolayı Taberânî'nin eserine almış olduğu bu rivayet zayıf konumunda düşmüştür.

15. Taberânî eserine Şerîk kanalıyla gelen bu rivayeti Nu'mân b. Beşîr > Ebû İshâk > Şerîk > İshâk b. Ezrâk > Temîm b. Müntasır > Mahmûd b. Muhammed > Taberânî isnadıyla tahrir etmiştir.

Raviler sika olup, isnadda muttasıl olduğu için hadis sahihtir. Ayrıca illel kitaplarında herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır.

1.2.5.2. Ebû Hüreyre Tariki

1. Bezzâr kitabına bu hadisi Ebû Hüreyre > Ebî > Muhammed b. Aclân > Yahyâ > Amr > Bezzâr isnadıyla tahrir etmiştir.

Muhammed b. Aclân (ö. 148/765) Müslim, onun rivayetlerini mütâbi kabilinden verip, kendisi ile ihticac etmediğini ifade etmiştir. Ukaylî, Nâfi'den olan rivayetlerinin

²⁴⁰ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, III, 496; Cürçânî, *el-Kâmil*, IV, 48; İbn Hacer, *Lisânu'l-Mizân*, III, 485.

muzdârib olduğunu, Ahmed b. Hanbel, Ebû Hâtim, Nesâî ise sika olduğunu belirtmiştir. İbn Hacer, Tâbiînün küçüklerinden olup, Mâlik'in şeyhlerinden bir tanesi olduğunu, sadûk bir kimse olup, Ebû Hüreyre'den olan rivayetlerinde hata yaptığını belirtmiştir.²⁴¹

2. Hâkim en-Nîsâbûrî, bu rivayeti Ebû Hüreyre > Ebî > Muhammed b. Aclân > Safvân b. İisâ > Bekkâr b. Kuteybe > Ebu'l Abbâs > Hâkim isnadıyla tahrir etmiştir.

Raviler sika olup, isnadda muttasıl olduğu için hadis sahihtir. Ayrıca illel kitaplarında herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır.

1.2.5.3. Ebû Saîd el-Hudrî Tariki

1. Ahmed b. Hanbel, bu rivayeti el-Müsned adlı eserinde Ebû Saîd el-Hudrî > Ebû Nadra > Saîd el-Cerîrî > Hammâd > Affân > Ahmed b. Hanbel isnadıyla tahrir etmiştir.

Raviler sika, senet muttasıl olup, illel kitaplarında herhangi bir bilgiye rastlanmadığından dolayı rivayetin sahih olduğu açıktır.

2. Hâkim en-Nîsâburî, el-Müstedrek adlı eserinde Ebû Saîd > Ebî Nadra > Saîd el-Cerîrî > Hammâd b. Seleme > Haccâc b. Minhâl > Alî b. Abdi'l-Azîz > Ebûbekir b. İshâk > Hâkim isnadı ile kitabına almıştır.

Hadisin isnadında yer alan Saîd hakkında tenkit bulunmaktadır. **Saîd el-Cerîrî (ö. 144/761)**, Nesâî, ihtilattan sonraki olan rivayetlerin kabul edilmeyeceğini belirtmiştir. Ebû Hâtim, ihtilattan önceki rivayetlerinin güzel olduğu yönünde bir ifade kullanmıştır. İbn Hacer, sikâ olup vefat etmeden üç yıl öncesinde ihtilata uğradığını belirtmiştir.²⁴² Aynı şekilde Zehebî, İbn Halfûn, İbn Şâhîn, İbn Adî, İbn Hibbân, sikâ olduğunu açıklamıştır.²⁴³ Saîd'in bu rivayeti ihtilattan sonra naklettiğine dair bilgiye rastlanmamıştır.

1.2.5.4. İbn Abbas Tariki

²⁴¹ İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 646; İbn Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 877; Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXVI, 101; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VIII, 49.

²⁴² İbn Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, I, 374.

²⁴³ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, I, 4; Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, X, 338; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 472.

1. Ahmed b. Hanbel kitabına bu rivayeti İbn Abbas > Ebû Osmân en-Nehdî > Sâbit > Hammâd > Affân > Ahmed b. Hanbel isnadıyla tahrir etmiştir.

2. Ahmed b. Hanbel bu rivayeti İbn Abbas > Ebû Osmân en-Nehdi > Sâbit el-Bünâni > Hammâd b. Seleme > Affân > Hasan > Ahmed b. Hanbel isnadıyla almıştır.

Raviler sika, senet muttasıl olup, illel kitaplarında herhangi bir bilgiye rastlanmadığından dolayı rivayetin sahih olduğu açıktır.

3. İbn Ebû Şeybe el-Musannef adlı eserinde bu rivayeti İbn Abbas > Ebû Osmân en-Nehdi > Sâbit b. Eslem > Hammâd b. Seleme > Affân > İbn Ebû Şeybe isnadıyla tahrir etmiştir. Daha önce buradaki raviler ele alındığı için tekrardan incelenmeyecektir.

1.2.5.5. İkrime Tariki

1. Abdürrezzâk eserine bu rivayeti *İkrime > İsmâil b. Ebî Saîd > Ma'mer > Abdurrezzâk* isnadıyla yer vermiştir.

Hadisin isnadında yer alan İkrime hakkında tenkit ifadeleri yer almaktadır. **İkrime (ö. 105/723)**, Köken bakımından Mağrib bölgesinden olup, Berberî bir aliye mensuptur. Abdullah b. Abbas'a valilik yaptığı dönemde köle olarak verilmiştir. Ancak ölümünden sonra oğlu onu satmak isteyince, İkrime, "Babanın ilmini mi insanlara satacaksın?" şeklinde bir söylemde bulunmuş ve bu isteğinden vazgeçip onu satmamıştır. İbn Abbas'ın kırk yıl boyunca ona ilmi müktesebatını aktardığı kaynaklarda yer almaktadır. Sahabenin önde gelenlerinden ilim tahsil etme imkanı bulmuştur. Münekkit alimlerin onu tevsik ettikleri açıkça görülmektedir. Nitekim Ebû Hâtim, *sika* olduğunu, Şa'bî, Allah'ın kitabını İkrime'den daha iyi bilen kimsenin kalmadığını, Atâ b. Ebî Rebâh (ö. 114/732), onun İbazi olduğunu ifade etmiştir. Ahmed b. Hanbel onun Sufriyye ekolünden olduğunu nakletmiştir. Mervezî (ö. 292/905), Ahmed b. Hanbel'e İkrime'nin hadisleri ile ihticac ediliş edilmeyeceğini sorduğunda, edilebileceğine yönelik bir yanıt aldığını belirtmiştir. Aclûnî, *sika*, tabîinden bir alim ve insanların onu Harûriye ekolüne mensup olmasından dolayı cerh ettiğini aktarmıştır. Nesâî ve İbn Hacer, *sika* bir ravi olarak nitelemiştir. Ebû Hâtim, onun *sika* bir ravi olduğunu kabul etmekle birlikte rivayetleri ile ihticac edebilmek için *sika* bir kimseden rivayet etmesi gerektiği şeklinde bir şarta bağlamıştır. Yahyâ b. Maîn ve Saîd b. Müseyyib, İkrime'nin rivayetlerinin kabule şayan olmamasının sebebinin, itikadi inancından kaynaklandığını belirtmiştir. Sonuç olarak, ravinin tevsikini

zedeleyici bir cerh ifadesi yoktur. Ancak eleştiriler, onun itikadi görüşlerinden dolayı neşet etmiştir.²⁴⁴

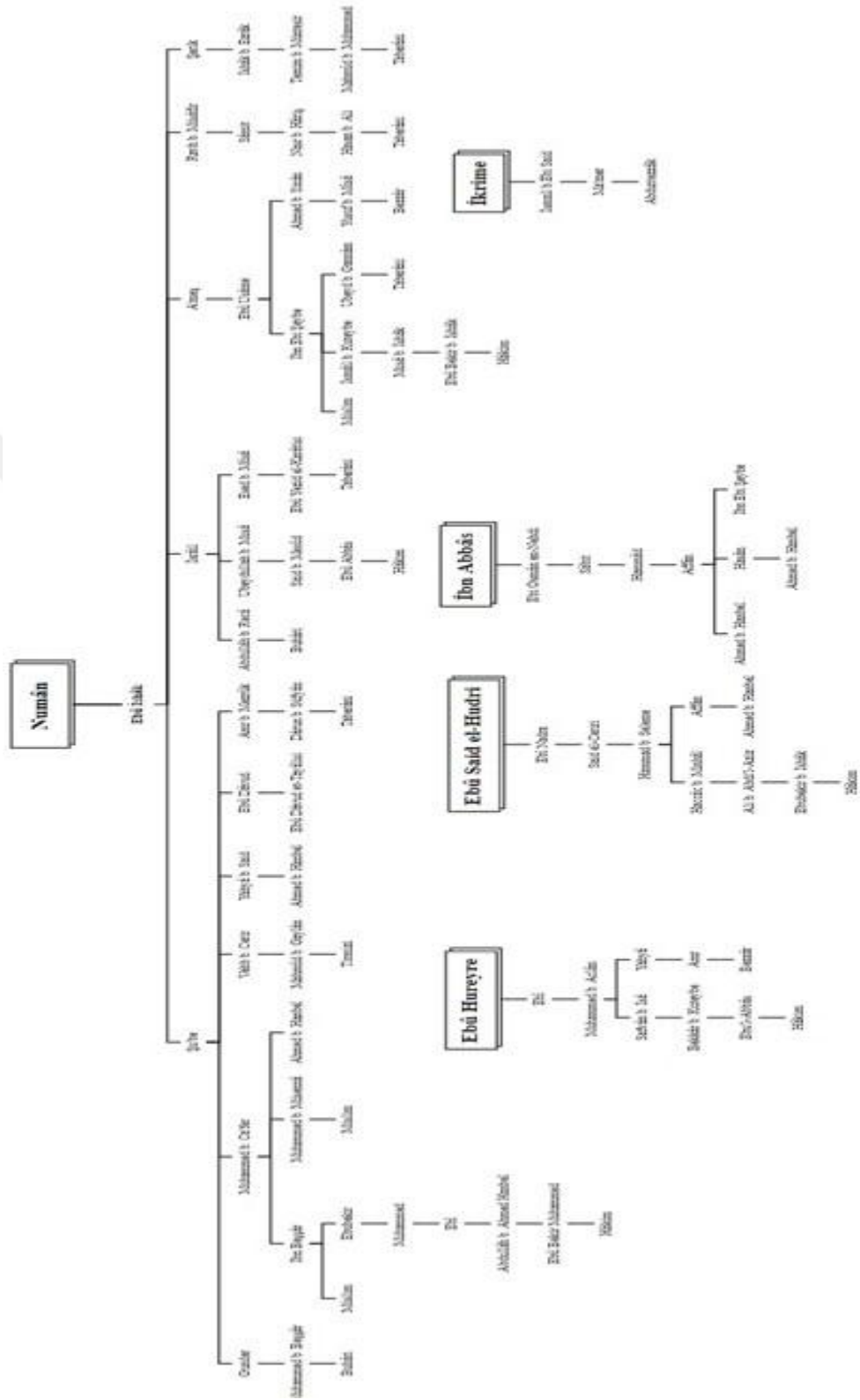
En hafif azap rivayeti hakkında Şerîf Hicâzî, Numân b. Beşîr tarikiyle gelen rivayetin merfû ve sahih olduğunu belirtmiştir. Ayrıca bu rivayeti birçok kimsenin naklettiğini belirtmiştir.²⁴⁵ Elbânî, Hâkim ve Ahmed b. Hanbel'in Muhammed b. Aclân > Aclân > Ebû Hüreyre tariki ile eserlerine aldıkları rivayetin, Müslim'in şartına göre sahih olduğunu, Zehebî'nin de buna muvafakat gösterdiğini ifade etmiştir. Nu'mân b. Beşîr ve İbn Abbas kanalından gelen rivayetlerin sahih olup, Buhârî ve Müslim'in kitaplarında yer verdiğini nakletmiştir.²⁴⁶ Şerîf Hicâzî, Ebû İshâk es-Sebî > Nu'mân b. Beşîr tariki ile gelen rivayetin merfû ve sahih olduğunu söylemiştir. Ayrıca, bu hadisin birçok sahabeden gelen şevâhid türü rivayetlerinin olduğunu nakletmiştir.²⁴⁷ Ebû Saîd el-Hudrî tariki ile gelen rivayetlerde ise ravilerin sika, isnadın muttasıl olup illet ve muhalefete dair herhangi bir ifade bulunmadığı için sıhhati hususunda bir problem bulunmamaktadır.

²⁴⁴ İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 134; İbnü'l-İrâkî, *Tuhfetü't-tahsîl*, I, 357.

²⁴⁵ Ebû İshâk Muhammed Şerîf, *el-Munîha bisilsiletü'l-ehâdîsi's-sahîha* (Mısır: Dâru İbn Abbâs, 1436), I, 291.

²⁴⁶ Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdîsi's-sahîha*, IV, 246-47.

²⁴⁷ Şerîf, *el-Munîha*, I, 291.

II. BÖLÜM:

EHL-İ SÜNNET KAYNAKLARINDA EBÛ TÂLİB'İN İMANI MESELESİ

Hız. Peygamber'in amcası ile ilgili Ehl-i sünnet kaynaklarında imanına dair pek çok rivayet bulunmaktadır. Bu kaynaklarda imansız öldüğüne dair yer alan rivayetlerin, Buhârî ve Müslim'in *el-Câmi'* adlı eserinde yer alması konunun önemini ortaya koymaktadır. Ebû Tâlib'in imanlı öldüğüne dair Hız. Abbas tariki ile gelen ve hakkında tartışmaların olduğu rivayet öne çıkmaktadır. Nitekim bu rivayet üzerinden Şiî çevreler başta olmak üzere birtakım Ehl-i Sünnet alimi konu hakkında muhaddislerin genel kanaatinin dışına çıkmıştır. Ebû Tâlib ile ilgili rivayetleri değerlendiren hadis şârihlerinin ortak noktası onun iman etmiş olmadığı yönündedir.

Bu bölümde öncelikle hadis kaynakları dışında Ebû Tâlib'in iman üzere öldüğüne delalet eden Ehl-i sünnet eserlerinde geçen rivayetler ele alınacak. Ardından ilk bölümde incelemiş olduğumuz Ebû Tâlib'in imanı ile ilgili hadis kaynaklarında geçen rivayetler zikredildikten sonra bununla ilgili klasik hadis şerhleri başta olmak üzere konu ile alakalı olan bilgileri göz önünde bulundurularak değerlendirilecektir.

2.1. İman Ettiğini Gösteren Rivayetler

2.1.1. Şefaât Hadisi

Ehl-i sünnet kaynaklarında Ebû Tâlib'in imanı konusunda birtakım rivayetler bulunmaktadır. Tezin bu bölümünde ilgili rivayetler zikredildikten sonra ele alınacaktır.

وَأَخْبَرَنَا أَبُو نُعَيْمٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ فَارِسٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي خَطَّابُ بْنُ عَبْدِ الدَّائِمِ الْأَرَسُوفِيِّ بِهَا، قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ الْمُبَارَكِ، عَنْ شَرِيكِ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ لَيْثٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: شَفَعْتُ فِي هَؤُلَاءِ النَّفَرِ، فِي أَبِي، وَعَمِّي أَبِي طَالِبٍ، وَأَخِي مِنَ الرِّضَاعَةِ يَعْنِي ابْنَ السَّعْدِيَّةِ؛ لِيَكُونُوا مِنْ بَعْدِ الْبَغْتِ هَبَاءً²⁴⁸

²⁴⁸ Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, thk. Beşşar Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 2002), IV, 271.

İbn Abbas > Mücâhid > Leys > Mansûr > Şerîk > Yahyâ b. Mübârek > Hattâb b. Abdüddâim > Muhammed b. Fâris > Ebû Nuaym

İbn Abbas, Hz. Peygamber'in: “Ba's'dan²⁴⁹ sonra babam, amcam Ebû Tâlib ve sût kardeşim İbn Sa'diyye yok olsunlar diye onlara şefa'at ettim.” şeklinde söylediğini işittim, demiştir.

Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463/1071), rivayetin batıl olduğunu, hadisin isnadında yer alan ravilerden Hattâb'ın zayıf, Yahyâ b. Mübârek'in meçhul, Hattâb'ın Yahyâ'dan aktırdığı rivayetlerin münker olduğunu, Mansûr b. Mu'temir'in rivayetin ise Leys b. Ebî Eslem'den sabit olmadığını belirtmiştir.²⁵⁰

Bu rivayetle ilgili olarak Cüzekânî, batıl ve aslının olmadığını, Leys'in hadis rivayetinde zayıf bir ravi olup, Mansûr'un kendisinden rivayette bulunmadığını söylemiştir. Ayrıca Mansûr'un zayıflığından dolayı kendisinden rivayette bulunulmaması gerektiğini belirtmiştir. Ebû Nuaym, râfizî ve gâlî görüşlere mensup kişilerin olmasından dolayı hadisin zayıf olduğunu yönünde ifade kullanmıştır.²⁵¹

Süyûtî (ö. 911/1505), İbn Arrâk (ö. 963/1556), Tâhir el-Fettenî (ö. 986/1578), Şevkânî (ö. 1250/1834) aynı şekilde bu rivayetin batıl olduğunu belirtmiştir.²⁵² Görüleceği üzere, bu rivayetin mevzu olduğu hususunda bir ittifak bulunmaktadır. Bundan dolayı, bu rivayet Ebû Tâlib'in imanına dair ileri sürülmesi mümkün değildir.

2.1.2. Şehâdet Hadîsi

أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللَّهِ الْحَافِظُ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو الْعَبَّاسِ مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ الْجَبَّارِ، قَالَ: حَدَّثَنَا يُونُسُ بْنُ بُكَيْرٍ، عَنْ ابْنِ إِسْحَاقَ، قَالَ: حَدَّثَنِي الْعَبَّاسُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَعْبُدٍ، عَنْ بَعْضِ أَهْلِهِ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: «لَمَّا أَتَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ أَبَا طَالِبٍ فِي مَرْضَاهُ فَقَالَ لَهُ: أَيُّ عَمٍّ قُلْنَا لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ أَسْتَجِلُّ لَكَ بِهَا الشَّفَاعَةَ [يَوْمَ الْقِيَامَةِ] فَقَالَ: يَا ابْنَ أَخِي [وَاللَّهِ] لَوْلَا أَنْ تَكُونَ سُبَّةً عَلَيْكَ وَعَلَى أَهْلِ بَيْتِكَ مِنْ بَعْدِي يَرَوْنَ أَنِّي قُلْتُهَا

²⁴⁹ Yusuf Şevki Yavuz, “BA'S”, TDV, 1992, s. 198-200.

²⁵⁰ Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, IV, 272.

²⁵¹ Cüzekânî, *el-Ebâtîl ve'l-menâkir*, I, 390-91; İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzûât*, I, 284-86.

²⁵² Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfiî, *el-Leâli'l-Masnûa* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1996), I, 247; Ebû'l-Hasen Nûruddîn (Sa'düddîn) Alî b. Muhammed b. Alî ed-Dımaşkî el-Hicâzî el-Kinânî İbn Arrâk, *Tenzihü's-şer'îati'l-merfûa ani'l-ahbâri's-şen'îati'l-mevzûa* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1399), I, 322; Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed eş-Şevkânî, *el-Fevâidu'l-mecmûa fî ehâdîsi'l-mevzûa* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1431), s. 323.

جَزَعًا حِينَ نَزَلَ بِهِ الْمَوْتُ لَقُلْتُهَا- لَا أَقُولُهَا إِلَّا لِأَسْرَكَ بِهَا- فَلَمَّا ثَقُلَ أَبُو طَالِبٍ رُبِّي يُحَرِّكُ شَفَتَيْهِ فَأَصْغَى إِلَيْهِ الْعَبَّاسُ لِيَسْتَمَعَ قَوْلَهُ فَرَجَعَ الْعَبَّاسُ عَنْهُ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ قَدْ وَاللَّهِ قَالَ الْكَلِمَةَ الَّتِي سَأَلْتَهُ، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ لَمْ أَسْمَعْ

İbn Abbas > Bir yakını (Ba'zı ehlihî) > Abbas b. Abdullah > İbn İshâk > Yûnus b. Bûkeyr > Ahmed b. Abdulcebbâr > Ebû'l Abbâs > Ebû Abdullah

Hz. Peygamber, Ebû Tâlib hastalandığı zaman kendisine gelip: “*Ey Amca! Lâ ilahe illallah de ki kıyamet günü sana şefaati helal olsun*” dedi. Bunun üzerine amcası: “*Ey kardeşimin oğlu, benden sonra sana ve ehline kötü bir söz olmasaydı ve benim ölüm korkusundan dolayı bu sözü söylediğimi düşünmeselerdi seni sevindirmek için elbette bu sözü söyledim*” dedi. Ebû Tâlib’in durumu ağırlaşınca, dudaklarını hareket ettirdiği görünüyordu. Bunun üzerine Abbas, onun söylediğini işitmek için ona doğru eğildi, sonrasında Hz. Peygamber’in yanına dönerek “*Ey Allah’ın Resûlü, Allah’a yemin olsun ki o, istemiş olduğun kelimeyi söyledi*” dedi. Hz. Peygamber ona karşılık olarak: “*Ben işitmedim.*” diye karşılık verdi.²⁵³

Beyhakî, bu hadisin isnadının munkatı’ olduğunu, Hz. Abbas’ın o vakitte henüz müslüman olmadığını aktarmıştır. Müslüman olduktan sonra Hz. Peygamber’e Ebû Tâlib’in durumu hakkında sorduğu zaman, Hz. Peygamber’in ona Dahdâh hadisini rivayet ettiğini nakletmiştir.²⁵⁴ İbn Asâkir, bu rivayetin isnadında meçhul birtakım ravilerin bulunduğu, Ebû Talib’in kafir olarak vefat ettiğine dair sahih rivayetlerin mevcut olduğunu belirtmiştir.²⁵⁵

Zehebî, konu ile ilgili hadis hakkında daha ayrıntılı bir tenkitte bulunmaktadır. Hadiste meçhul kimsenin olmasından dolayı zayıf olduğu yönünde hükümde bulunmuştur. Hz. Abbas kanalıyla aktarılan bu hadisi, şayet sahih olduğunu kabul edecek olursak, Hz. Abbas’ın müslüman olduktan sonra Hz. Peygamber’e kardeşinin durumu hakkında soru sormasının anlamsız olduğunu belirtmiştir. Zehebî, bu rivayeti Râfîzîlerin uydurduğunu dile getirmiştir.²⁵⁶ İbn Hacer, Râfîzîlerin Ebû Tâlib’in müslüman olduğu hususunda görüş birliğinde olduğunu, bu görüşlerini destekleyen rivayetler arasında bu

²⁵³ Beyhakî, *Delâilü'n-nübüvve*, II, 346; İbn İshâk, *es-Sîre*, s. 238; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, I, 265.

²⁵⁴ Beyhakî, *Delâilü'n-nübüvve*, II, 346.

²⁵⁵ İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, LXVI, 331.

²⁵⁶ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, I, 194.

rivayeti de zikrettiklerini aktarmıştır.²⁵⁷ Moritanyalı hadis alimi Ahmed el-Cekenî eş-Şinkîti (ö. 1878/1944),²⁵⁸ hadisin isnadında cehâlet ve vehimlerde bulunan ravilerin bulunduğunu belirtmiştir. Cehâlet, hadisin isnadın da yer alan “(ehlinden bazıları)” ifadesinden kaynaklanmaktadır. Bu sayılan nedenlerden dolayı hadisin geçersiz olması için yeterli olacağını, ayrıca önceki ulemanın belirttiği gibi bu hadisin sahih olarak Saîd b. Müseyyib > Müseyyib b. Hazn kanalıyla gelen hadise muarız olduğunu belirtmiştir. Zira bu kanal ile gelen hadis sıhhat açısından en sahih olanıdır.²⁵⁹ Sonuç olarak bu hadisin ciddi problemler taşıdığını ve çok zayıf olduğunu söylemek mümkündür.

2.1.3. Ebû Tâlib’e Şefaât Hadisi

أَخْبَرَنَا أَبُو الْحَارِثِ أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنُ عُمَارَةَ بْنِ أَبِي الْخَطَّابِ اللَّيْثِيُّ، وَمُحَمَّدُ بْنُ هَارُونَ بْنِ شُعَيْبِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَا: أَنْبَأَ أَبُو عَبْدِ الْمَلِكِ أَحْمَدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الْقُرَشِيُّ، ثنا أَبُو سُلَيْمَانَ أَيُّوبُ الْمُكْتَبِيُّ، ثنا الْوَلِيدُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ شَفَعْتُ لِأَبِي وَأُمِّي وَعَمِّي أَبُو طَالِبٍ وَأَخِي لِي كَانَ فِي الْجَاهِلِيَّةِ» الْوَلِيدُ بْنُ سَلَمَةَ مُنْكَرُ الْحَدِيثِ "

Ebû'l-Hâris Ahmed b. Muhammed > Muhammed b. Hârûn > Ebû Abdülmelik b. İbrâhîm > Ebû Süleymân > Velîd b. Seleme > Ubeydullah b. Ömer > Nâfi' > İbn Ömer > Hz. Peygamber

Hiz. Peygamber şöyle dedi: “Kıyamet günü olduğu zaman babam, annem, amcam Ebû Tâlib ve Câhiliyye dönemindeki kardeşime şefaât edeceğim.”²⁶⁰

Ebû Temmâm er-Râzî (ö. 414/1023), hadisi aktarmasının ardından hadisin isnadında yer alan el-Velîd b. Seleme'nin *münkeru'l-hadîs* olduğunu belirtmiştir. İbn Arrak, Velîd'in *kezzâb* bir ravi olup, bu rivayeti uydurduğunu söylemiştir.²⁶¹

2.1.4. Ebû Bekir Rivayeti

²⁵⁷ İbn Hacer, *el-İsâbe*, VII, 198.

²⁵⁸ Mehmet Özşenel, “Şinkîti, Habîbullah” *TDV*, 39, 173-74.

²⁵⁹ Ebû'l-Mevâhib Muhammed Habîbullah b. Abdillâh b. Ahmed Mâye'bâ el-Cekenî eş-Şinkîti *Kevseru'l-meânî fî keşfi habâyâ Sahîh-i Buhârî* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1995), X, 335.

²⁶⁰ Ebû'l-Kâsım Temmâm b. Muhammed b. Abdillâh el-Becelî er-Râzî ed-Dımaşkî, *el-Fevâid* (Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 1412), II, 45.

²⁶¹ İbn Arrâk, *Tenzîhü's-şerîa*, I, 322.

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مَعْمَرٍ، حَدَّثَنَا بَهْلُولُ بْنُ مَوْرُقٍ، حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ عُبَيْدَةَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ دِينَارٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: جَاءَ أَبُو بَكْرٍ رَحِمَهُ اللَّهُ عَلَيْهِ بِأَبِي قُحَافَةَ يَقُودُهُ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شَيْخًا أَعْمَى يَوْمَ فَتَحَ مَكَّةَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَلَا تَرَكَتَ الشَّيْخَ حَتَّى تَأْتِيَهُ؟ قَالَ: أَرَدْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَنْ يَأْجُرَهُ اللَّهُ أَمَا وَالَّذِي بَعَثَكَ بِالْحَقِّ لَأَنَا كُنْتُ أَشَدَّ فَرَحًا بِإِسْلَامِ أَبِي طَالِبٍ مِنِّي بِإِسْلَامِ أَبِي أَلْتَمَسُ بِذَلِكَ فُرَّةَ عَيْنِكَ قَالَ: صَدَقْتَ. وَهَذَا الْحَدِيثُ لَا نَعْلَمُهُ يَرَوِي بِهِذَا اللَّفْظِ إِلَّا بِهَذَا الْإِسْنَادِ وَمُوسَى بْنُ عُبَيْدَةَ أَحَدُ الْعَبَادِ وَلَمْ يَكُنْ حَافِظًا لِلْحَدِيثِ لِنَشَاغِلِهِ بِالْعِبَادَةِ فِيمَا نَرَى وَاللَّهُ أَعْلَمُ

Muhammed b. Ma'mer > Behlûl b. Mûrek > Mûsâ b. Ubeyde > Abdullah b. Dînâr
> İbn Ömer

İbn Ömer şöyle dedi: Ebû Bekir babası Ebû Kuhafa'yı getirip Resûlullah'ın huzuruna çıkardı. O, Mekke'nin fethedildiği gün gözleri kör olan yaşlı bir adamdı. Hz. Peygamber bunun üzerine: “Biz ona gelinceye kadar yaşlı olan babanı bıraksaydın ya?” dedi. Bunun üzerine Hz. Ebubekir: “Ey Allah'ın Resulü, ben Allah'tan ona mükafat vermesini istedim. Seni hak ile gönderen Allah'a yemin ederim ki, ben kendi adıma Ebû Tâlib'in İslam'a girmesini, babamın İslam'a girmesinden daha çok istedim. Ben bununla senin rızanı arıyorum.” dedi. Hz. Peygamber, “Doğru söyledin.” diye karşılık verdi.²⁶²

Bezzâr, hadisi aktardıktan sonra, bu rivayette yer alan أَبِي طَالِبٍ ifadesinin bu isnad dışında bu lafızla rivayet edildiğini bilmiyorum, demiştir. Hadisin isnadında yer alan Mûsâ b. Ubeyde'nin ibadete olan düşkünlüğünden dolayı zabt açısından birtakım problemlerinin olduğunu belirtmiştir. Tespitlerimize göre, bu rivayetin İbn Abbas tariki ile gelen başka bir formu da bulunmaktadır. Nesâî üzerine şerh yazan Vellevî (ö. 1366/1946), bu hadisle ilgili olarak İbn Abbas tariki ile aktarılan rivayetin senedinin de problemlili olduğunu belirtmiştir. Zira rivayetin senedinde vehimde bulunan râviler yer almaktadır. Bunun dışında, rivayette belirtilen lafızla kastedilenin, Ebû Tâlib'in imanını ispat etmek için olmadığını belirtmiştir. Şinkîfî, bu hadisin Râfizilerin iddia ettiklerinin aksine olduğunu belirtmiştir.

2.1.5. İman Ettiğine Dair İleri Sürülen Şiir

ودعوتني وعلمت أنك صادق ... ولقد صدقت فكنت قبل أمينا

²⁶² Ebû'l-Mehâsin Cemâlüddîn Yûsuf b. Tağrîberdî el-Atâbekî el-Yeşbugavî ez-Zâhirî, *en-Nücümü'z-zâhire fî mülûki Mısır ve'l-Kâhire* (Mısır: Vezâretü's-Sekâfe ve'l-İrşâd el-Kavmî, 1431), I, 106.

ولقد علمت بأن دين محمد ... من خير أديان البرية دينا

Beni çağırdın, ben biliyorum ki sen doğru söyleyen birisisin.

Sen emin olarak nitelenmeden önce de doğru söyledin.

Muhakkak ben Muhammed'in dininin yeryüzünde en hayırlı olanı olduğunu biliyorum.

İbn Hacer, *el-İsâbe* adlı eserinde, Râfızilerin Ebû Tâlib'in iman ettiğine dair ileri sürdükleri delillerden bir tanesinin bu olduğunu aktarmıştır. Bu şiirde, Ebû Tâlib'in Hz. Peygamberin nübüvvetini tasdik etmekte herhangi bir sıkıntı olmayıp, Hz. Peygamber'in kendisinden söylemesini istediği “لا إله إلا الله” lafzını söylemediğinden dolayı iman etmiş olmadığı gösterilmektedir. İbn Hacer, konunun devamında Hz. Peygamber'in dört amcasından ikisinin iman etmediğini ve bunlardan bir tanesinin Ebû Tâlib olduğunu ifade etmiştir. İbn Asâkir, *el-Târih* adlı eserinde Ebû Tâlib ile ilgili قیل lafzı ile aktarmış olduğu bu rivayetin sahih olmadığını belirtmiştir.²⁶³

Şinkîti (1878/1944), bu şiirde Ebû Tâlib'in iman ettiğine dair bir delaletin olmadığını ifade etmiştir. Çünkü bir şeyi sırf bilmekle bir kişi hakkında iman etmiş olduğu şeklinde bir hükmün verilemeyeceğini dile getirmiştir. Nitekim, İman etmiş olmak için onu ilan etmek gerektiğini ifade etmiş. Zira, Kur'ân-ı Kerimde Yahudiler ile ilgili olarak Bakara suresinin (2/146) ayetinde, Cenâb-ı Hakkın, kendilerine Tevrat verilen Yahudi halkının onu çok iyi bilmesine rağmen ona iman etmediğine dair ayet üzerinden sözünü delillendirmeye çalışmıştır.²⁶⁴

2.2. İman Etmediğini Gösteren Rivayetler

2.2.1. İman Teklifini Kabul Etmediği Rivayet

حدثنا إسحق: أَخْبَرَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ قَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي، عَنْ صَالِحٍ، عَنْ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ: أَخْبَرَنِي سَعِيدُ بْنُ الْمُسَيَّبِ، عَنْ أَبِيهِ أَنَّهُ أَخْبَرَهُ:

²⁶³ İbn Hacer, *el-İsâbe*, VII, 198; Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî İbn Hacer, *Fethü'l-bârî bi-şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, thk. Muhammed Fuad Abdülbâkî (Beyrut : Dârü'l-Ma'rife, 1379), VII, 196.

²⁶⁴ Şinkîti, *Kevseru'l-meânî*, X, 335

أَنَّهُ لَمَّا حَضَرَتْ أَبَا طَالِبٍ الْوَفَاةَ، جَاءَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَوَجَدَ عِنْدَهُ أَبَا جَهْلَ بْنَ هِشَامٍ، وَعَبْدَ اللَّهِ بْنَ أُمَيَّةَ بْنَ الْمُغِيرَةِ، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِأَبِي طَالِبٍ: (يَا عَمَّ، قُلْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، كَلِمَةً أَشْهَدُ لَكَ بِهَا عِنْدَ اللَّهِ). فَقَالَ أَبُو جَهْلٍ وَعَبْدُ اللَّهِ بْنُ أُمَيَّةَ: يَا أَبَا طَالِبٍ، أَتَرَعْبُ عَنْ مِلَّةِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ، فَلَمْ يَزَلْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَغْرِضُهَا عَلَيْهِ، وَيَعُودَانِ بِتِلْكَ الْمُقَالَةِ، حَتَّى قَالَ أَبُو طَالِبٍ آخِرَ مَا كَلَّمَهُمْ: هُوَ عَلَى مِلَّةِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ، وَأَبَى أَنْ يَقُولَ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: (أَمَا وَاللَّهِ لَا أَسْتَغْفِرَنَّ لَكَ مَا لَمْ أَكُنْ عَنْكَ). فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى فِيهِ: {مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ} الْآيَةُ

Ebû Tâlib'e ölüm vakti yanaştığında Peygamber Efendimiz onun yanına geldi. Ebû Tâlib'in yanında Ebû Cehil b. Hişâm ve Abdullah b. Ümeyye bulunuyordu. Hz. Peygamber: *"Ey amca! lâ ilahe illallah kelimesini söyle ki ben, Allah'ın katında bununla senin lehine şehâdet edeyim."* dedi. Ebû Cehil ile Abdullah b. Ümeyye: *"Ey Ebu Tâlib! Abdülmuttalib milletinden (dininden) yüz mü çeviriyorsun?"* dediler. Hz. Peygamber tevhid kelimesini söylemeye devam ediyordu. Onlar da sözlerini söylemeye devam ediyorlardı. Nihayet Ebû Tâlib'in bunlara söylediği son söz: *"Ben, Abdülmuttalib'in milleti üzerineyim."* demek oldu. Bunun üzerine Hz. Peygamber: *"Ben Allah tarafından nehyolunmadığım müddetçe senin için muhakkak mağfiret isteyeceğim."* dedi. Bunun üzerine (Tevbe 9/113) nâzil oldu.²⁶⁵

Hadis şerhlerine bakıldığında, Ebû Tâlib'in iman üzere vefat edip etmediği ile ilgili rivayetlerin tamamı, onun iman teklifini kabul etmediği üzerinde yoğunlaşmaktadır.²⁶⁶ Konu ile ilgili Ebû Tâlib'in iman teklifini kabul etmediği diye isimlendirdiğimiz bu hadis, Müseyyib b. Hazn > Sâid b. Müseyyib kanalı dışında Ebû Hüreyre tariki ile de gelmiştir. Kaynaklarımızda bu rivayetin tam aksi olarak ifade edeceğimiz, Ebû Tâlib'in imanlı vefat ettiğine dair gelen rivayet ise sadece Hz. Abbas tarikiyle gelen İbn İshâk ve İbn Hişâm'ın eserlerinde tahrir ettiği rivayettir.²⁶⁷ Bu iki rivayet birbirlerinin tam zıt manalarını içermektedir. Çünkü bir rivayet, Ebû Tâlib'in kâfir olarak vefat ettiğini belirtirken, diğer rivayet ise onun müslüman olarak öldüğüne işaret etmektedir.²⁶⁸ Hz. Abbas tariki ile gelen rivayet daha önce ele alınmıştı. Tezin bu bölümünde Ebû Tâlib'in iman teklifini kabul etmediği rivayet diye isimlendirmiş

²⁶⁵ Buhârî, "Cenâiz", 79; "Fezâilü's-sahâbe", 69.

²⁶⁶ Buhârî, "Cenâiz", 79; "Fezâilü's-sahâbe", 69; Müslim, *İman*, 39; İbn Hibbân, *Sahîh*, III, 262; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XXXIX, s. 78; Nesâî, *Cenâiz*, 101.

²⁶⁷ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, VII, 194; Aynî, *Umdetu'l-kârî*, XVII, 17; İbn Hişâm, *es-Sire*, I, 418.

²⁶⁸ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, VII, 194-195.

olduğumuz rivayetle ilgili şerhler üzerinde birtakım tartışmalar ve açıklamaların yer aldığı görülmektedir. Bunları şu şekilde başlıklandırabiliriz:

- a) Kelime-i Tevhid'in Geçerliliği
- b) Lafız Farklılıklarının Delaletleri
- c) Raviler ve Hadis Hakkında Değerlendirmeler
- d) Tevbe (9/133), Kasas (8/56) Hakkında Şârihlerin Değerlendirmeleri
- e) Kafir Hakkında İstiğfar Talebi

2.2.1.1. Kelime-i Tevhid'in Geçerliliği

Hadis şerhlerine baktığımız zaman, vefat anı meselesindeki durumun muâyeneden- ruhların kabzedilmesinden- önce mi, yoksa sonra mı olduğu tartışılmıştır. Müelliflerin geneli, bu durumun muâyeneden önce olması gerektiğini söylemiştir. Muâyene anında veya sonrasında gerçekleşen kelime-i tevhidin bir kimseye fayda sağlamayacağı dile getirilmiştir.²⁶⁹ İbn Battâl, Kâdî İyâz, Kirmânî, İbn Hacer ve benzeri şârihlerin bu görüşte oldukları görülmektedir. Sırasıyla şârihlerin konu ile ilgili görüşlerine bakacak olursak, İbn Battâl, muâyene anında kelime-i tevhidin söylenmesi ile imanın geçerli olmadığını belirtmiştir. Çünkü Kurân-ı Kerim'de: *“Allah'ın kabul edeceği tövbe, ancak bilmeden kötülük edip de sonra tez elden pişmanlık getirenlerin tövbesidir; işte Allah bunların tövbesini kabul eder; Allah her şeyi bilendir, hikmet sahibidir.”* Nisâ (4/17)²⁷⁰ ayetinin muâyene anından önceki durumu anlattığını belirtmiştir. İbn Battâl, bu ayeti açıklarken ölümün gelmesinden kastın, ölüm meleğinin gelmesinin olduğunu ve bu durumun ise ruhların kabzedilmesinden önce gerçekleştiğini ifade etmiştir. Böyle bir durumda olan kişinin yapmış olduğu tevbenin kendisine bir fayda vermeyeceğini belirtmiştir. İbn Battâl, bir kişinin ölüm meleğini ancak bu dünyadan ahirete intikal edeceği sırada görebileceğini Yûnus suresi bağlamında ele almıştır. Nitekim Firavun, kendisinin boğulacağını anladığı vakit: *“Derken İsrâiloğulları'nı denizin öteki yakasına geçirdik. Firavun ve ordusu da haksız yere onlara saldırmak üzere peşlerine düşmüştü. Sonunda Firavun boğulmak üzereyken şöyle dedi: “Elhak inandım ki, İsrâiloğulları'nın iman ettiğinden başka tanrı*

²⁶⁹ Ebü'l-Hasen Ali b. Halef b. Abdilmelik b. Battâl el-Bekrî el-Kurtubî, *Şerhu'l-Câmii's-sahîh* (Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd), III, 344.

²⁷⁰ Nisâ 4:17.

yokmuş! Ben de artık kendini O'na teslim edenlerden biriyim.” Şimdi mi? Halbuki daha önce hep baş kaldırmış ve bozguncular arasında yer almıştın. Yûnus (10/90-91)²⁷¹ ayetinde belirtildiği üzere Firavun iman etme girişiminde bulunmuştu. Bu ayetin tefsiri ile ilgili olarak, Firavun'un İsrailoğulları'nın rabbine iman etme girişiminde bulunduğu anda Cebrail'in onun imanını tamamlamasına engel olmaya çalıştığı nakledilmiştir. Nitekim bu duruma: “(İnanmak için) ille de kendilerine meleklerin gelmesini veya rabbinin gelmesini ya da rabbinden bazı işaretlerin gelmesini mi bekliyorlar? Daha önce inanmamış yahut inancı kendisine iyilik kazandırmamış kimseye, rabbinden bazı işaretler geldiği gün iman etmesi fayda sağlamaz. De ki: “Bekleyin! Şüphesiz biz de beklemekteyiz.” Enâm (6/158)²⁷² ayetinde işaret edilmiştir. İbn Battâl'ın, bu ayetleri getirme sebebi, bir kimseye kelime-i tevhidin sadece muâyene anından önce fayda sağlayacağını göstermek içindir.²⁷³ Kâdî İyâz, حين حضرته الوفاة ifadesinden kastedilenin Ebû Tâlib'e ölüm hali ve onun işaretlerinin yaklaştığı ve bu durumun muâyene anından önce gerçekleştiğini belirtmiştir. Eğer bu durum muâyene anından sonra veya muâyene anında olacak olsaydı, Ebû Tâlib'e asla fayda sağlamayacağını belirtmiştir. Nitekim İbn Battâl'ın delil olarak kullanmış olduğu Nisâ (4/17)²⁷⁴ ayeti üzerinden Kâdî İyâz, Ebû Tâlib'in Hz. Peygamber ve Kureyşliler ile konuşması sonrası söylemiş olduğu ifadenin muâyene halindeyken olmadığına delil getirmiştir. Kâdî İyâz, mütekellimden bazı alimlerin, Ebû Tâlib'in durumunu muâyene anı olarak ele aldıklarını ve Hz. Peygamberin de amcasına bir bereket vesile olarak rahmetinin ulaşması için kelime-i tevhidi söylemesini istediği nakledilmiştir. Kâdî İyâz, mütekellimden bazı alimlerin bu görüşlerinde hataya düştüklerini belirtmiştir.²⁷⁵ Kurtûbî, *el-Müfhim* adlı eserinde, İbn Battâl ve Kâdî İyâz'ın görüşlerine katılmaktadır. Ebû Tâlib'in, Hz. Peygamber'in doğru söylediğini ve oğlu Hz. Ali'ye ona tabi olmasına yönelik ifadeleri kullanmasına rağmen İslam dinine girmediğini nakletmiştir.²⁷⁶ Kirmânî, İbn Hacer ve Zekeriyâ el-Ensârî, önceki şârihler gibi, Ebû Tâlib'in durumunun muâyene anından önce gerçekleştiği

²⁷¹ Yûnus 10:90-91.

²⁷² En'âm 6:158.

²⁷³ İbn Battâl, *Şerhu İbn Battâl*, III, 344-347.

²⁷⁴ Nisâ 4:17.

²⁷⁵ Ebû'l-Fazl İyâz b. Mûsâ el-Yahsubî Kâdî İyâz, *İkmâlü'l-Mu'lim bi-fevâidi Müslim* (Mısır: Dâru'l-Vefâ, 1998), I, 250-252.

²⁷⁶ Ebû'l-Abbâs Ziyâüddîn Ahmed b. Ömer b. İbrâhîm el-Kurtubî, *el-Müfhim limâ eşkele min kitâbi Müslim* (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1996), I, 193.

düşüncesindedir.²⁷⁷ İbnü'l-Mülakkın, önceki şârihlerin delillerini ve görüşlerini aynen serdettikten sonra, bu hadiste Hz. Peygamber'in amcasının kelime-i tevhidi söyleyerek iman etme şerefine nail olabileceğini ifade etmiştir. Zira Hz. Peygamber bununla lehinde bir şahitlik ve delil getirebileceğini söylemiştir. İbnü'l-Mülakkın, Hz. Peygamber'in bu çabasının birtakım ihtimalleri içerisinde barındırdığını beyan etmiştir. Bunlar:

a. Hz. Peygamber, amcasının kendi durumunda olan bir kimsenin iman etse dahi bu imanın amellerden yoksun olduğu için kendisine fayda vermeyeceği görüşünde olduğunu zannetti. Bundan dolayı amcasına, “Eğer sana söylemiş olduğum kelimeyi söylersen, amelin olmasa bile cennete gireceksin.” şeklinde bir ifade kullanmıştır.

b. Ebû Tâlib, ölümün geldiğini kesin olarak idrak etmişti. Bu durumda olan kişi iman etse dahi ona imanın fayda vermeyeceği bir haldir. Bundan dolayı Ebû Tâlib: “Ben Abdulmuttalib'in dini üzereyim” demiştir. Hz. Peygamber ise; kelime-i tevhidi söyleyen ve nübüvvetimi onaylayan kimselere şefaathaktır şeklinde amcasına bir ifade kullanmıştır. Zira amcasının kelime-i tevhidi söylediği takdirde bununla ona fayda sağlaması için Allah katında delil olarak gösterebileceğini ifade etmiştir. İbnü'l-Mülakkın, bu ihtimalin doğru olduğu kabul edildiği takdirde, bu durumun sadece Ebû Tâlib'e has bir durum olduğunu kabul etmek gerektiğini beyan etmiştir. Çünkü Ebû Tâlib, Hz. Peygamber'i her zaman korumuştur.²⁷⁸ Bununla ilgili olarak: “*Onlar hem insanları peygamberden uzak tutmaya çalışırlar hem de kendileri ondan uzak dururlar. Oysa onlar farkında olmadan ancak kendilerini mahvederler.*” Enâm (10/26)²⁷⁹ ayetinin Ebû Tâlib hakkında indiğini birtakım müfessirler beyan etmiştir.

c. Ebû Tâlib, apaçık delilleri ve mucizeleri onaylamıştı. Her ne kadar bunları inkâr etmesi için Mekke'li müşrikler Cahiliyye asabiyeti üzerinden ona birtakım girişimlerde bulunsada o, Hz. Peygamber'in nübüvvetine dair en ufak bir şüphe içinde taşıymıyordu. Ebû Tâlib, tüm bunlara rağmen iman etmediği için azabı hak etmiştir. Hz. Peygamber, amcasının bu inanmama durumundan vazgeçip, kelime-i tevhidi söylemesi halinde Allah katında bu söylemiş olduğu sözler vesilesi ile işlemiş olduğu günahların affı için

²⁷⁷ Ebû Abdillâh Şemsüddin Muhammed b. Yûsuf b. Ali el-Kirmânî, *el-Kevâkibü'd-derârî fi şerhi Sahîhi'l-Buhârî* (Beirut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 1981), VII, 135; Ebû Hafs Sirâcüddin Ömer b. Ali İbnü'l-Mülakkın, *et-Tavzîh li-şerhi'l-Câmi's-Sahîh*, thk. Hâlid er-Ribât - Cum'a Fethî (Dimaşk: Dâru'n-Nevâdir, 2008), V, 345; Zeynüddin Ebû Yahya Zekeriyâ b. Muhammed Zekeriyâ el-Ensârî, *Minhatü'l-bârî bişerhi Sahîhi'l-Buhârî* (Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 2005), III, 435; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, VII, 195.

²⁷⁸ İbnü'l-Mülakkın, *et-Tavzîh*, X, 112.

²⁷⁹ Enâm 10/26.

Allah'tan bağışlanma talep edeceğini belirtmişti.²⁸⁰ Kastallâni de benzer şeyleri söylemiştir. Kastallâni, muâyene durumundayken Ebû Tâlib, şayet iman teklifini kabul edecek olsaydı, bu durumun ona elbette fayda sağlayacağını ifade etmiştir. Hz. Peygamber'in şefaati, amcasının kafir olarak ölmesine rağmen ona fayda vermiştir. Bu vesilesiyle azabında bir hafifleme meydana geldiğini ifade etmiştir. Kastallâni, başta olmak üzere şârihlerin tamamına yakını bu durumu Ebû Tâlib'in Hz. Peygamber'i korumasına dayandırmıştır. İbn Abbas tariki ile gelen en hafif azabın Ebû Tâlib'e has olduğu rivayeti üzerinden, Ebû Tâlib'in gayri müslim olarak ölmesine rağmen yapmış olduğu iyiliklerden dolayı azabının hafifletilmesine bakılarak, şayet muâyene anında şehadet etseydi bunun evleviyetle kabul edileceğini belirtmiştir.²⁸¹ *Feyzu'l-Bârî* adlı eserde Enver Şâh el-Keşmîrî, (ö. 1933), Hz. Peygamber'in Ebû Tâlib'den söylemesini istediği sözün ruhların kabzedilmeden önceki bir hal olduğunu aktarmıştır. Çünkü bu durum ölüm anında olsaydı, imân-ı ye's olup, geçerli olmayacağını ve bu iman durumunun Cumhur'a göre muteber olmadığını ifade etmiştir. Sadece İbn-i Arabî'nin, Firavun'un imanını geçerli saydığı şeklinde aktarılan ifadenin kötü niyetle yayılan bir söz olduğunu, bundan Şeyh'in (Muhyiddin İbn-i Arabî'nin) beri olduğunu belirtmiştir.²⁸²

İbn Hacer, Hz. Peygamber'in Ebû Tâlib'in kafir olarak ölmesine rağmen onun için şefaet etmekten geri durmadığını ve azabın ondan hafiflemesi için şefaatte bulunduğunu ve bu durumun, Hz. Peygamber'e has olan durumlardan bir tanesi olduğunu belirtmiştir. İbn Hacer şârihlerden farklı olarak ölüm anında Ebû Tâlib'in yanında Ebû Cehil ile Abdullah b. Ebî Ümeyye bulunduğu için Müseyyib b. Hazn bu kıssa anına yetişebilme ihtimalinin olduğunu ifade etmiştir. Zira zikredilen kimselerle Müseyyib b. Hazn, Beni Mahzum oğullarına mensuptur. Bu üçü o zaman zarfı içerisinde kafir olup, içlerinden sadece Ebû Cehil kafir olarak ölmüştür. Diğer ikisi daha sonra müslüman olmuştur.²⁸³

2.2.1.2. Lafız Farklılıklarının Delaletleri

²⁸⁰ İbnü'l-Mülakkın, *et-Tavzîh*, X, 116.

²⁸¹ Kastallâni, *İrşâdü's-sârî*, II ,451.

²⁸² Enver Şâh el-Keşmîrî, *Feyzü'l-bârî alâ Sahîhi'l-Buhârî* (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2005), III, 71.

²⁸³ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, VIII, 507.

Ebû Hüreyre tariki ile gelen **لَوْلَا أَنْ تُعِيرَنِي فُرَيْشٌ لَأَفْرَزْتُ عَيْنَيْكَ بِهَا** ifadesinden sonra şârihler, Ebû Tâlib'in kastettiği mananın **الجزع** olduğunu ifade etmiştir.²⁸⁴ Bu durum ile ilgili olarak Kâdî İyâz ve Kurtubî eserinde, muhaddislerin çoğunun eserlerinde kelimeyi bu şekilde kaydettiklerini ifade etmiştir. Bu ifadeyi sadece Ebû Hasan el-Serrâc ise kitabında **الخرع** şeklinde kaydetmiştir. Hattabî ve Sa'lebînin de belirttiği gibi doğru olanın **الجزع** olduğudur. **الخرع** ifadesi zayıf manasına gelmektedir. **الخرع** ifadesi ise; dehşet manasına gelmektedir. Bundan dolayı hadisin anlam ilişkisine uygun değildir.

Ebû Hüreyre tariki ile gelen **لَوْلَا أَنْ تُعِيرَنِي فُرَيْشٌ لَأَفْرَزْتُ عَيْنَيْكَ بِهَا** cümlesinde yer alan **لَأَفْرَزْتُ عَيْنَيْكَ بِهَا** ifadesi ile kastedilenin, o sözü söylemekle seni sevindirirdim veya seni isteğine ulaştırırdım demek olduğunu Kurtubî ifade etmiştir. Asmâî ise, “Allah senin gözyaşını serinletsin” manasında olduğunu beyan etmiştir. Çünkü mutluluk anında gözden çıkan gözyaşı serindir demiştir. Sa'leb, bu ifade ile kastedilenin “Allah onun içini rahatlattı” anlamında olduğunu ifade etmiştir.²⁸⁵ Bu rivayetin Müseyyib b. Hazn tariki ile gelen rivayetten metin farklılığı olarak “**اشهد**” kelimesi yerine “**حاج**” kelimesi kullanılmış olmasıdır.

2.2.1.3. Raviler ve Hadis Hakkında Değerlendirmeler

İbnü'l-Mülakkın, Hâkim'in, Ebû Hüreyre > Saîd b. Müseyyib tariki ile gelen rivayetin sahih olduğunu ancak bu rivayeti Buhârî ve Müslim'in eserinde kullanmadığını belirtmiştir. İbnü'l-Mülakkın ise bu rivayeti Zührî ve Saîd b. Müseyyib'ten rivayeti aktaran Yûnus ve Ukayl'in irsal yapmalarından dolayı Buhârî ve Müslim'in kitabına almadığını kaydetmiştir.²⁸⁶

Müseyyib b. Hazn > Saîd b. Müseyyib tarikiyle nakledilen hadise baktığımızda, rivayetin medar ravisi Zührî olmakla birlikte râvilerin tamamına yakını genel olarak sika kabul edilmektedir. Ayrıca bu rivayetin Sahihayn'da yer alması onun konumunu yükseltmektedir. Bu rivayet hakkında Şii kaynaklar tarafından birtakım eleştiriler yer almaktadır. Bunlar daha çok Müseyyib b. Hazn'a yöneliktir. Bu eleştirilerden ilki, Müseyyib Hazn'ın, Mekke fethi esnasında müslüman olduğu, Hz. Abbas'ın ise ondan

²⁸⁴ Kâdî İyâz, *İkmâlü'l-Mu'lim*, I, 251.

²⁸⁵ Kâdî İyâz, *İkmâlü'l-Mu'lim*, I, 252.

²⁸⁶ İbnü'l-Mülakkın, *et-Tavzîh*, X, 113.

daha önce müslüman olması hasebiyle Hz. Abbas tariki ile imanlı olduğuna dair gelen rivayetin kabul edilmesi gerektiği şeklindedir. Çünkü Hz. Abbas bizatihi Ebû Tâlib'in vefat hadisesini müşâhede etmiştir. Bu yüzden onun rivayetinin kabul edilmesi gerektiği söylenmiştir. Müseyyib b. Hazn'ın ise böyle bir müşahedesini olmadığı için onun rivayetinin kabul edilemeyeceği yönünde görüş ileri sürülmüştür. Çünkü bu rivayet sahabe mürseli olduğu için kabul edilmemesi gerektiğini ifade etmişler. Ancak sahabenin tamamı adil olduğu için sahabe mürselinin hüccet olduğu noktasında ümmetin icmâsı bulunmaktadır.²⁸⁷ Bir başka tenkit olarak, bu hadisin Buhârî'nin efrâdlarından olması ciheti ile bir eleştiri gerçekleşmiştir.²⁸⁸ Şîfî kaynaklara baktığımız zaman, Müseyyib b. Hazn'ın aktarmış olduğu rivayette, Ebû Tâlib'in: "Ben Abdulmüttalib'in dini üzereyim." ifadesinden sonra nazil olduğu söylenen Tevbe (9/113) ve Kasas (28/56) ayetlerinin Ebû Tâlib hakkında inmediğini ifade edilmiş. Bu ifadeyi teyit edecek birtakım Ehl-i sünnet kaynakları da bulunmaktadır. Zira Tevbe suresinde yer alan ayetle ilgili birbirinden farklı dört farklı sebep-i nüzûl zikredilmiştir.²⁸⁹ Öncelikle Saîd b. Müseyyib'in babası Müseyyib b. Hazn kanalı ile aktarılan rivayetin ulema tarafından makbul olarak addedildiği için rivayet açısından herhangi bir problem teşkil etmemektedir.²⁹⁰ Ehl-i sünnet hadis şerhlerinde gündeme gelen ve meşhur olan görüşe göre, Buhârî, tabakalar arasında hadisi tek kişi üzerinden nakletmez. Ancak Saîd b. Müseyyib ve babası kanalından gelen hadis başka herhangi bir vasıta ile aktarılmamıştır. Bu durum, Buhârî'nin şartına uymayan bir hadisi aldığını ve bu hadisin problemli olabileceğini düşündürmektedir. Ortaya atılan bu tenkide cevaben Kirmânî: "Belki de Buhârî'nin şartı sahâbe tabakasının dışını kapsamaktadır." demiştir. Birmâvî, Buhârî'nin şartı her bir

²⁸⁷ Berzenci, *Sedâdü 'd-dîn*, s. 398. Burada belirtilmelidir ki Halil İbrahim Bulut, Şîfî-Sünni Polemiğinde Ebû Tâlib ve Dini Konumu adlı eserinde, Müseyyib b. Hazn > Saîd b. Müseyyib kanalı ile gelen rivayetin Hz. Abbas tariki ile gelen rivayeti nakzetmesinin doğru olmadığını ifade etmiştir. Bulut, Hz. Abbas kanalıyla Ebû Tâlib'in imanlı olduğuna delalet eden rivayetin Hz. Abbas'ın olaya şahit olmasından dolayı kabul edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bulut, İslam Tarihinde Ebû Tâlib'in müşrik olduğunu gösterecek herhangi bir fiilin ondan zuhur ettiği ile alakalı bir davranışın olmadığı düşüncesinden hareketle müşrik demenin mümkün olmadığını ifade etmiştir. Ayrıca Hz. Peygamber'in kâfir olan bir kimseye muhabbet beslemesinin mümkün olmadığından hareketle Ebû Tâlib'in mümin olması gerektiğini savunmuştur. Bulut, Ebû Tâlib'in "Ben Abdulmüttalib'in dini üzereyim." ifadesinin onun küfrü için yeterli olmayacağı kanaatindedir. (126-127; 168-169; 174-175; 197).

²⁸⁸ İbnü'l-Mülakkın, *et-Tavzîh*, X, 113; Aynî, *Umdetü 'l-kârî*, VIII, 180.

²⁸⁹ Fahreddin er-Râzî, *Meîâtihi 'l-gayb*, XVI, 214; Müsevî, *el-Hüccce*, s. 304-306.

²⁹⁰ Elbânî, *İrvâü 'l-ğalîl*, VIII, 320, VII, 114; Sekkâf, *Tahrîcü ehâdis*, s. 337-38.

raviden en az iki ravinin rivayet etmesi gerektiği şeklindeki şartın sınırının belki de sahabe tabakası dışını kapsayabileceğine yönelik bir görüş ileri sürmüştür.²⁹¹

İbn Hacer, bazı şârihlerin dediği gibi bu hadis, Sahabe mürseli olduğu şeklindeki iddianın kabul edilemeyeceğini belirtmiştir. Bu rivayete yönelik olarak Müseyyib b. Hazn'ın sonradan müslüman olması, onun olaya şahit olmadığı anlamına gelmediğini, zira o zamanlarda olaya şahit olan Abdullah b. Ebî Ümeyye'nin de kafir olduğuna ve daha sonra müslüman olmasına kıyas etmiştir.

Şârihler bu hadiste geçen “لَوْلَا أَنْ تُعِيرَنِي فُرَيْشٌ لَأَفَرَرْتُ عَنْكَ بِهَا” ifadesinin hemen arkasından nazil olan ayetlerden dolayı Ebû Tâlib'in kâfir olduğu yönünde açıklamalar yapmışlardır.²⁹² Çünkü bu iki ayette açıkça kâfir olan bir kimse için nebilerin ve müminlerin istiğfar etmemeleri gerektiği emredilmektedir. Nitekim “Ben Abdulmuttalib'in dini üzereyim” ifadesi bunu açıkça göstermektedir. Hadisin Müslim rivayetinde lafız farklılığı olarak “Şayet Kureyş beni ayıplamasaydı, senin dediğini ikrar ederdim” ifadesi yer almaktadır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla, Ebû Tâlib'in mümin olduğuna dair Ehl-i sünnet hadis kaynaklarında herhangi bir delil getirme faaliyeti bulunmamaktadır. Daha çok tarih kitaplarında birtakım rivayetlerin bulunduğu, ancak bunlara hadis kitaplarında yer verilmediği görülmektedir. Şiî kaynaklara baktığımızda, Ebû Tâlib'in imanını ispat etmek için hadis, tarih, şiir ve akli vb. birtakım argümanlar getirerek meseleyi ispata çalışmışlardır.

2.2.1.4. Tevbe (9/113), Kasas (28/56) Hakkında Değerlendirmeler

Genel olarak hadis şârihleri Ebû Tâlib hakkında nazil olduğu söylenen ayetlerle ilgili olarak, bu ayetlerin Ebû Tâlib hakkında inmesinin daha doğru olduğu görüşündedir. Vâhidi, Zeccâc'dan isnadlı bir şekilde müfessirlerin, Tevbe (9/113)'ün Ebû Tâlib hakkında indiğine dair icmâsı olduğunu aktarmıştır. Ancak bu durumu Hasan b. Fadl, uzak bir ihtimal olarak görmüştür. Zira bu surenin Kur'ân'ın en son nazil olan surelerinden olduğunu, halbuki Ebû Tâlib'in boykot zamanında Mekke'de vefat ettiğinden dolayı bu ayetin onun hakkında indiğine dair ifadenin doğru olmadığına

²⁹¹ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Abdiddâim b. Mûsâ el-Askalânî Birmâvî, *el-Lâmiu's-sabîh ale'l-Câmi's-sahîh* (Sûriye: Dâru'n-Nevâdir, 2012), XII, 171.

²⁹² Aynî, *Umdetü'l-kârî*, VIII, 180.

yönelik sözünü nakletmiştir.²⁹³ İbnü'l-Mülakkın, Saîd b. Müseyyib kanalı ile gelen rivayette, Tevbe (9/113) ayetin nazil olduğunu ancak Müslim'in aktardığı Ebû Hüreyre'den gelen hadiste, Hz. Peygamber'in sözünden sonra Kasas (28/56) ayetin nazil olduğunu belirtmiştir. İbnü'l-Mülakkın, قیل lafzı ile bu ayetin nüzulünün daha sonradan gerçekleşerek Medine de nazil olmuş olabileceğine yönelik bir ifade nakletmiştir. Bu aktarılan rivayeti kabul ettiğimizde, ayetin sebebi nüzulü mütekaddim, nüzulü ise müteahhir olmuş olur.²⁹⁴

İbn Hacer, İbnü'l-Müneyyir'in لَأَسْتَغْفِرَنَّ لَكَ مَا لَمْ أَنَّهُ عَنْكَ ifadesinden kastın, genel bir mağfiret talebi olmadığını burada kastedilenin ondan azabın hafifletilmesi anlamında olduğunu belirtmiştir. İbn Hacer, bunun büyük bir yanlış olduğunu söylemiştir. Zira Ebû Tâlib hakkında azabın hafifletilmesine yönelik bir şefaatin rivayetlerde mevcut olmadığını aktarmıştır. Ayrıca azabının hafifletilmesine yönelik bir şfaat talebinde bulunmakla ilgili bir nehiy de bulunmamaktadır. Nehiy ancak, genel bir mağfiret talebinde bulunmak hususunda olabileceğini belirtmiştir. Çünkü Hz. Peygamber bu hususta Hz. İbrahim'e iktida ederek istiğfar talebinde bulunmuştur. Daha sonra bu durum ile ilgili nesih varid olmuştur.²⁹⁵ Hz. Peygamber'in konu ile ilgili olarak, Hz. İbrahim'in babasının müşrik olduğunu bildiği halde ona istiğfarda bulunmasına karşın amcası Ebû Tâlib'e, "Rabbim beni nehyedene kadar istiğfarda bulunacağım." demesi üzerine ashabı da: "Peygamberimiz amcasına istiğfarda bulunduğu gibi bizde babalarımıza istiğfarda bulunacağız" demişler. Bunun üzerine bu ayet nazil olmuştur. Ancak burada birtakım problemler bulunmaktadır. Ebû Tâlib'in vefatı ittifakla hicretten önce Mekke'de gerçekleşmiş. Bu ayetin nüzulü ile ilgili olarak, Hz. Peygamber'in annesinin kabrine geldiğinde rabbinden annesi için mağfiret talebinde bulunmak için izin istemiş. Bunun üzerine bu ayet nazil olduğu aktarılmıştır. İbn Hacer, birbirini destekleyecek rivayetleri serdettikten sonra, bu rivayetlerin bazısının bazısını desteklediğini, buradan hareketle bu ayetin Ebû Tâlib'in vefatı hakkında nüzulünün daha sonra olduğuna delalet ettiğini belirtmektedir. Böylece ayetin nüzulü hakkında mütekaddim ve müteahhir olmak üzere iki sebep bulunmaktadır. Mütekaddim olan sebep Ebû Tâlib'in durumudur. Müteahhir sebep ise Âmine'nin durumudur. Nitekim Hz. Peygamber'in münafıklar hususunda,

²⁹³ İbnü'l-Mülakkın, *et-Tavzîh*, X, 113.

²⁹⁴ İbnü'l-Mülakkın, *et-Tavzîh*, X, 112.

²⁹⁵ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, VIII, 508.

Tevbe suresinde geçtiği üzere istiğfarda bulunması, nüzulünün tehirine örneklerden bir tanesidir. Zira sebep önce meydana gelmiş olsa da nüzul sonradan gerçekleşmiştir.²⁹⁶

Suyûti, *el-Tevşîh* adlı eserinde, Tevbe (9/113) ayetinin Ebû Tâlib'in kıssası hakkında inip inmediği hususunda bir şekkin olduğunu, bilinenin ise bu ayetin Hz. Peygamber'in annesinin kabrini ziyaret ederken gerçekleştiğini ifade etmiştir. Çünkü Hz. Peygamber'in münafıklar için istiğfarda bulunmak için izin istemesi ve bunun üzerine nehyedildiği hususunda ayetin nazil olması bu durumu desteklemektedir.²⁹⁷ İbn Hacer, bu ayetin en doğru nüzul sebebinin sonra olması gerektiğini ifade etmiştir. Nitekim Ebû Tâlib kıssası sebep olursa, o zaman sebep mütekaddim olup, sonra başka bir sebep gelip ikisi birlikte inmiştir şeklinde bir görüş meydana geleceğini ifade etmiştir.²⁹⁸

2.2.1.5. Kafir Hakkında İstiğfar Talebi

Kurtubî başta olmak üzere şârihler, meseleyi Hz. İbrahim örneği üzerinden açıklamaya çalışmışlardır. Nitekim Hz. İbrahim, babasına vermiş olduğu sözden dolayı onun bağışlanması için rabbinden istiğfar talebinde bulunmuştu. Hz. İbrâhim'i buna sevk eden sebep, babasının Hz. İbrahim'e müslüman olacağını söylemesinden dolayıydı. Ancak babasının müslüman olmayacağı açıkça ya vahiy yoluyla ya da onun kafir olarak ölmesi üzerinden ortaya çıktığı zaman, Hz. İbrâhim rabbinden onun için istiğfar talebinde bulunmayı terk etmiştir. Nitekim ayet-i kerime de, kendisine babasının Allah'ın düşmanı olduğu apaçık belli olunca, bu istediğinden vazgeçtiği belirtilmiştir.²⁹⁹ İbn Hacer, Ebû Tâlib'in azabının hafiflemesi hususunda, Hz. Peygamber'in talepte bulunmaktan nehyedilmediğini belirtmiştir. Hz. Peygamber'in nehyedildiği husus, genel olarak bir mağfiret talebinde bulunmak istemesidir.³⁰⁰ Kirmânî, kâfir bir kimsenin amellerinin kendisine bir faydası olmayacağı yönünde bir suale karşılık olarak burada Hz. Peygamber'in hasâisinden ve bereketinden kaynaklana bir faydanın olduğunu belirtmiştir.³⁰¹

²⁹⁶ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, VIII, 509.

²⁹⁷ Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, *et-Tevşîh ale'l-Câmi's-sahîh* (Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 1998), VII, 2974.

²⁹⁸ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, VII, 195.

²⁹⁹ Kurtubî, *el-Müfhim*, I, 195.

³⁰⁰ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, XI, 431.

³⁰¹ Kirmânî, *el-Kevâkibu'd-derâî*, XV, 97.

2.2.2. Cenaze İle İlgili Rivayet

أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ سَعِيدٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ سَفْيَانَ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبُو إِسْحَقَ، عَنْ نَاجِيَةَ بْنِ كَعْبٍ، عَنْ عَلِيٍّ قَالَ: قُلْتُ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ عَمَّكَ الشَّيْخَ الضَّالَّ مَاتَ فَمَنْ يُؤَارِيهِ؟ قَالَ: «أَذْهَبْ فَوَارِ أَبَاكَ، وَلَا تُحَدِّثَنَّ حَدَّثًا حَتَّى تَأْتِيَنِي»، فَوَارَيْتُهُ ثُمَّ جُنْتُ، فَأَمَرَنِي فَأَعْتَسَلْتُ، وَدَعَا لِي، وَذَكَرَ دُعَاءَ لَمْ أَحْفَظْهُ

Hız. Ali'den gelen rivayette, kendisi Hız. Peygamber'e şöyle dedi: “*Senin dalalette olan yaşlı amcan vefat etti.*” dedim. Bunun üzerine Hız. Peygamber'e, “*Kim onun defin işlemlerini yapacak?*” diye sordum. Hız. Peygamber, “*Git! babanın defin işlemlerini yap. İşlerini bitirinceye kadar hiçbir şey konuşmadan bana gel.*” dedi. Defin işlemlerini yaptıktan sonra Hız. Peygamberin yanına geldim. Bunun üzerine bana, “*Onu yıkamamı emretti.*” bende yıkadım ve bana dua etti.³⁰²

Ehl-i sünnet kaynaklarına baktığımız zaman, bu rivayet Ebû Tâlib'in kâfir olarak öldüğüne delil olarak kullanılan rivayetlerden biridir.³⁰³ Ancak Şîi kaynaklarda, bu rivayet daha farklı şekillerde geldiği görülmektedir. Hız. Ali'nin çok üzüldüğü, ağladığı ve Hız. Peygamber'in bunun üzerine şefa'at edeceği rivayeti yer almaktadır.³⁰⁴ Zehebî, Ebû Tâlib'in ölmeden önce şehadet getirdiğine dair rivayetleri, Râfızilerin uydurduklarını ifade etmektedir.³⁰⁵ İbn Raslân, İbn Ebû Şeybe rivayetinde *eş-şeyhu'l-kâfir* ifadesinin olduğunu aktarmıştır. İbn Ebû Şeybe'nin rivayeti: “Kâfir şeyh olan amcan öldü. Bana ne yapmamı emrediyorsun?” şeklindedir.³⁰⁶

Aynî, bu hadisten ulemanın, bir müslümanın kafir bir yakını öldüğü zaman onu yıkayıp, defnedeceğine delil olduğunu ifade etmiştir. Nitekim Merginânî, “Kâfir öldüğünde onun müslüman bir velisi varsa, onu yıkar, kefenler ve defneder” demiştir.³⁰⁷ Ebû İshâk kanalıyla gelen rivayette “el-müşrik” ifadesi kullanılmıştır. Bu rivayeti Ebû İshâk'tan sadece Nâciye b. Ka'b rivayette bulunmuştur. Alî b. Medîni başta olmak üzere münekkî alimler, bu tarikle gelenin batıl olduğunu belirtmiştir. Bezlü'l-mechûd müellifi, bu hadisin Ebû Tâlib'in kafir olarak öldüğüne delil olduğunu söylemiştir. Bu yüzden ne

³⁰² Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I, 150.

³⁰³ İbn Reslân, *Şerhu Sünen-i Ebî Dâvûd*, XIII, 522; Aynî, *Nuhabü'l-efkâr fî tenkîhi Mebâni'l-ahbâr*, VII, 264; Halil Ahmed Sehârenpûri, *Bezlü'l-mechûd fî halli Ebî Dâvûd*, X, 503; Sübkî, *el-Menhelü'l-azbi'l-mevrud şerhu Sünen-i Ebî Dâvûd*, IX, 64; Mübârekpûri, *Tuhfetü'l-ahvezî*, IV, 61.

³⁰⁴ Meclisî, *Bihâru'l-envâr*, XXXV, 1255.

³⁰⁵ Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, I, 161.

³⁰⁶ İbn Reslân, *Şerhu Sünen-i Ebî Dâvûd*, XIII, 522.

³⁰⁷ Aynî, *Nuhabü'l-efkâr fî tenkîhi Mebâni'l-ahbâr*, VII, 264.

Hız. Peygamber Ebû Tâlib'in cenaze namazını kılmış, ne de Hız. Ali'ye kıldırması için bir emirde bulunmuştur. Hadisin zahirinden anlaşılan, Hız. Peygamber'in amcası Ebû Tâlib'in cenazesine katılmadığıdır. Ayrıca bu hadiste, bir müslümanın, yakınlarından bir kafir öldüğü zaman, onun defin işlemini, yıkamasını ve kefenlemesini yapar. Nitekim Hanefî ve Şafîî mezhebi bu yönde görüş bildirmiştir. Mâlikî ve Hanbelîler ise; bir müslümanın yakını olan kafir ölse, onun zayı olup gitmesinden korkmadığı sürece onu kefenlemez ve defnetmez. Ancak bu durum olursa, onu bir şeyin içinde kefenleyerek defneder demiştir.³⁰⁸

Vellevî, فَوَارِ اِدْهَبْ ifadesinden, “Onu defnet ve onu insanların gözünden kaybet ki hiçbir kimse onun cesedine zarar vermesin.” anlamında olduğunu, bundan dolayı yıkamasını veya kefenlemesini emretmediği şeklinde anlaşılması gerektiğini ifade etmiştir. Ancak alimlerin bu hususta ihtilafa düştüğünü belirtmiştir. Nitekim Nevevî, *el-Mecmu'* adlı eserinde, Şafîî mezhebi kaynaklarında bir müslümanın kafiri yıkaması, defnetmesi ve cenazesine katılmasının yer aldığı, İbn Münzir'in de Ashab-ı rey'den bunu aktardığını nakletmiştir. Mâlik ve Ahmed, müslüman için yıkamak ve defnetmek yoktur demiştir. İmam Mâlik, müslüman için onu gömmenin gerekli olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Nevevî, Ebû Abdurrahman tariki ile gelen rivayetin sahih olduğunu, Nâciye tarikiyle gelen rivayet hakkında konuşmanın ona bir zarar getirmeyeceğini ifade etmiştir.³⁰⁹

2.2.3. Miras Rivayeti

حَدَّثَنَا أَصْبَغُ قَالَ: أَخْبَرَنِي ابْنُ وَهْبٍ، عَنْ يُونُسَ، عَنْ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ عَلِيٍّ بْنِ حُسَيْنٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ عُثْمَانَ، عَنْ أُسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا «أَنَّهُ قَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَيْنَ تَنْزِلُ فِي دَارِكَ بِمَكَّةَ؟ فَقَالَ: وَهَلْ تَرَكَ عَقِيلٌ مِنْ رِبَاعٍ، أَوْ دُورٍ. وَكَانَ عَقِيلٌ وَرَثَ أَبَا طَالِبٍ هُوَ وَطَالِبٌ، وَلَمْ يَرْتَهُ جَعْفَرٌ وَلَا عَلِيٌّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا شَيْئًا، لِأَنَّهُمَا كَانَا مُسْلِمِينَ، وَكَانَ عَقِيلٌ وَطَالِبٌ كَافِرَيْنِ، فَكَانَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَقُولُ: لَا يَرِثُ الْمُؤْمِنُ الْكَافِرَ

Üsâme b. Zeyd, Hız. Peygamber'e: “*Ey Allah'ın Resulü, Mekke'de evinde nerede kalacaksın?*” dedi. Bunun üzerine Hız. Peygamber şöyle dedi: “*Akıl geriye bir ev mi bıraktı? Akil, Tâlib ile Ebû Tâlib'den miras aldı, fakat ne Ca'fer ne de Ali ondan miras*

³⁰⁸ Halil Ahmed Sehârenpûri, *Bezlü'l-mechûd fî halli Ebî Dâvûd*, X, 503.

³⁰⁹ Vellevî, *Zehîratü'l-ukbâ*, XIX, 349.

almadılar. Çünkü onlar müslümandı. Akîl ve Tâlib kâfirdi. “Bu yüzden Hz. Ömer, Mü'min bir kimse kâfire mirasçı olamaz” demiştir.³¹⁰ Bu hadis üzerinden Ebû Tâlib'in müslüman olan oğulları Ali ve Cafer yerine kâfir olan oğulları Âkil ve Tâlib'i vâris kılmasından hareketle kâfir olduğu söylenmektedir. Şîîler ise bu rivayetlerin uydurma olduğunu ifade etmektedir.³¹¹ Bâcî, *el-Müntekâ* adlı eserinde, Ali ve Ca'fer dışında mirasını Akîl ile Tâlib'e vermesinin, Ebû Tâlib'in ölümünden önce Ali ve Ca'fer'in müslüman olmasından kaynaklandığını belirtmiştir.³¹² Kurtubî de *el-İstizkâr* adlı eserinde benzer ifadeleri nakletmiştir.³¹³ Kâdî İyâz, hadisten açıkça müslümanın kâfire varis olamayacağını belirtildiğini, nitekim Ebû Tâlib'in bunu yaptığı sırada Hz. Ali'nin müslüman, Âkil'in ise kâfir olduğu apaçık belli olduğundan dolayı bu hadisin Ebû Tâlib'in küfrüne işaret ettiğini belirtmiştir.³¹⁴

2.2.4. Dahdâh Rivayeti

حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ: حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ سُفْيَانَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْمَلِكِ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْحَارِثِ: «حَدَّثَنَا الْعَبَّاسُ بْنُ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: قَالَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَا أَغْنَيْتَ عَنْ عَمِّكَ، فَإِنَّهُ كَانَ يَحُوطُكَ وَيَعْضُبُ لَكَ؟ قَالَ: هُوَ فِي ضَحَضَاحٍ مِنْ نَارٍ، وَلَوْ لَا أَنَا لَكَانَ فِي الدَّرَكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ

Hiz. Abbas, Hiz. Peygamber'e: “Seni amcandan ne alıkoydu? Zira o seni korurdu ve senin için düşmanlarına karşı öfkelenirdi” dedi. Hiz. Peygamber, Hiz. Abbas'a: “Ebû Tâlib şimdi topuklarına kadar ateşten bir çukur içindedir. Eğer benim şefaetim olmasaydı, muhakkak ki o cehennemden en derin çukurunda bulunurdu” buyurdu.³¹⁵ Bu rivayet, “Dahdâh” rivayeti olarak meşhur olmuştur. Dahdâh kelimesi, “Yerde topuklara kadar ulaşan az miktardaki suyu ifade eder.” Hadiste bu ifade ile ateşten istiâre edilerek bir kullanım metodu tercih edilmiştir.³¹⁶ Ancak Dahdâh ile ilgili farklı kullanımlarda

³¹⁰ İmam Mâlik, *Muvatta*, 255, 728; Abdurrezzâk, *Musannef*, VI, 134; Ahmed b. Hanbel, XXXVI, 76; Dârîmî, *Müsned*, IV, 1955; Ebû Dâvud, Ferâiz, 10.

³¹¹ İbn Ebû'l-Hadîd, *Şerhu Nehcü'l-Belâğa*, XIV, 69.

³¹² Ebû'l-Velîd Süleymân b. Halef b. Sa'd et-Tüçibî el-Bâcî, *el-Müntekâ Şerhu'l-Muvatta* (Mısır: Matbaatü's-Saâde, 1332), VI, 250.

³¹³ Ebû Ömer Cemaleddin Yusuf b. Abdullah b. Muhammed Kurtubî en-Nemerî İbn Abdilber, *el-İstizkâr*, thk. Sâlim Muhammed 'Ata - Muhammed Ali Muavvez (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2000), V, 371.

³¹⁴ Kâdî İyâz, *İkmâlü'l-Mu'lim*, IV, 463.

³¹⁵ Buhârî, “Menâkibu'l-ensâr”, 41; Ahmed b. Hanbel, II, 1763; Bezzâr, *Müsned*, IV, 137; Ebû Ya'la, *Müsned*, II, 512; Taberânî, *Mu'cemu'l-avsât*, VII, 241.

³¹⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l-arab*, IX, 18-19; Mâzerî, *İkmâlü'l-Mu'lim*, I, 596; Zekerîyyâ el-Ensârî, *Minhâtü'l-bârî*, IX, 504; Birmâvî, *el-Lâmiu's-sabîh*, IX, 66; Kastallânî, *İrşâdü's-sârî*, III, 245.

vardır. İbnü'l-Enbârî, azabın az olması olarak ifade etmiştir.³¹⁷ İmam Nevevî, Dahdâh'ın, yeryüzünde ayak topuklarına doğru sudan bir incelik olduğunu ve burada ateşten bir istiare yapıldığını belirtmiştir. درك lafzı ile ilgili olarak iki tane meşhur fasih lügatın olduğunu, bunlardan bir tanesinin râ'nın fethası ile, diğerinin ise râ'nın iskanı şeklinde olduğunu söylemiştir. Nitekim yedi tane kıraat alimi bu kelimeyi her iki vecih ile de okumuştur. Ferrâ, bu iki lügata göre de bu kelimenin cemisi أدراك geldiğini, Zeccâc ise; bu iki okunuş biçimini dil alimlerinin kullandığını ifade etmiş ve tercihe şayan olanın râ'nın fethası ile olduğunu, zira bunun kullanım bakımından daha yaygın olanı olduğunu belirtmiştir. Ebû Hâtim, درك lafzının cemisi olan أدراك aynı أجمال جملة, أفراس فرس gibi çoğul bir kelime olduğunu belirtmiştir. درك kelimesinin ise أدرك şeklinde çoğul olabileceğini ifade etmiştir. Dil alimlerinin tamamı, الدرك الأسفل denince cehennemdeki bir çukur veya en alt tabası anlaşılabileceğini söylemiştir.³¹⁸

Kirmânî ve İbn Hacer, Nu'mân b. Beşir tariki ile gelen hadiste teşbih yolu ile istiârenin kullanıldığını belirtmiştir. Nasıl ki ateş, üstü kapalı olan kazanı kaynatıyor ise ateş de insan bedenini kaynatıp, etkisi beyne ulaşıyor şeklinde bir istiare de bulunmuştur.³¹⁹

Dahdâh rivayeti, Ehl-i sünnet şerhlerinde gördüğümüz kadarıyla, Ebû Tâlib'in imansız olarak vefat ettiği ile ilgili öne sürülen delillerden bir tanesidir. Ehl-i sünnet hadis şerhlerinde tartışma noktası, bazı rivayetlerde yer alan “Umulur ki kıyamet günü şefaati ona fayda sağlar ve o cehennemden en alt tabakasından dahdâh'a çıkar,” ifadesinden hareketle, şefaati vasıtasıyla kişiden azabın hafifleyebileceği ifade edilmiştir.³²⁰ Ehl-i sünnet kaynaklarında bazı şârihler, Peygamber Efendimizin Ebû Tâlib'e has olarak şefaatinin gerçekleştiğini ve bunun cehennemden çıkmak şeklinde değil, bilakis azabının hafiflemesi yoluyla olduğunu ifade etmiştir. Bazıları da bunun şefaati değil, bir ikram olduğunu belirtmiştir. Zira Ebû Tâlib, Hz. Peygamber'i koruması ve ona destek olmasından dolayı Cenâb-ı Hakk tarafından yaptıklarına karşılık olarak bu durum verilmiştir. Nitekim kâfir bir kimseye şefaati edilmeyeceği, Müddessir (74/48) ayetinde

³¹⁷ İbnü'l-Cevzî, *Keşfü'l-müşkil*, III, 153.

³¹⁸ Ebû Zekerîyyâ Muhyiddîn Yahya b. Şeref en-Nevevî, *Sahîhu Müslim bi-şerhi'n-Nevevî = el-Minhâc fi şerhi Sahîhi Müslim b. Haccâc* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1392), III, 84.

³¹⁹ Kirmânî, *el-Kevâkibu'd-derârî*, XXII, 58, İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, VII, 194.

³²⁰ İbn Battal, *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, VII, 195-196; Mâzerî, *İkmâlû'l-Mu'lim*, I, 596-597; Süyûtî, *et-Tevşîh*, VIII, 3887.

açıkça ortaya koyulduğunu ifade etmişler. İbn Hacer, bu rivayet hakkında şu ifadeleri kullanmıştır: “İşte küfür üzere olanın hali budur. Şayet tevhid üzere ölseydi, elbette ateşten kurtulacaktı.” demiştir.³²¹ Naklettiklerine bakılacak olursa, İbn Hacer’in, Ebû Tâlib’in kâfir olarak öldüğünü belirttiği açıkça görülecektir.

Bazı şârihler, Dahdâh hadisine kıyasla, Ebû Leheb’in de yapmış olduğu birtakım iyilikler neticesinde azabının hafiflediğine delil getirmişler. Ebû Leheb, Süveybe adındaki cariyesi Hz. Peygamber’i emzirmiştir. Kölesi Süveybe’yi azat etmesine binaen, cehennemde yer alan bir oyukta bulunan su ile susuzluğu giderilmiştir. Nitekim kaynaklarda, ehlinden birtakım kimseler uykularında Ebû Leheb’i görmüş ve ona birtakım sorular sormuştur. Ebû Leheb onlara, “Onlardan sonra bir rahat bulamadığını, sadece kölesi Süveybe’yi azat etmesinden dolayı susuzluğunun giderildiğini,” ifade etmiştir. İbn Battal, bu hadisten fıkhu’l-hadis bağlamında, Allah’ın kâfir olan bir kimseye iyi amellerine karşılık olarak, iman eden kimselere verilenin bir benzerinin verileceğini ifade etmiştir. Buradan hareketle, Ebû Leheb’in yapmış olduğu iyilik sebebiyle azabında hafifleme olmuştur. Aynı şekilde rivayette açıkça görüleceği üzere, Ebû Tâlib’den de azap hafifletilmiştir. Aradaki fark ise; Ebû Leheb’in azabı, Ebû Tâlib’e göre daha az hafifletilmiştir. Çünkü Ebû Leheb, Hz. Peygamber’e eziyet eden bir kişidir. Ebû Tâlib ise Hz. Peygamber’i her daim koruyan kimseydi. İşte tüm bunlar, bir kimsenin kâfir olarak ölse bile yapmış olduğu iyiliklere binaen ondan azabın hafifletilebileceğine delil teşkil etmektedir. Ayrıca Cenâb-ı Hakk’ın kâfir de olsa kuluna karşı büyük bir lütfu olduğuna da delildir.³²²

İbnü’l-Mülakkın, dahdâh hadisini Hz. Peygamber’in amcasına olan özel şefaati olarak değerlendirmiştir.³²³ Birmâvi, bu hadisten ateş ehlinin azabının farklı olduğunu açıkça ortaya koyduğunu, kafir kimselerin amellerinin her ne kadar onlar için fayda vermese bile, burada Ebû Tâlib lehine faydanın hasıl olduğunu ve bunun da Hz. Peygamberin açıkça bereketinden kaynaklandığını nakletmiştir. Birmâvi, Cenâb-ı Hakk’ın kâfirlerin yapmış oldukları amellere karşılık olarak, İman ehline verilenin benzeri bir şey verileceğine işaret olduğunu da belirtmiştir. Nitekim Ebû Tâlib’e, Hz.

³²¹ İbn Hacer, *el-İsâbe*, IX, 118.

³²² İbn Battâl, *Şerhu İbn Battâl*, VII, 195, Şemsuddin Ahmed b. İsmail b. Osman b. Muhammed Gürânî, *el-Kevserü’l-cârî ilâ riyâzi ehâdisi’l-Buhârî*, (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türasi’l-Arabî, 2008), X, 209.

³²³ İbnü’l-Mülakkın, *et-Tavzîh*, X, 117.

Peygamber'i koruması ve yardım etmesi fayda sağlamıştır. Bundan dolayı kendisinden azap hafifletilmiştir. Bu durum, Hz. Peygamber'e olan yakınlığından dolayı gerçekleşmemiştir. Nitekim amcası olmasına rağmen Ebû Leheb'ten azap daha az hafifletilmiştir. Şayet azabın hafifletilmesinde yakınlık göz önünde bulundurulacak olsaydı, ikisinden de eşit derece de azabın hafifletilmesi gerekirdi.³²⁴

Molla Gürânî, bu hadisin Müddessir (74/84) ayeti ile çeliştiği ifadesinin doğru olmadığını belirtmiştir. Çünkü bu hadisin âmm olan bir Kur'ân lafzını muhassıs bir delil olarak tahsis ettiğini ifade etmiştir.³²⁵

2.2.5. En Hafif Azabı Göreceğine Dair Rivayet

حدثنا عفان قال: حدثنا حماد بن سلمة قال: حدثنا ثابت عن أبي عثمان عن ابن عباس أن رسول الله -صلى الله عليه وسلم قال: "إن أهون أهل النار عذاباً أبو طالب وهو منتعل بنعلين من نار"

İbn Abbas, Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu söyledi: “Azap bakımından cehennem ehlinin en az olanı Ebû Tâlib'dir. Onun azabı, ateşten iki takunya ile yanaraktır.”³²⁶ Bu rivayete benzer rivayetler Ebû Tâlib'in adı geçmeksizin farklı sahabeler kanalı ile de rivayet edilmiştir.³²⁷ Ehl-i sünnet hadis kaynaklarında yer alan bu rivayet “Dahdâh” rivayeti bağlamında ele alınan bir rivayettir. Şârihler, bu rivayette Ebû Tâlib'in Hz. Peygamber'i müdafa ettiğini için ondan azabın hafifleyeceğine yönelik bir delaletin olduğunu söylemektedir.³²⁸ Ayrıca, bu hadisin, cehennem ehlinin azabının farklı derecelerde olduğuna delalet ettiğini söylemişler.³²⁹

³²⁴ Birmâvî, *el-Lâmiu's-sabîh*, XVI, 66.

³²⁵ Gürânî, *el-Kevserü 'l-cârî*, X, 209.

³²⁶ İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, XIX, 187; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 387; Müslim, “İman”, 358.

³²⁷ İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, VII, 50; Ebû Dâvud et-Tayâlisi, *Müsned*, II, 145; Abdurrezzâk, *Musannef*, IX, 288; Buhârî, “Rikâk”, 51.

³²⁸ İbn Hübeyre, *el-İfsâh an meâni's-sihâh*, III, 253.

³²⁹ Nevevî, *el-Minhâc*, III, 86.

SONUÇ

Bu çalışmada, Hz. Peygamber'in amcası ve hamisi olan Ebû Tâlib'in imanına dair rivayetlerin sıhhat durumu incelenmiş ve özellikle klasik hadis şerhlerine göre söz konusu rivayetlerin nasıl anlaşılması gerektiği ortaya konulmuş bulunmaktadır. Ayrıca İmâmiyye Şîası'nın konu hakkındaki görüşüne işaret etmekle yetinilmiş ve Şîî kaynaklarda yer alan dört farklı rivayet ve ilgili şiirin, Ebû Tâlib'in imanlı öldüğüne dair iddiayı ispat için yeterli olmadığı görülmüştür.

Hadis kaynaklarında imansız olarak öldüğüne dair beş farklı rivayet bulunduğu, bunlardan Müseyyib b. Hazn kanalıyla gelen on bir farklı rivayetten sadece Süfyân b. Huseyn tariki ile aktarılan rivayette problem olduğu ortaya çıkmıştır. Ebû Hüreyre kanalıyla gelen yedi rivayetin sıhhat açısından bir probleminin bulunmadığı ifade edilmiştir. İkinci olarak "Dahdâh" diye meşhur olan rivayetin Abbas b. Muttalib kanalıyla on bir farklı tarihinin olduğu ve bunların sıhhatinde problem olmadığı tespit edilmiştir. Ebû Sâid el-Hudrî tariki ile gelen yedi farklı rivayet arasında sadece İbn Ebî Ya'la'nın zikrettiği rivayet ile, Câbir b. Abdullah kanalıyla gelen iki farklı rivayetten Ebû Ya'lâ'nın *el-Müsned* adlı eserindeki rivayetin zayıf olduğu tespit edilmiştir. Enes b. Mâlik ve Ümmü Seleme kanalıyla gelen rivayetlerin ise sahih olduğu ifade edilmiştir. Üçüncü olarak Hz. Ali diye adlandırmış olduğumuz rivayetin Nâciye b. Ka'b tarafından on iki farklı rivayetin olup, bunlardan İbn Ebî Ya'lâ ile Taberânî tarafından aktarılan rivayetlerin dışında kalanlarının sahih olduğu tespit edilmiştir. Ebû Abdurrahman kanalıyla gelen rivayetlerin sıhhatinde problem bulunmazken, Şa'bî kanalıyla aktarılan rivayetin problemlili olduğu ifade edilmiştir. Dördüncü olarak "Miras" diye isimlendirilen rivayetin Üsâme b. Zeyd kanalı ile gelen on farklı isnadının da sahih olduğu tespit edilmiştir. Beşinci olarak "En Hafif Azap" diye isimlendirilen rivayet toplamda dört farklı sahabeden merfu olarak nakledilirken, sadece tabiinden İkrime tarafından mevkuf olarak nakledilmiştir. Merfu olarak nakledilen rivayetler yirmi altı farklı rivayet olup, bunların sıhhati hususunda herhangi bir problemin olmadığı tespit edilmiştir.

Sonuçta konu ile ilgili olan 93 rivayetten beş rivayet dışında 88 rivayetin sıhhatinde bir problemin olmadığı ortaya çıkmıştır. Ebû Tâlib'in iman üzere ölmediğini ifade eden Sa'id b. Müseyyib ve babası Müseyyib b. Hazn'den gelen rivayete yönelik Şîî

literatürde bir takım eleştiriler yer almaktadır. Bilhassa Saîd b. Müseyyib'in babasıyla ilgili olan bu eleştirilerin hadis ilmi açısından herhangi bir değerinin olmadığı ortaya çıkmıştır. Ayrıca, ilgili rivayetin sahabe mürseli olması sebebiyle eleştirilmesi gerektiği hususunun bir takım Şîî çevreler tarafından dile getirilmesinin ve Müseyyib b. Hazn'ın Ebû Tâlib'in vefatı esnasında bu olayı kafır iken müşahede etmesinin bir problem oluşturmadığı görülmüştür. Kaldı ki, Ebû Hüreyre kanalıyla da rivayet edilen söz konusu haberin desteklendiği ve zayıf sayılmaması gerektiği anlaşılmaktadır.

Araştırmada, Ebû Tâlib hakkında gelen rivayetlerin sadece hadis eksenli olmayıp tefsir, kelam, hatta fıkıh gibi diğer anabilim dallarını da ilgilendirdiği görülmüştür. Şüphesiz bu tespit, konunun kapsam alanını göstermesi bakımından önemlidir. Bundan dolayı ilgili rivayetlerin isnad ve metinlerinin incelemesi gerektiği hususu önem arz etmiştir. Esasen, klasik hadis şerhlerinde Ebû Tâlib'in iman üzere öldüğüne dair herhangi bir ispat çabasının olmadığı görülmektedir. Nitekim şârihlerin ortak kanaati, Ebû Tâlib'in iman etmeden vefat ettiği yönündedir. İmâmiyye Şîası'nda ise Ebû Tâlib'in iman üzere vefat etmiş olduğu bilinen bir husustur. Bu husus, Şîa'nın her nesilde saf ve temiz bir nesilden gelme esasına dayanan imamet nazariyesine verebileceği zararlar ilişkisi olmalıdır. Bu vesilesiyle, Ebû Tâlib'in imanına dair Şîî kaynaklar üzerinden nasıl bir ispat arayışına gidildiği ve bunları nasıl temellendirmeye çalışıldığı hususunun müstakil bir tetkik konusu yapılması, gerginlik sebebi olan bu meselenin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî. *el-İlel ve ma'rifetü'r-ricâl*. thk. Muhammed Abbas. 3 Cilt. Riyâd: Dâru'l-Hânî, 1422.
- Akyüz, Ali. "Abdürrezzâk es-San'ânî", *DİA*. I, 298-299.
- Ali, Cevâd. *el-Mufasssal fî târihi'l-Arab kable'l-İslâm*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlm, 1968.
- Âmirî, Ebû Zekerîyyâ İmâdüddîn Yahyâ b. Ebî Bekr. *Behcetü'l-mehâfil ve buğyetü'l-emâsil fî telhîsi's-siyer ve'l-mu'cizât ve's-şemâil*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru's-Sadr, 1431.
- Arnavût, Şuayb - Ma'rûf, Beşşâr Avvâd. *Tahrîru Takrîbi't-Tehzîb li'l-hâfiz Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî*. 4 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, 1997.
- Arslan, İhsan. "Vahiy Bağlamında Rahib Bahîrâ Olayı'nın Değerlendirilmesi". Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 8 (2018): 313-341.
- Aykaç, Mehmet. "Fâtıma bint Esed", *DİA*. XII, 225.
- Azimli, Mehmet. "Mekke Dönemindeki Boykot Yılları Üzerine Bazı Mülâhazalar". *İSTEM: İslâm San'at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikîsi Dergisi* 4 (2006): 55-64.
- Bâcî, Ebû'l-Velîd Süleyman b. Halef b. Sa'd et-Tücîbî. *el-Müntekâ*. 7 Cilt. Mısır: Matbaatu's-Saâde, 1. Basım, 1332.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî. *Delâilü'n-nübüvve*. 7 Cilt. Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1988.
- Birmâvî Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Abdiddâim b. Mûsâ el-Askalânî. *el-Lâmiu's-sabîh ale'l-Câmi's-sahîh*. 18 Cilt. Sûriye: Dârü'n-Nevâdir, 1. Basım, 2012.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî. *el-Câmiu's-sahîh*. thk. Mustafa Dîb el-Buğâ. 7 Cilt. Dımaşk: Dâru İbn Kesir, 1413.
- _____. *et-Târîhu'l-kebîr*. 12 Cilt. Riyâd: en-Nâşir el-Mütemeyyiz lit-tibâati ve'n-neşri ve't-tevzi', 1. Basım, 2019.
- Bulut, Halil İbrahim. *Şîî-Sünnî Polemiğinde Ebû Tâlib ve Dini Konumu*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2011.
- Câsim el-Fehîd, Ebû Süleymân. *el-Ravzu'l-bessâm bitertîbi ve tahrîci fevâidi temmâm*. 5 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1. Basım, 1987.
- Cemâleddin, Ebû'l-Mehâsin Yûsuf İbn Tağriberdî. *en-Nucûmü'z-zâhire fî mülûki Mısır ve'l-Kâhire*. 16 Cilt. Mısır: Vezâretü's-Sekâfeti ve'l-İrşâd el-Kavmî, 1431.

- Cemmâilî, Ebû Muhammed Takıyyüddîn Abdülganî b. Abdilvâhid b. Alî el-Makdisî. *el-Kemâl fî esmâi 'r-ricâl*. 10 Cilt. Kuveyt: el-Heyetü'l-âmmе, 1. Basım, 2016.
- Cûzekânî, Ebû Abdillâh Hüseyin b. İbrâhîm b. Hüseyin el-Hemedânî. *el-Ebâtîl ve'l-menâkîr ve's-sihâh ve'l-meşâhîr*. 2 Cilt. Riyâd: Dâru's-Samî, 4. Basım, 2002.
- Dârekutnî, Ebü'l-Hasan Ali b. Ömer b. Ahmed ed-. *el-İlelü'l-vâride fî'l-ehâdîsi'n-nebeviyye*. 12 Cilt. Riyâd: Dâru Taybe, 1. Basım, 1985.
- Ebû Rebî, Süleymân b. Musâ. *el-İktifâ bimâ tadammenehu min meğâzî rasûlillah*. 2 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Basım, 1420.
- Ebû Nuaym, Ebû Nuaym Ahmed b. Abdullah b. İshak el-İsfahânî. *Delâilü'n-nübüvve*. Beyrût: Dâru'n-Nefâis, 2. Basım, 1986.
- Ebû Zehre, Muhammed. *Hâtemu'n-nebiyyin*. 3 Cilt. Kâhire: Dâru'l-Fikr, 1425.
- el-Askerî, Necmeddîn. *Ebû Tâlib hâmi'r-rasûl*. Necef: Matbaatü'l-Adâb, 1380.
- Elbânî, Muhammed Nâsiruddin. *İrvâü'l-ğalîl fî tahrîci ehâdîsi menâri's-sebîl*. 9 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l-Matbûati'l-İslâmiyye, 1985.
- _____. *Silsiletü'l-ehâdîsi's-sahîha ve şey'ün min fikhîhâ ve fevâidihâ*. 7 Cilt. Riyâd: Mektebetü'l-Maârif, 2002.
- Gadbân, Münir Muhammed. *Fıkhu's-sire*. Câmiatü Ümmü'l-Kurâ, 2. Basım, 1992.
- Gumârî, Ebü'l-Feyz Ahmed b. Muhammed b. es-Siddîk. *el-Hidâye fî tahrîci ehâdîsi'l-bidâye*. 8 Cilt. Beyrut: Dârü Âlemi'l-Kütüb, 1. Basım, 1987.
- Gürânî, Şemsuddin Ahmed b. İsmail b. Osman b. Muhammed. *el-Kevserü'l-cârî ilâ riyâzi ehâdîsi'l-Buhârî*. 11 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 1. Basım, 2008.
- Halebî, Ebü'l-Ferec Nûrüddîn Alî b. Burhâniddîn İbrâhîm b. Ahmed. *es-Sîretü'l-Halebiyye*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2. Basım, 1427.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit. *Târîhu Bağdâd*. thk. Beşşar Avvâd Ma'rûf. 16 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 2002.
- Irâkî, Ebü'l-Fazl Zeynüddîn Abdürrahîm b. el-Hüseyin b. Abdirrahmân. *Zeylû Mîzânî'l-i'tidâl*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Basım, 1995.
- İbn Abdilber, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr en-Nemerî. *el-İstîâb fî ma'rifeti'l-ashâb*. thk. Ali Muhammed el-Becâvî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1992.
- _____. *el-İstizkâr*. thk. Sâlim Muhammed 'Ata - Muhammed Ali Muavvez. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2000.

- İbn Adî, Ebû Ahmed Abdullâh b. Adî b. Abdillâh el-Cürcânî. *el-Kâmil fî duafâi'r-ricâl*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1997.
- İbn Arrâk, Ebû'l-Hasen Nûruddîn (Sa'düddîn) Alî b. Muhammed b. Alî ed-Dimaşkî el-Hicâzî el-Kinânî. *Tenzihü's-şerîati'l-merfûa ani'l-ahbârî's-şenîati'l-mevzûa*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1399.
- İbn Asâkir, Ebû'l-Kâsım Ali b. Hasan b. Hibetullah. *Târîhu Dimaşk*. thk. Amr b. Garâme el-Umerî. 80 Cilt. Dâru'l-Fikr, 1995.
- İbn Battâl, Ebû'l-Hasen Alî b. Halef b. Abdilmelik b. Battâl el-Bekrî el-Kurtubî. *Şerhu İbn Battâl alâ Sahîhi'l-Buhârî*. 10 Cilt. Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 3. Basım, ts.
- İbn Ebû Hâtım, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. İdris. *el-Cerh ve't-ta'dîl*. Beyrut: Mektebetü'l-Maârif, 1. Basım, 1952.
- İbn Ebu'l-Ayneyn, Ahmed b. İbrâhîm. *İkâmetu'd-delîl alâ uluvvi rutbeti İrvâu'l-ğalîl ve'r-reddi alâ müstedreki't-ta'lîl*. Mısır: Mektebetü İbn Abbâs, 1. Basım, 2011.
- İbn Hacer, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *Fethu'l-bârî bi-şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. 13 Cilt. Beyrut: : Dârü'l-Ma'rife, 1379.
- _____. *Takrîbü't-Tehzîb*. Sûriye: Dârü'r-Reşid, 1. Basım, 1986.
- _____. *Ta'rîfû ehli't-takdîs bi-merâtibi'l-mevsûfine bi't-tedlîs*. Ummân: Mektebetü'l-Menâr, 1983.
- _____. *et-Telhîsü'l-habîr fî tahrîci ehâdisi'r-Râfiyyi'l-kebîr*. 4 Cilt. Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1989.
- _____. *Lisânü'l-Mizân*. 10 Cilt. Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1. Basım, 2002.
- _____. *el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe*. 8 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1415.
- _____. *Tehzîbü't-Tehzîb*. 12 Cilt. Hind: Mektebetü'l-Maârif, 1. Basım, 1326.
- İbn Halfûn, Ebû Bekr (Ebû Abdillâh) Muhammed b. İsmâîl b. Muhammed el-Ezdî el-Endelüsî. *el-Mu'lim bi-esmâi şüyûhi'l-Buhârî ve Müslim*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1437.
- İbn Hibban, Ebû Hâtım Muhammed b. Hibban b. Ahmed Büstî. *es-Sîretü'n-nebeviyye ve ahbârü'l-hulefâ*. Beyrut: Müessesetü'l-Kütübi's-Sekâfî, 3. Basım, 1417.
- _____. *es-Sikât*. 9 Cilt. Haydarabad : Dâiretü'l-Maârifî'l-Osmaniyye, 1973.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik İbn Hişâm. *es-Sîretü'n-nebeviyye*. 2 Cilt. Mısır: Şirketü Mektebe, 2. Basım, 1955.

- _____. *es-Sîretü 'n-nebeviyye*. 2 Cilt. Şirketü et-Tıbbâa el-Fenniyye el-Müttehîde, ts.
- _____. *es-Sîretü 'n-nebeviyye*. 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1992.
- İbn İshâk, Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk b. Yesâr b. Hıyâr el-Muttalibî el-Kureşî el-Medenî. *Sîretü İbn İshâk*. Beyrût: Darü'l-Fikr, 1. Basım, 1978.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Zür'âi ed-Dımaşkî el-Hanbelî. *Zâdü 'l-meâd fî hedyi hayri 'l-ibâd*. 5 Cilt. Kuveyt: Müessesetü'r-Risâle, 27. Basım, 1994.
- _____. *Zâdü 'l-meâd fî hedyi hayri 'l-ibâd*. 5 Cilt. Kuveyt: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 27. Basım, 1994.
- İbn Keşîr, Ebû'l-Fidâ' İsmâîl b. Ömer b. Keşîr ed-Dimeşkî. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turkî. 21 Cilt. b.y.: Dâru Hicr, 1418/1997.
- _____. *es-Sîretü 'n-nebeviyye*. 4 Cilt. Kâhire: İsa el-Bâbî el-Halebî, 1976.
- _____. *et-Tekmil fî 'l-cerh ve't-ta'dîl ve ma'rifeti's-sikât ve'd-duafâ ve'l-mecâhîl*. thk. Şâdî b. Muhammed b. Sâlim. 4 Cilt. Yemen: Merkezu'n-Nu'mân, 1432.
- _____. *Mucizâtu 'n-nebî*. Mektebetü'r-Rüşd, ts.
- İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd ez-Zührî. *et-Tabakâtü'l-kübrâ*. 11 Cilt. Kâhire: Mektebetu'l-Hâncî, 1. Basım, 1442.
- _____. *et-Tabakâtü'l-kübrâ*. thk. Muhammed Abdülkadir Ata. 8 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990.
- İbn Seyyidünnâs, Ebû'l-Feth Fethuddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-Ya'merî, *Uyûnü'l-eser fî fînnûnî'l-meğâzî ve's-şemâil ve's-siyer*. 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kalem, 1. Basım, 1993.
- İbn Ma'd, Seyyid Fahhâr. *el-Hucce ala'z-zâhib ilâ tekfîri Ebî Tâlib*. Kum: Seyyid eş-Şühedâ, 1. Basım, 1410.
- İbn Manzur, Ebû'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî. *Muhtasarü Târihi Dımaşk*. 29 Cilt. Dimeşk: Dârü'l-Fikr, 1. Basım, 1984.
- İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî. *el-Muntazam fî târihi 'l-mülûk ve'l-ümem*. 19 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1992.
- İbnü'l-Esîr, Ebû'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî. *Üsdü'l-ğâbe fî ma'rifeti's-sahâbe*. Beyrut: Darü'l-Fikr, 1989.
- _____. *el-Kâmil fî't-târih*. 10 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1. Basım, t.s.

- İbnü'l-İrâkî, Ebû Zür'a Veliyyüddîn Ahmed b. Abdîrrahîm b. el-Hüseyn el-Kürdî el-Mihrânî. *Tuhfetü't-tahsîl fî zikri ruvâtî'l-merâsîl*. Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 1431.
- İbnü'l-Kayserânî, Ebü'l-Fazl Muhammed b. Tâhir b. Ali el-Makdisî eş-Şeybânî. *Zahîretü'l-huffâz*. 5 Cilt. Riyâd: Dârü's-Selef, 1. Basım, 1996.
- İbnü'l-Keyyâl, Ebü'l-Berekât Zeynüddîn Muhammed (Berekât) b. Ahmed b. Muhammed el-Hatîb ed-Dımaşkî. *el-Kevâkibü'n-neyyirât fî ma'rifeti men İhtileta mine'r-ruvâtî's-sikât*. Beyrût: Dâru'l-Me'mûn, 1981.
- İbnü'l-Mülakkın, Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Ali. *et-Tavzîh li şerhi'l-Câmî's-sahîh*. Dımeşk: Dârü'n-Nevâdir, 1. Basım, 2008.
- İbnü's-Salâh, Ebû Amr Osmân b. Abdurrahman eş-Şehrezûrî. *Mukaddimetü İbn Salâh*. Dımaşk: Dârü'l-Fıkr, 1998.
- İbnu't-Türkmânî, Ebu'l-Hasen Alî b. Osmân el-Mârdînî *el-Cevherü'n-nakî fî'r-reddi ale'l-Beyhakî*. 8 Cilt. b.y.: Dârü'l-Fıkr, t.s.
- İbrâhîm Atıyye, Muhammed b. Mahmûd. *el-İntibâh limâ kâle'l-Hâkim ve lem yuhricâhû ve hüve fî ehadihimâ ev râviyâhu*. Sûriye: Dârü'n-Nevâdir, 1. Basım, 2008.
- Kabâncî, Seyyid Hasan. *Münyetu't-tâlib fî hayâtî Ebî Tâlib*. Necef: Müessesetü İhyâi't-Turâsî eş-Şîî, 1. Basım, 1428.
- Kâdî İyâz, Ebü'l-Fazl İyâz b. Mûsâ el-Yahsubî. *İkmâlü'l-Mu'lim bi-fevâidi Müslim*. 8 Cilt. Mısır: Dârü'l-Vefa, 1. Basım, 1998.
- Kandehlevî, Muhammed Yusûf. *Hayâtü's-sahâbe*. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, 1999.
- Kastallânî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr. *İrşâdü's-sârî*. 10 Cilt. Mısır: Matbaatu'l-Kübrâ el-Emirâ, 7. Basım, 1323.
- Keşmîrî, Muhammed Enver Şâh Hüseyinî el-. *Feyzü'l-bârî alâ Sahîhi'l-Buhârî*. 6 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Basım, 2005.
- Kiraz, Ömer Faruk. *Hiz. Peygamber'in Amcaları*. Sakarya, Yüksek Lisans, 2007.
- Kirmânî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Yûsuf b. Alî. *el-Kevâkibü'd-derârî fî şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. 25 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, 2. Basım, 1981.
- Kurtubî, Ebü'l-Abbâs Ziyâüddîn Ahmed b. Ömer b. İbrâhîm. *el-Müfhim şerhu Sahîhi Müslim*. thk. Muhyiddin Dîb Mistu - Ahmed Muhammed Seyyid vd. 7 Cilt. Dımaşk: Dâru İbn Kesir, 1996.
- Makdisî, Ebû Nasr el-Mutahhar b. Tâhir (el-Mutahhar). *el-Bed' ve't-târîh*. 6 Cilt. Pâris: Arnest Lerûm, 1919.

- Mâverî, Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habîb. *A'lâmü'n-nübüvve*. Beyrut: Mektebetü'l-Hilâl, 1. Basım, 1409.
- Mesûdî, Ebü'l-Hasen Ali b. el-Hüseyn b. Alî. *et-Tenbîh ve'l-işrâf*. Kâhire: Dâru's-Sâvî, 1431.
- Moğultay b. Kılıç, Ebû Abdullah Alaüddin Moğultay b. Kılıç b. Abdullah el-Bekcerî el-Hikrî. *İkmâlü Tehzîbi'l-Kemâl*. thk. Beşşar Avvâd Ma'rûf. 35 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1980.
- Muhammed Şerîf, Ebû İshâk. *el-Munîha bisilsileti'l-ehâdîsi's-sahîha*. 2 Cilt. Mısır: Dâru İbn Abbas, 1436.
- _____. *en-Nâfile fî ehâdîsi'd-daîfe ve'l-bâtule*. 1 Cilt. Dâru's-Sahâbe, 1. Basım, 1988.
- Muhsin el-Emîn, Ebû Muhammed el-Bâkır Muhsin b. Abdilkerîm b. Alî el-Emîn el-Hüseynî el-Âmilî. *Âli Ebî Tâlib*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Hânî, 1. Basım, 2002.
- _____. *A'yânü's-Şî'a*. Beyrut: Dâru't-Teâruf, ts.
- Müsevî, Şemsüddîn. *Kitâbü'l-hucce ala'z-zâhib ilâ tekfîri Ebî Tâlib*. Kum: Seyyid Şühedâ, 1410.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî. *Sahîh-i Müslim* 5 Cilt. Kâhire: Matbaatü İsâ, 1955.
- _____. *el-Künâ ve'l-esmâ*. 2 Cilt. Medine-i Münevvere, 1. Basım, 1984.
- Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Ali b. Şuayb en-. *es-Sünenü'l-kübrâ*. thk. Şuayb el-Arnaut. 12 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001.
- Nevevî, Ebû Zekerîyyâ Muhyiddîn Yahya b. Şeref. *el-Minhâc fî şerhi Sahîhi Müslim*. 18 Cilt. Beyrut: Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabî, 2. Basım, 1392.
- Özşenel, Mehmet. “Şînkîti, Muhammed Habîbullah”, *DİA*. XXXIV, 173-174.
- Sekkâf, Abdülkâdir. *Tahrîcü ehâdis ve âsâr*. Dâru'l-Hicre, 2. Basım, 1995.
- Süheylî, Ebü'l-Kâsım Abdurrahmân b. Abdillâh b. Ahmed el-Has'amî. *er-Ravzü'l-ünüf fî şerhi's-Sîreti'n-nebeviyye*. 7 Cilt. Beyrut: Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabî, 1. Basım, 2000.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *el-Leâli'l-masnûa*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Basım, 1996.
- _____. *et-Tevşîh ale'l-Câmii's-sahîh*. 9 Cilt. Riyâd: (Mektebetü'r-Rüşd, 1. Basım, 1998.

- Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed. *el-Fevâidü'l-mecmûa fî ehâdisi'l-mevzûa*. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1431.
- Şinkîti, Ebû'l-Mevâhib Muhammed Habîbullâh b. Abdillâh b. Ahmed Mâye'bâ el-Cekenî. *Kevseru'l-meânî fî keşfi habâyâ Sahîhi'l-Buhârî*. 14 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, 1995.
- Şîrâzî, Seyyid Alî Hân. *Derecâtü'r-refîa fî tabakâti's-Şîa*. Kum: Mektebetü Besîratî, 1397.
- Taberânî, Süleyman b. Ahmed. *el-Mu'cemü'l-evsat*. thk. Ebû Muaz Târik b. Ivazullah b. Muhammed - Ebû'l-Fazl Abdü'l-Muhsin b. İbrahim el-Hüseynî. 10 Cilt. Kahire: Dâru'l-Haremeyn, 1415.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî. *Târîhu't-Taberî*. Mısır: Dâru'l-Maârif, 2. Basım, 1980.
- Temmâm er-Râzî, Ebû'l-Kâsım Temmâm b. Muhammed b. Abdillâh el-Becelî er-Râzî ed-Dımaşkî. *el-Fevâid*. 2 Cilt. Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 1. Basım, 1412.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre es-Sülemî. *el-Câmiu's-sahîh (Sünen-i Tirmizî)*. thk. Beşşar 'Avvad Ma'rûf. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1998.
- Vâkıdî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkıd. *el-Meğâzî*. Beyrut: Dâru Âlemi'l-Fevâid, 3. Basım, 1989.
- Vellevî, Muhammed b. Ali b. Adem Musa İsyûbî. *Zehîretü'l-ukbâ fî şerhi'l-Müctebâ*. 42 Cilt. Mekke: Dâru Âl-i Bürûm, 2003.
- Yahyâ b. Maîn, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Maîn b. Avn el-Mürri el-Bağdâdî. *Suâlâtü İbni'l-Cüneyd li-Yahyâ b. Maîn*. thk. Ahmed Muhammed Nur Seyf. Medîne: el-Mektebetü'd-Dâr, 1988.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Ba's", *DİA*. V, 98-100.
- Zehebî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed. *el-Kâşif fî ma'rifeti men lehû rivâye fî'l-Kütübi's-sitte*. thk. Muhammed Avvâme - Ahmed Muhammed Nemr Hatîb. Cidde : Dâru'l-Kıble li's-Sekâfeti'l-İslâmiyye, 1992.
- _____. *Tehzîbü Tehzîbi'l-Kemâl fî esmâi'r-ricâl*. 11 Cilt. el-Fârûku'l-Hâdiseti li't-tibâ'ati ve'n-neşr, 1. Basım, 2004.
- _____. *Tezkiretü'l-huffâz*. 5 Cilt. Beyrût: el-Mektebetü'l-İlmiyye, 1. Basım, 1998.
- _____. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*. thk. Şuayb el-Arnaut vd. 25 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 3. Basım, 1985.
- Zekeriyâ el-Ensârî, Zeynüddin Ebû Yahya Zekeriya b. Muhammed. *Minhatü'l-bârî bi-şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. 10 Cilt. Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 1. Basım, 2005.

ÖZGEÇMİŞ

Adı, Soyadı	Tarık Furkan		ÖZKAN
Doğum Yeri ve Yılı			
Bildiği Yabancı Diller	Arapça		
ve Düzeyi	Çok İyi		
Eğitim Durumu	Başlama - Bitirme Yılı		Kurum Adı
Lise	2011	2015	Beykoz Boğaziçi Anadolu İmam Hatip Lisesi
Lisans	2015	2020	İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Yüksek Lisans	2021	2024	İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Temel İslam Bilimleri, Hadis Bilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı
Çalıştığı Kurum/lar	Başlama - Ayrılma Yılı		Çalışılan Kurumun Adı
Üye Olduğu Bilimsel ve Mesleki Kuruluşlar			
Katıldığı Proje ve Toplantılar			
Yayınlar:			
Diğer:			
İletişim (e-posta):			
		Tarih:	13 / 12 / 2024
		İmza:	
		Adı Soyadı:	Tarık Furkan ÖZKAN

